

BOSNİYA FƏDAİSİ

Qələmə alan: Məryəm Bəradəran

Giriş

Mehdi zəng vurub atası barədə xatirələri qələmə almağımı xahiş edəndə rədd etməyə ürəyim gəlmədi. Yeni bir işə başlamaq haqda da fikirləşmirdim. “Rəvayəti-fəth” (Zəfər dastanı) sənədli filmlərinin müəllifi və rejissoru ağa Mahmudinin studiyalarının birində görüş təyin etdik, ondan əlyazma, foto və xatirələrinin diskini aldım.

Ağa Mahmudi bu mövzunu işləməyə tərəddüd etdiyimi, daha doğrusu, həvəssiz olduğumu anlayıb, "iş qəbul edin, ziyan görməzsiz" – dedi, amma israr da etmədi.

Mehdi disk verəndən sonra bir qədər oturub getdi. Sonra ağa Mahmudi mənə Rəsulla tanışlığı barədə danışdı.

– Biz film hazırlamaq üçün Bosniyaya getmişdik. İranlı olduğumuzu bilən hər kəs Məcid Müntəzirini tanıyıb-tanımadığımızı soruşurdu. Bir-iki nəfər olsaydı, bunu təsadüf saymaq olardı, amma bu sualı çox təkrar edirdilər; adi adamlardan tutmuş hərbiçilərə, məmurlara qədər hamı. Mən xəcalət çəkdim və o xalqın illər sonra da xatırladığı kişinin kim olduğunu öyrənməyə başladım. Bu da nəhayət, öz işini gördü: planımızı dəyişib Məcid Müntəziri, yəni sizin Rəsul Heydəri haqda sorğu-suala başladıq; özü də İrandan minlərlə kilometr aralıda, Avropanın göbəyində yerləşən sakit və alicənab insanlar arasında.

O, Bosniyanın tarixi və müharibəsi haqda mənə məlumat verdi. Sonra birlikdə onların montaj etdikləri filmlərə tamaşa etdik. O danışır, mən də dinləyirdim. Filmdə Rəsulun ilk məktubunu eşitdiyim andan hamısına baxmaq istəyirdim. Getdikcə marağım artırdı, tez evə gedib digər məktubları da oxumaq istəyirdim. Mehdiyə zəng vurub istədiyi kitabı yazacağımı söyləyəndə çox çalışdım ki, həyəcanımı bürüzə verməyim. Mehriban

məktublar arasındakı bir kişini kəşf etmək həvəsimi gizlətməyə nə qədər müvəffəq olduğumu isə bilmirəm.

Ömrünün çoxunu xaricdə keçirmiş bir insan haqda yazmağı çoxları qeyri-mümkün hesab edirdilər. Belə nəzərə çarpırdı ki, onun barəsində az eşitmək, az danışmaq olar. Lakin mən öz marağımla başladım və Mehdiyə dedim: "Başlayıram, amma çapı barədə indidən söz vermək olmaz".

İlk olaraq Məsumə ilə görüş təyin etdim: 3 oktyabr 2010-cu il, günortadan sonraya. Hava sərin idi. İndi oraya gedəndə yadıma düşür ki, məhəllənin küçələrindəki yorucu yoxuşa fikir verməmişdim. Bəlkə də ziddiyyətli xarakterlərə sahib bir insanın həyatına marağımdan irəli gəlmişdi. O, mehriban, emosional, ərköyün, qərarlı, həyəcanlı idi, vuruşmaq üçün həmişə qeyri-təbii şərait axtarırdı, fərqli dilləri, fərqli mədəniyyətləri, fərqli xarakterləri olan insanların yanında olurdu; İraqdan Bosniyaya qədər.

Məsumə ilə başladım. Ağillı və səbirli olduğunu görəndə Rəsulun həyat yoldaşını seçərkən çox zirəklik etdiyini anladım. Bu qadın çox könüllü şəkildə Rəsula aldanmağa, hər israrından sonra getməsinə razılıq verməyə çalışmışdı. Hərdən ürək sözünü demiş, yenə də qəbul etmişdi ki, bu kişi oturmağı bacarmır. Məsumə deyir: "Ürəyim istəyirdi ki, pis adam olsun, pislik etsin. Bəlkə elə olsaydı, mənə qalardı. Amma olmurdu. Buna görə də, həmişə gedəndə nigaran qalırdım".

Məsumə səbirli olduğu qədər də möhkəmdir. O, ailə qurmazdan öncə rahat həyat yaşamış, yetərincə məhəbbət görmüş və istədiyi hər bir işlə məşğul olmuşdu. Rəsulun yanında da, bütün çətinliklərlə yanaşı, gözəl həyat

sürmüşdür. Öz sözü ilə desək, Rəsul da onu məhəbbətlə doyurmuşdur.

Rəsulla birgə yaşaması onu az danışmağa alısdırmışdır. Buna baxmayaraq, onunla on saata yaxın söhbət etdik. Mehdiyə görə, bu söhbət müddəti misilsiz idi. Sonralar görüşəndə yenə nə isə deyirdi. İşin uzanmasının ən azı bu xeyri vardı ki, Məsumə özünü daha rahat hiss edir və yenə danışdı.

Müsahibələrin davamı qısa qaldı. Mühəribə dövrünün tədqiqatçısı ağa Qazi Rəsulun dostlarından müsahibə almağı öz üzərinə götürdü. Mehdi onlarla danışib görüş təyin edir, ağa Qazi də müsahibəyə gedirdi. Mövzu ilə yaxından tanış olmaq üçün Əli Bərzgərlə ilk bir neçə müsahibədə iştirak etdim. Rəsulun qayını və yaxın dostu olmuş Əli Bərzgər bizə çox kömək etdi. Rəsulla əvvəldən qohum olmuşdular; anaları xalaqızı idilər, özləri də dost və yoldaş. Əli Bərzgər Rəsuldan iki yaş böyük idi. O, uşaqlıqdakı dəyərlərindən, Xəndək dördyolundakı futbollarından, dağa çıxmalarından, inqilab xatirələrindən, korpusdan, sonra da xaricdəki xatirələrdən - Bosniyadan və Rəsulun şəhadətindən danışdı. Rəsulun həyatını əvvəldən sona qədər təsvir etdi, danışa-danışa kimlərdən müsahibə almalı olduğumuzu söylədi. Əvvəlcə fikirləşdim ki, belə kişiler biz qadınlara çox da etimad etməz, xatirə və hisslərini danışmazlar. Lakin təəvvürümün yanlış olduğunu biləndən sonra axırıncı müsahibələri özüm aldım.

2012-ci ilin payızında Rəsulun anasını gördüm. Tehrana, Rəsulun ikinci bacısı Sürəyyagilə gəlmişdi. Ağa Mahmudi demişdi ki, Rəsulu öyrənmək üçün anası ilə tanış olmalıyam.

Bədri xanımla müsahibəm çox çəkmədi, amma yaxşı xatirələrlə zəngin oldu. Sürəyya ilə də on beş dəqiqə söhbətləşdik. Hamısını daha münasib zamana saxladım və bu, 2013-cü ilin yayına qədər uzandı. Lakin həmin gün başa düşdüm ki, az danışmaq və sirr saxlamaq bu ailənin irsi xüsusiyyətidir. Bir dəfə Bədri: "Rəsulla aramızda çox söhbətlər olub. Bu, ikimizə aiddir, hamının yatdığı və bizim tək qaldığımız gecələrə xasdır. Onları heç vaxt heç kimə deməyəcəyəm. Yerləri yaxşıdır!" – deyib əlini sinəsinin üzərinə qoydu. Mən də ısrar etməyib bu ailədə sirrin dəyər-qiymətinə anlamağa çalışdım.

Bosniyaya dair sənədləri və İranın müvafiq qətnaməsini alt-üst etmək üçün müharibə kitabxanasına gedəndə müqəddəs müdafiə dövrünün araşdırmaçısı olan ağa Kəməreyini gördüm. Onun üçün darıxmışdım, illər idi görmürdüm. Gözlərini qıyıb dedi: "Siz mənə tanış gəlirsiniz". Tanışlıq verəndən sonra söhbət etmək üçün otağına dəvət etdi. Əmin idim ki, Rəsul Heydərinə tanımır. Niyəsini bilmirəm, bəlkə xarici əməliyyatçıların əksərinin qərib qaldığına görə belə düşünürdüm. Amma onu tanıyırdı. Tələbə zamanı yoldaşları ilə birgə Məlayir korpusuna gedib bir müddət orada xidmət etmişdi. Bunu biləndən sonra işimdə yeni bir səhifə açıldı. Özü Rəsulla çox olmamışdı. Rəsulun məsum üzünə və zarafatçılığına dair yadında qısa bir xatirə qalmışdı. Rəsula demişdi ki, siz necə nurlu olmusunuz. O da cavab vermişdi ki, hamamda kisələnməyin nəticəsidir.

Ağa Kəməreyi daimi səxavətliliyindən irəli gələrək mənə bəzi ipucları verdi və Məlayirə yolumu açdı. Vəliəsr kitabxanasının banisi və Məlayir korpusunun ilk komandiri ilə görüşdüm, sonra hələ də Məlayirdə müxtəlif peşələrdə çalışan digər dostlarını ziyarət edə bildim.

Onların bəzisi müəllim idi, bəzisi təqaüdə çıxmışdı, bəzisi isə hələ də korpusda çalışırdı. Məlayir korpusunun İctimai əlaqələr şöbəsinin sədri ağa Şahtahirinin hələ də yaxşı ictimai əlaqələri var. O, Rəsulun dostlarını və iş yoldaşlarını tapmaqda mənə kömək etdi. Rəsulun yaşadığı məhəllələri gördüm, anası və qardaşı Abbasla bir qədər söhbətləşdim və axırda məzarını ziyarət etdim.

Rəsul bir yerdə otura bilmirdi. Başqalarının dərini öz dərni sayırdı. O, bacardığı bir işin yerdə qalmasına dözə bilmirdi; fərqli dil və mədəniyyətlərə sahib insanların vətəninə olsa da. Hələ heç kim bunun sirrini açə bilməyib ki, o insanlarla necə dostlaşırdı. Heç kim bilmirdi ki, bosniyalı gənc Məhəmməd Avdiç nə üçün bütün acı və xoş anlarını Rəsulla keçirmək, onunla siqaret çəkmək, söhbət etmək, ən xüsusi dərnlərini bölüşmək və nəhayət, onunla ölmək istəyirdi.

Rəsul mənim üçün aşiqanə məktubları ilə başladı və o şəkildə də davam etdi.

"Pələng dərni rəngində hərbi geyiminin üstündən çarpaz aşırmaı daraq sinə kəməri bağlamışdı. Qərargahın həyatindəki toyota pikapının arxasına hoppanıb millərdən yapışdı. Sərhədlərdən xəbər gəlmişdi. Toyota yerindən tərpənəndə başını qərargaha tərəf çevirdi. Sanki o baxışla sağollaşırdı. Sanki ayağı yerdə deyildi, uçurdu".

Kitab barədə

Rəsulun həyatını üç bölmədə təsvir etmişəm. Birinci bölmə Rəsulun 1992-ci ildə Bosniyadan qayıtdığı zamandan başlayır. Həmin günlərdə evlərinin vəziyyətini, yoldaşı Məsumənin və övladlarının darıxmasını canlandırmağa çalışmışam. Sonrakı fəsil onun İmam Hüseyn (ə) universitetinə daxil olduğu və döyüş yoldaşları ilə birgə tələbə həyatına başladığı zamana qayıdır. Universitetdəki futbol oyunları onun yeniyetməlik və gənclik dövrünə, oradan da uşaqlıq xatirələrinə dönüşümüə səbəb olur. İslam inqilabı, Həmədan və Məlayir korpuslarının yaradılması, təlim kursları, əks-inqilabçı qüvvələrlə mübarizə və qərb əməliyyatlarında iştirakı həmin bölmədə yer alır. Rəsul həmin dövrdə – 1981-ci ildə Məsumə Bərzgərlə ailə qurur. Birinci bölmə 1983-cü ilə qədər davam edir.

Kitabın ikinci bölməsi Ramazan qərargahının yaradılmasından müharibənin sonuna qədər davam edir, oxucunun birinci bölmədə tanış olduğu universitet dövründən söhbət açılır. Digər bölmələr kimi bu bölmədə də Rəsulun əməliyyatçı kimliyindən çox onun insani kimliyini açmağa çalışmışam. Çünki oxucu müharibə qəhrəmanlarının yalnız döyüşçü kimliklərinə önəm vermir. Müharibə dövrünün bir çox kişiləri kimi Rəsulun həyatının gözəlliyi də hər bir şəraitdə qoruduğu, bəzən bizim diqqətsiz qaldığımız insani şəxsiyyətinə görədir. Kitabda döyüş əməliyyatlarının xırdalıqlarını açmamağa, bu sahədən qəsdən uzaqlaşmağa çalışmışam. Rəsulun özünə, insani münasibətlərinə hər şeydən çox fikir vermişəm ki, yaxınlarının xatirələrindən duyduğum gözəl həyat həzzini digərlərinə də daddırım.

Kitabın üçüncü bölməsi onun Bosniyaya növbəti səfəri, yəni 1992-ci ilin oktyabrından 1993-cü ilin iyununa qədərki dönəmi – həyatının son doqquz ayını ehtiva edir. Rəsul Heydərinin həyatının bu qısa dönəminin uzun təsvirinin bir neçə səbəbi var:

Rəsulun digər şəhidlərlə əsas fərqi onun qürbət diyarda döyüşməsi və şəhadətə qovuşmasıdır. Adət-ənənələrdə və dildə onlara yad, əbədiləşən münasibətlərdə isə doğma idi.

İndiyə qədər yazılmış kitablarda İranın Bosniya müsəlmanlarını müdafiəsinə yetərincə diqqət ayrılmamışdır. Halbuki bu müharibə ilə və indi də davam edən buna bənzər müharibələrlə bağlı çoxlarımızda ciddi sual yaranır ki, onlara münasibətimiz hansı səviyyədə olmalıdır. Rəsulun vətən anlayışının fəvqündə duran dini qeyrəti və narahatlığı məni bu kitabı yazmağa həvəsləndirən amillərdən biri idi. Buna görə kitabın əsas hissəsini onun Bosniyadakı fəaliyyətinə həsr etdim. Üstəlik, onun sözügedən torpaqlardakı təcrübələri mənim və oxucuların az eşitdiyi, az oxuduğu fərqli nüanslarla doludur.

Bu doqquz ay qısa dönmə olsa da, məncə, Rəsulun həyatının xülasəsidir. Bu dövəmdə o, ömrünün bəhrəsini görməli olduğu bir həyat mərhələsinə çatmış insandır. Düşünürəm ki, Rəsulu o şəraitdə Bosniyada təsvir etmək onun real şəxsiyyətinə dair aydın təsəvvür yarada bilər. Dili və mədəniyyəti fərqli insanlarla belə münasibət qurması onun geniş ruhundan xəbər verir. Bəlkə də qarşılıqlı anlaşmadan və digər mədəniyyətlərə hörmətdən bu qədər danışıldığı bugünkü dünya üçün uyğun və əlçatan bir nümunə də ola bilər.

Rəsulun və dostlarının xüsusi peşə şəraitlərinə görə əmanəti və hörməti qorumağa çalışmışam. Ən əsası isə bu

qrupun yaratdığı gözəl birliyin, sinergiyanın təsviridir. Əlbəttə, insanların xüsusiyyətlərini qeyd etməklə şəraiti özüm dərk etdiyim həddə oxucuya təsvir etməyə çalışmışam. Mehdi Heydərinin həvəskar köməyi ilə əldə etdiyim fotolarla və hər bir fotunun şahidlərinin əməkdaşlığı ilə sənədli mətnin mötəbərliyini artırmaqla yanaşı oxucu ilə hadisə arasındakı məsafəni də qısaltmağa çalışmışam.

Kitab boyu imkan daxilində öz sözlərimdən çəkinmişəm ki, oxucu hadisələri şahidlərinin dilindən eşitsin və vasitəsiz dinləmə həzzini yaşasın. Rəsulun məktubları da onun xarakter və xüsusiyyətlərini daha yaxşı dərk etməyə imkan yaradır. Kitabın bəzi yerlərində onlardan da istifadə etmişəm. Məktubların bəzi hissələrini qeyd edəndə çalışmışam ki, məktubda olanı dərc edim, korrektə və redaktədən çəkinim.

Təəssüf ki, Məsumənin və digər ailə üzvlərinin Rəsula yazdıqları məktubları görmək imkanım olmadı. Rəsul öz iş şəraitinə görə, oxuyandan sonra onları məhv edirmiş. Bunun özü belə aşıq bir partizanın həyatının fərqliliklərini, çətinliklərini qismən də olsa ortaya qoyur. O, həyatının ən sadə hüzurverici amillərindən də doyunca bəhrələnmə bilmirdi.

Kitabda Qüds qüvvələrinin Bosniyada topladığı "Bosniyaya salam" layihəsinin xatirələrindən də çox ixtisarla istifadə etmişəm.

Kitabı 2013-cü ilin 8 avqustunda, Fitr bayramında yazmağa başlayıb 2014-cü ilin 13 mayında, həzrət Əlinin (ə) mövlud günündə sona çatdırdım və həmin gün kitaba Rəsulun məktublarının sonundakı daimi imzası olan "R" adını qoydum.

Təşəkkür

Sonda mənə öz hisslərinə və həyatının ən önəmli xatirələrinə şərik etdiyinə görə Məsuməyə təşəkkür edirəm. Mənə bu şəxsiyyətlə tanış etdiyinə və materialları əldə etməyimə kömək göstərdiyinə görə də Mehdiyə minnətdarlığımı bildirirəm. Onların hər ikisinə təşəkkür edirəm ki, səmimi eşqlə evlərini Rəsulun dostlarının müsahibə yerinə çevirdilər. Əli Bərzgərə minnətdaram ki, səbirlə Rəsulun uşaqlığından son günlərinə qədər bütün həyatını bizə danışdı və biz müsahibə üçün uyğun adamları təyin edə bildik. Ağa Mahmudiyə təşəkkür edirəm ki, israr etmədən mənə bu işə həvəsləndirdi. Ağa Qaziyə təşəkkür edirəm ki, Rəsulun dost və yoldaşlarının vaxt verdikləri hər bir saatda görüş yerinə getdi, bəzən gecənin yarısına qədər uzanan 60 saata yaxın faydalı müsahibə almaqla mənə kömək etdi. Ağa Kəməreyi və ağa Şahtahiri Rəsulun həyatının xüsusi bir dövrünü, Məlayir korpusunun yaranma çağını araşdırmağa zəmin yaratdılar, ağa Salman sədaqətlə o dövrə dair qıfilları açdı. Ağa Baqir çoxlu gecələr digər dostlara yoldaşlıq etdi ki, xatirələrini yada salıb rahatca söyləyə bilsinlər. O həmçinin bəzi əşya və şəkilləri mənə verdi. Gündəlik ağır iş rejimindən sonra saatlarla həvəslə müsahibəyə gələn, çox vaxt gecənin yarısına qədər acılı-şirinli xatirələri yada salan, bizi xatirələrinə şərik edən bütün dostlara sonsuz təşəkkürümü bildirirəm. Müsahibə kasetlərinin mətnini kompüterə yığan xanım Rüstəmiyə və bacım Munaya da minnətdarlığımı bildirirəm. Sonda Məlayir səfərində mənə yoldaşlıq edən anama və gözləntilərim qarşısında həmişə alicənablıqla sükut edən atama təşəkkür edirəm.

Rəsul Heydərinin həyatının xronologiyası

1960: Martın 21-də Xürrəməbadda dünyaya göz açdı. Yenidən öz şəhərləri Məlayirə köçdülər.

1966: Əsədiyyə ibtidai məktəbinə daxil oldu.

1971: Qardaşı Abbas dünyaya gəldi; Rəsul orta məktəbə daxil oldu və ağa Bünyadının Quran dərslərinə başladı.

1972: Bacısı Sürəyya Cündi-Şapur universitetinə daxil olduğuna görə Əhvaza köçdülər.

1974: Məlayir texniki-peşə məktəbində elektrik mühəndisliyi ixtisası üzrə təhsilə başladı; Vəliəsr kitabxanasına üzv oldu.

1977: İran inqilabı ilə nəticələnən siyasi fəaliyyətlərə başladı.

1979: Texniki-peşə məktəbini bitirib Həmədan korpusuna daxil oldu. Pavədə xidmət etdi, Sərişabad iğtişasının yatırılmasında, Pavənin azadlığında və Sərpöl Zəhab döyüşlərində iştirak etdi.

1980: Məlayir korpusuna daxil oldu, münafiqlərə qarşı vuruşdu, Zülfüqar zərbəsi əməliyyatında iştirak etdi.

1981: 18 Apreldə Məsumə Bərzgərlə nişanlandı, 29 iyunda münafıqlərin kütləvi həbsində iştirak etdi, sentyabr ayında ailə həyatına başladı.

1982: 3 İyunda ilk oğlu Əlirza dünyaya gəldi.

1983: Ailəsi ilə birgə altı aylığa Həmədana köçdü.

1984: Ramazan qərargahı yaradıldı. Sənəndəc korpusunda keçirilən iclasda Cavanrud istiqamətinin rəhbərliyi Rəsula tapşırıldı.

Ailəsi İslamabada onun yanına köçdü.

1985: 20 Martda qızı Zeynəb dünyaya gəldi.

Ailəsi Məlayirə qayıtdı.

Yayda İraq ərazisində yaralandı.

1986: Ailəsi Kirmanşaha köçdü və 7 noyabrda atasını itirdi.

1987: İraq ərazisində baş tutan müxtəlif əməliyyatlarda iştirak etdi.

1988: 5 İyulda oğlu Mehdi dünyaya gəldi.

18 İyulda korpus komandirlərinin seminarında BMT-nin 598 sayılı qətnaməsinin qəbul edildiyini eşitdi.

25 İyulda Mirsad əməliyyatında iştirak etdi.

1989: 4 İyunda İran İslam İnqilabının banisi İmam Xomeyni vəfat etdi.

1990: İmam Hüseyn (ə) universitetinin hərbi attaşelik fakültəsinə daxil oldu.

Sentyabrda başqa bir universitetin tarix fakültəsinə qəbul oldu və sonra təhsil fikrindən daşındı.

Əfruz və Mərəndi ilə birgə ailəvi şəkildə Neft qəsəbəsinə köçdülər.

1991: Martın ortalarında İraq xalqının Səddam əleyhinə qiyamında iştirak etdi.

1992: Qışda Şəhid Məhəlləti qəsəbəsinə köçdü.

Bosniyaya getmək üçün hazırlıq kurslarında iştirak etdi və 5 sentyabrda oraya yollandı.

1993: Yanvarda Bosniyadan qayıtdı və fevralda yenidən getdi.

9 İyunda Qədir-Xum bayramında Visoko yaxınlığında şəhadətə qovuşdu.

20 İyunda Məlayir şəhid məzarlığının Behişt-Hacər bölməsində dəfn edildi.

Birinci fəsil

Əziz və mehriban yoldaşıma səmimi salamlar!

Məhəbbət dolu qəlbdən və görüşünü həvəslə gözləyən gözdən sənə salam!

Burada vəziyyət təxminən xəbərlərdə eşitdiyin kimidir. Allah bura gətirməklə bizə lütf etmişdir. İnanılası deyil. Bizim xəbərimiz yox imiş. Avropanın düz göbəyində, onun ən yaxşı, ən səfəli, ən gözəl bölgəsində bir neçə milyon müsəlman yaşayır. Mühəribə onları çox sıxsə da, möhkəm iradəli və yüksək əhval-ruhiyyəli insanlardır. Onların qadınli-kışili, uşaqli-böyükli müqavimətləri heyrətamizdir. Əlli ildən artıqdır İslamdan uzaq düşdüklərinə görə əhalinin çoxu İslamdan bir şey bilməsə və fəsad içində olsa da, xüsusən gəncləri dini vəzifələrini öyrənməyə həvəslidirlər. Əhali bizi səmimi qarşılayır, sevir. Burada öz işlərimdən əlavə ingilis və ərəb dillərini də öyrənirəm. Ərəbcəm çox yaxşılaşıb. İndiyə qədər ingilis dilini öyrənmədiyimə görə təəssüf edirəm...

Məsumə can, səni sevirəm. Burada səni bütün ayrılıq dövrümüzədən daha çox xatırlayıram. Ümidvaram ki, görüşlər yenilənər. Gözlərim yaşarib, səni istəyir, amma nə etmək olar?! Allah hər ikimizə səbir versin!

Gözəl gözlərini görmək ümidi ilə!

Yoldaşın R

20.09.92

Xəbər vermişdilər ki, axşam Rəsul gələcək. Nəhayət, xidməti tapşırıq müddəti bitmişdi və geri qayıdırdı. Məsumə uşaqlarla birgə hava limanına onu qarşılamağa getdi.

Bu ayrılıq hamısına çətin keçmişdi. Bir neçə il idi müharibə bitdiyinə görə uşaqlar atalarının yanında qalıb ona çox öyrəşmişdilər. O, Bosniyaya gedəndə Mehdi iki gün qızdırmadan yanmışdı.

Mehdi atası Rəsulu əvvəldən çox sevirdi, bu dəfə isə lap çox. Hərdən Rəsul namaz qılanda belinə çıxıb əllərini boğazına dolayırdı. Bununla sevgisini göstərir, əylənirdi. Rəsulun olmadığı aylarda çox darıxırdı, heç kimi çiyinə çatmış saçına əl vurmağa qoymurdu.

"Deyirdi ki, ancaq atam qısalda bilər. Çox çalışdım ki, onu razı salım, amma olmadı. Rəsul ona məktub yazdı ki, mən orada deyiləm, qoy ana saçını qısaltsın. Bundan sonra qəbul etdi.

Rəsul qayıdırdı. Biz tez onu görmək istəyirdik, evdə oturub gözləyə bilməzdik. Lakin yolda avtomobil xarab oldu, hava limanına gecikdik və Rəsul bizdən qabaq evə gedəsi oldu. Çox narahat idim. Bilirdim ki, qapıda bizi gözləyir. Çünki özü ilə açar aparmırdı, istəyirdi ki, ona qapını mən açım".

Onlar gələne qədər qapının ağzında gözlədi. Hamısını öpdü və birlikdə evə girdilər. Evdə çamadanını açdı. Onlara hədiyyə almışdı. Söz verdiyi rəngbərəng hədiyyələr idi. Əlirzaya maşın və radio, Zeynəbə gəlincik, Mehdiyə də qatar. Qatar rels üzərində gedirdi, vaqonları vardı. Mehdi həmin qatarı hələ də saxlayır. Bir qutu xırda maşın da almışdı. Onu gizlicə Məsuməyə verdi ki, lazım

olanda mükafat kimi uşaqlara versin. Çox vaxt bir Quran surəsi əzbərləyəndə Məsumə həvəsləndirmək üçün maşınların birini onlara verirdi.

Rəsul Məsuməyə, anası Bədriyə və Bibiqızı çağırdığı qayınanasına əlvən rənglərdə əldə toxunma corab gətirmişdi. Məsuməyə bir neçə “Burda” toxuculuq jurnalı da almışdı. Məsumənin toxuma maşını ilə rəngbərəng iplərdən toxuyub geyindiği və uşaqlara geyindirirdi paltarları çox sevirdi. Axırda çantasından şirniyyat qəliblərini çıxardı. Müxtəlif şəkili qəliblər birlikdə qollarını çırmayıb şirniyyat bişirdikləri günlərə görə idi. Bəzən ardıcıl iki gün şirniyyat bişirməklə məşğul olurdular.

"Rəsul şirniyyat bişirəndə mətbəxə yaxınlaşmaq olmurdu, hər tərəf qabla dolurdu. Amma bir söz deməyə ürəyim gəlmirdi. Mətbəxin vəziyyətinə baxanda sıxılısam da, Rəsulun sevincinə dəyərdi. Çox həvəslə unu yoğurur, bəh-bəhlə xəmirləri qəliblərə salırdı. Şirniyyat bişirməyi və yeməyi o qədər sevirdi ki, gələndə yaxın məktub yazanda və ya xəbər göndərəndə tapşırırdı ki, şirniyyatı gələndən sonra birlikdə bişirək. Onları siniyə düzüb duxovkaya qoyurduq. Bişənə qədər tez-tez onlara baxırdı. Yadımdadır, körfəz müharibəsinin sonlarında gecənin yarısı gəldi. Fitr bayramına az qaldığı üçün şirniyyat bişirirdim. Səhərə qədər mənimlə oyaq qaldı. Şirniyyatı bişirməyi bəlkə yeməkdən də çox sevirdi. Rəsuldan sonra on ilə qədər şirniyyat bişirə bilmədim..."

Həmin axşam hədiyyələr uşaqların başlarını qarışdırırdı, Məsumənin isə yox. Rəsul uzun müddət gələ bilmədiyinə görə tez-tez ondan üzr istəyirdi. Lakin Məsumənin qəlbi kədərlə dolu idi, bitməsi üçün zamana ehtiyac var idi. Bundan sonra yanında qalacağına söz verməli idi.

Müharibə bitəndə Məsuməyə demişdi ki, korpusdan ayrılmaq istəyirəm.

– Nə üçün?

– Çünki orada faydalı bir işlə məşğul deyiləm. Aldığım maaşa görə qorxuram.

– Bəs nə işlə məşğul olmaq istəyirsən?

– Sürücülük edərim.

– Gərək əvvəldən burasını da düşünəydin. Mən sürücüyə ərə getməmişəm. Başqa bir şey fikirləş.

Məsumə bilirdi ki, belə işlər ona görə deyil. Ya hər gün qəza keçirib üz-başı yaralı halda gələcəkdi, ya da kiminləsə dalaşaraq. O, sürəti sevirdi, tıxacda hövsələsi daralırdı.

"Bu iki xislətin hansı sürücülüyə uyğun idi?! Təhlükəli dönüşləri hələ də gözlərim önündədir. Qarşıdan gələn avtomobilin sürücüsü qışqıranda mənim narahat olacağımı bilib deyirdi: "Məsum can, köhnə qonşulardan idi. Çoxdan idi onu görmürdüm. Salamlaşıb hal-əhval tutduq, vəssalam". Bilirdim ki, sakit işlərə səbri çatmır".

Rəsul belə sözlər çox deyirdi. Özündən on iki yaş kiçik qardaşı Abbasa ərəb dilini öyrədəndə demişdi: "Çox yaxşıdır. Mən də müəllimliyi sevirəm". Amma Abbas da bilirdi ki, Rəsul müəllimlik edən deyil.

Məsumə bilirdi ki, başından başqa bir fikir keçir. Oğlunun sözlərini eşidən anası da Məsuməyə tövsiyə etmişdi ki, diqqətli ol, buna imkan vermə.

Bir dəfə Məsumə Rəsula baxıb dedi: "Düşünəndə görürəm ki, pis fikir deyil. Yaxşı, qəbuldur. Amma gərək mənə rəsmi sənəd verəsən ki, korpusdan çıxan kimi yanımızdan tərpənməyəcəksən, müharibə və cəbhənin üzərindən də xətt çəkəcəksən; nə Livan, nə İraq, nə də dünyanın başqa bir yeri".

Bu dəfə fəndi baş tutmadı. Ona görə bir qədər dayanandan sonra etiraf etdi: "Düzü, Məsumə can, mən bəsic¹ olmaq istəyirəm. Onda ürəyim hara istəyir, gedə biləcəyəm".

"Nə yalan deyim, dilxor oldum. Heç olmasa, belə açıq şəkildə deməməli idi; özü də hər şeyin yoluna düşdüyü bir vaxtda! Uşaqların da ona həmişəkindən çox ehtiyacları vardı. Bunu bir neçə dəfə demişdim, özü də yaxından görmüşdü. Anası da çox nəsihət verirdi. Uşaqların problemlərini bilirdi. Onların yaş fərqləri böyük deyildi. Əlirzanın on yaşı vardı, Zeynəbin səkkiz, Mehdiyin də beş".

Bu söhbətdən az sonra yenə öz işini gördü. Razılıq alıb Bosniyaya getdi, özü də beş aylığa.

Məsumə həmin gecə sakit qalmağa çalışdı, ancaq narahatlığı bitmək bilmirdi. Yolun yorğunluğu da Rəsulun gözlərini xumarlandırmışdı. Sabahdan danışmağa çoxlu vaxtları olacaqdı.

Məsumə mətbəxdə səhər yeməyini hazırlayanda otaqdan Rəsulun hay-küyünü eşidib oraya qaçdı. Mehdi onu iplə çarpayıya bağlamışdı. Rəsul da özünü elə aparırdı ki, guya tərpənə bilmir. Məsuməni gülmək tutdu. Fikirləşirdi ki, Mehdi bu müddətdə ipi yaddan çıxarmış olar. Bir neçə ay öncə uşaqlarla Qüds alış-veriş mərkəzinə gedəndə Mehdi bir anlığa gözündən itmişdi. Onu tapanda görmüşdü ki, arxasınca bir ip sürüyür və anasından onu almasını istəyir. Demişdi ki, atam gələndə onu bağlayacağam, o da heç yerə gedə bilməyib yanımızda qalacaq. Səhər tezdən gözünü açar-açmaz gedib anbardan ipi gətirmiş, Rəsulu çarpayıya bağlamışdı. Sözüünün

¹ Könüllü xalq qüvvələrindən ibarət Bəsic təşkilatının üzvü

üstündə ciddi durdu və Rəsuldan kişi sözü almayınca ipi açmadı.

Rəsul uşaqların necə çətin günlər yaşadığını yavaş-yavaş anlayırdı. Buna görə daha çox sakit qalıb Məsuməni dinləməyə çalışırdı. Uşaqlar isə aylarla yığılmış sözlərini daha çox əməlləri ilə göstərirdilər.

Məsumə həmin gün Rəsulun təbirincə, bayram süfrəsi açdı və onun sevdiyi toyuq xörəyini bişirdi. Rəsul Məsumənin onun gəlişinə necə tədarük gördüyünü bilib həyəcanlandı, "Vay! Nə gözəl!" - deyib tez yerə süfrə sərdi və həmişəki kimi bir-bir hamını çağırmağa başladı: "Gözəllik! Səmimiyyət! Məhəbbət! Sevgi! Eşq!" Beləliklə özü, Məsumə, Əlirza, Zeynəb və Mehdi süfrəyə oturdular.

Həmişəki kimi özünü həvəsli göstərirdi. Amma Məsumə başa düşürdü ki, xörəyin dadı bu dəfə onun üçün fərqlidir. Ürəyi başqa yerdə idi. Hər dəfə fürsət düşən kimi ona Bosniyadan danışdı; gördüklərindən, uşaqların aclığından, başlarına gələnlərdən, didərginlikdən, hər an təcrübə etdikləri qorxudan. Deyirdi ki, xorvatların yaşadığı bir şəhərdə biryaşlı uşaqdan tutmuş doxsanyaşlı qocaya qədər 90 müsəlmanı bir evə salıb hamısını yandırmışdılar. Zibillikdən uşaqlarına yeməyə bir şey axtaran ananın güllə ilə vurulduğunu da görmüşdü. Daha rahat xörək yeyə bilmirdi.

"Onlar da sizin kimidirlər: məsum və müsəlman uşaqlar. Qadınları həmişə həyəcan içindədirlər".

Hərdən bunları danışdı ki, uşaqlar atalarının kimlərdən ötrü getdiyini bilsinlər. Məsumə onun sözlərini eşidir, amma üz vurmurdu. Daha getməsini istəmirdi. Artıq başqalarının növbəsi idi.

"Mənə dedi: "Məgər bu işlər növbə ilədir?! Bəs getməsələr, necə olsun?! Vəzifə nə olsun?!" Özümü eşitməzliyə vurdum. Yenə soruşdu: "Səncə, indi kimin növbəsidir?" Məqsədim tələbə yoldaşları idi. O gedəndə onlar qalmışdılar. Rəsul İmam Hüseyin (ə) universitetində oxuyurdu. Dördüncü kursda təhsilini buraxıb getmişdi. Ona dedim: "İndiyə dərsləri bitmişdir. Sənin də bir-iki semestrin qalıb. Düzdür? İndi sən qal, dərslərini oxu, onlar getsinlər".

Samovarin vızıltısı gələndə müəllim başını çevirdi. Sınıfın sonunda ensiz bir yer vardı, gözləri oraya dikilib qaldı. Əli dilləndi: "Müəllim, buyurun çaya".

Birinci gün idi samovar gətirmişdilər, hələ qaynama zamanını bilmirdilər. Birtəhər müəllimin xəcalətindən çıxmaq lazım idi. Özü də o, məşhur müəllim idi, Amerikadan yeni gəlmiş və çox isrardan sonra tədrisi qəbul etmişdi.

Müəllimin üzü ciddiləşdi və dedi: "Bura sinifdir, yoxsa çayxana?"

Rəsul zarafata dedi: "Siz necə istəyirsinizsə, elə qəbul edin. Samovar hazırdır. Bizimlə çay içsəniz, sevinərik, müəllim".

Pul toplayıb samovar almışdılar ki, ondəqiqətlik tənəffüslərdə çay içib yorğunluqlarını çıxarsınlar. Rəsul da öz zövqü ilə qızılı xətlə nəlbəkilərlə armudu stəkanlar almışdı.

Müəllim orada qalmaq, yoxsa müəllimlər otağına gedib istirahət etmək barədə bir qədər fikirləşdi, sonra qərarını verib oturdu. Bir neçə saat dərs keçəndən və digər müəllimlərin təriflərini eşidəndən sonra bu tələbələrin fərqlərini bilməli idi. Tədris müavini demişdi: "Onların bəzi dəcəllikləri universitetin tarixində qeyd olunmayıb, güman ki, gələcəkdə də baş verməyəcək. Lakin doktorantura tələbələri ilə elmi müsabiqədə iştirak etsələr, şübhəniz olmasın ki, qalib gələrlər".

Tələbələrin əksəri dağ-daş adamları, əməliyyat və kəşfiyyat uşaqları idilər, ruzigar onları bərk partalar arxasında oturtmuşdu. Bunun üçün də səbir lazım idi,

amma heç biri onu öyrənməmişdi. Onlar sanki başqa bir dünyadan sakit dövrə düşmüşdülər.

Rəsul əvvəldən Həmədan korpusunda, sonra da Məlayir korpusunun kəşfiyyatında olmuşdu. Buna baxmayaraq, cənub və qərb cəbhəsində heç bir əməliyyatı buraxmırdı. Ramazan qərargahı yaradıldıqdan sonra o, Həmədan korpusunun Qüds batalyonunun komandiri, sonra Cavanrud istiqamətinin kəşfiyyat-diversiya, daha sonra Nəsr diviziyasının Zaxudakı birinci qərargahının komandiri olur. Qüds istiqamətinin komandiri təyin olunanda isə xaricdə əməliyyat-diversiya fəaliyyətinə başlayır, digər ölkələrin, xüsusən də İslam ölkələrinin xəbərlərini yaxşıca araşdırır. Qərargahda oturmaqla, idarə işi görməklə arası olmadığına görə Nəsr qərargahında kəşfiyyat komandiri olduğu və əməliyyata getmədiyi dövrü həyatından hesab etmir.

Əli Rəsulun sadıq dostu, onun kürd və lurca misallar ensiklopediyasının tərcüməçisidir. Məlayir korpusunda Rəsulla birgə çalışır, 1981-ci ildə isə İlam korpusuna ezam olunur, bir ildən sonra Kirmanşaha yollanıb Nəsr diviziyasının taktika qərargahına başçılıq edir. O, bəzi müəllimləri çox soyuqqanlıqla ələ salmaqda xüsusi məharətə sahibdir. Kitab üzündən dərs deyən kəşfiyyat müəllimi üçüncü dərsinə girəndə bütün on altı dərsə aid mətni stolun üstündə görəndə quruyub qalmışdı. Rəsulla Əli adətən sinfin axırındakı partalarda yan-yana, yaxud bir-birinin arxasında oturdular.

Sinfin ən əlaçı tələbəsi Seyid Həsən müharibə zamanı əməliyyatlarda iştirak etmiş, Xatəmül-ənbiya qərargahında topçu olmuşdu. Sınıfdə heç kim onun dini və inqilabi görüşlərinə zidd bir söz deməyə cəsarət etmir; qanı coşur,

uca səsi və dini təəssübkeşliyi ilə sözünü sübut etməyincə sakit oturmur. Sinifdə hamıdan böyükdür, 35 yaşı var.

Təbrizli Həmid Aşura diviziyasının kəşfiyyat-diversiya batalyonunda xidmət etmiş, yaralanandan sonra Əlinin istəyi ilə Təbriz korpusuna daxil olmuşdu. O, seydin rəqibidir, dərslərin mətnini yazmaqda və dərs oxumaqda yarışır. Əli ilə o, sinfin samovarını yandırmaq işinə baxırlar. Bəzi imtahanlarda Rəsul Həmidin yanında otururdu. İmtahan vaxtı seyiddən heç kimə xeyir çatmırdı. Rəsul Həmidə belə deyirdi: "Vərəqi elə tut ki, oxumaq olsun". Hacı Möhsün dəfələrlə demişdi: "Belə eləmə, Rəsul, imam deyib ki, başqasından köçürmək olmaz". Hökmünü də almışdı: "Başqasından köçürməklə imtahanı verilən dərsləri yenidən oxumaq lazımdır". Rəsulun əsaslandırması isə belə idi: "Əgər kimsə 8 qiymətini 10-a çatdırmaq üçün başqasından köçürsə, düzgün deyil. Mənsə 16 qiymətimi 18 eləmək istəyirəm. Bu, məsləhətləşmədir, üzündən köçürmə deyil!"

Rza Həmzə qərargahı yaradıldıqdan onun əməkdaşlarından olmuşdu, Sənəndəc döyüşündən ötrü Kürdüstana vuruşmağa gedən ilk adamlardan idi. Kürdüstanı vətəmindən yaxşı tanıyırdı. Yaxşı xəritə çəkir, çox nizam-intizamlıdır. Buna görə bəzən Rəsulla mübahisə edir. Bununla yanaşı, müəllimin sözləri ürəyincə olmayanda Rəsulun bir işarəsi kifayətdir ki, öz sual və əsaslandırmaları ilə dərsin istiqamətini dəyişdirib uşaqların halını yaxşılaşdırsın.

Sınıf nümayəndəsi olan Hacı Möhsün Dezfuldandır. Övvəlcə Həmzə qərargahında vəzifəsi vardı, Ramazan qərargahı yaradılanda isə oraya getdi. Xarici əməliyyatlarda əsas söz sahibi olan Şəmsin sağ əli sayılır.

Rəsulu ilk dəfə Sənəndəc korpusunda Cavanrudun komandirliyi ona tapşırılarda görmüşdü.

Başqa uşaqlar da vardı, onların da döyüş keçmişləri təxminən eyni idi. Bu tələbələrin təcrübələri təbii ki, müəllimin işini çətinləşdirirdi. Müəllimlər kitabların qara sətirləri üzündən dediklərini onlar öz gözləri ilə görmüş, canlı yaşamışdılar. Lazımi tədbirlərin gecə və gündüzdə, isti və soyuqda, əməliyyat otağında və əməliyyat yerində, öz mövqelərində və düşmən ərazisində nə qədər fərqli olduğunu bilirdilər. Yaddaşlarında o qədər əməliyyat planları vardı ki, sinifdə söyləyəndə müəllimin deməyə sözü qalmırdı.

"Müəllim klassik müharibə ilə Kürdüstan bölgəsini ələ keçirmə strategiyasından danışib deyirdi: "Əgər siz Kürdüstanda Qırxbulaq dağlarını ələ keçirənsiz, İraq, İran və Türkiyə Kürdüstanına nəzarət edə bilərsiniz". Rəsul mənə işarə vurub dedi: "Rza, bu nə deyir?!" Mən illərlə İran Kürdüstanında yaşamışdım, oranı ovcumun içi kimi tanıyırdım. Rəsul isə İraq Kürdüstanını İran Kürdüstanından da yaxşı tanıyırdı. İcazə alıb müəllimlə müzakirəyə başladım. Rəsul da kömək etdi. Şəraiti izah etdik ki, ümumiyyətlə, Qırxbulaq dağına qalxmaq mümkün deyil. Əgər kimsə onun başına çıxsa belə, orada yerləşib bir iş görə bilməz. Biz Kürdüstanda elə təpələr tanıyırdıq ki, xəritədə mövcud deyildi, amma onları ələ keçirməklə də irəliləyə bilmirdik. Kürdüstanın özünəməxsus mövqeyi var, orada döyüşmək xüsusi şərtlər tələb edir. Biz bəzi işlər görə bilirdiksə, xəritədən də artıq bilgilər əldə etdiyimizə, saatlarla kəşfiyyat apardığımıza və oradakı insanlarla əlaqələrimizə görə idi".

Bu təcrübələr o qədər dəyərli idi ki, müəllim əlinə qələm alıb qeyd götürür, suallar verirdi. Bəzən müəllimin tədris üsulu belə olurdu: nəzəri məsələləri deyəndən sonra növbə tələbələrə çatırdı. Onlar öz təcrübələrini söyləyərək dərsi davam etdirir və sonra kitabxana tədqiqatı ilə təkmilləşdirirdilər. Hamının işi təhsil idi, bütün vaxtlarını dərse, müzakirəyə və tədqiqata sərf edirdilər. Bu növ müzakirə və fikir mübadilələrinə həvəsləri o qədər çox idi ki, bəzən iki kreditli bir dərsi həftədə dörd saat keçirdilər. Müəllim də vaxt ayırırdı. İki dərs arasında istirahət edir, bir şey yeyir, çay içir, sonra müzakirələri davam etdirirdilər.

Bəzi dərslərin əsasları onların düşüncə əsasları ilə uyğun gəlmirdi; inqilabın kökləri dərindən tutmuş politologiyanın əsaslarına qədər. Belə yerlərdə Rəsul güzəştə getmirdi. Ona görə bu qədər vuruşmamışdı ki, oturub digər ölkələrin düşüncə əsaslarını həzm etsin və o qədər irəliləmiş inqilabı yanlış meyarlarla ölçsün. Rəsulun fikrincə, bir çox təhlillər yanlış idi, reallıqla uyğun gəlmirdi. Çünki tədris olunan elmi əsaslar düzgün deyildi və kökü digər yerdən idi.

"Rəsul deyirdi: "Biz gərək öz sözüümüzü deyək, öz elmimiz olsun". Hərdən səsi ucalırdı: "Nə üçün bu dərslərdə təşkilat birinci sözü deyir? Bizim xüsusi təşkilatımız yox idi və bu əsaslara görə gedib təslim olmalı idik". O, siyasətin əsasının hakimiyyət olduğunu əsla qəbul etmirdi, Doktor Behiştinin sözlərinə istinadla deyirdi ki, hakimiyyətin əsası xidmət olmalıdır. O deyirdi: "Elmi paradigmalara dəyişiklik etmək lazımdır. Nə üçün onların dedikləri politologiyanın əsası olmalıdır?!" O, inqilabın yoxsulluğa görə baş verdiyini qəbul edə bilmir, ağır iqtisadi vəziyyətdə olan, amma heç bir hadisə baş

verməyən ölkələrə dair çoxlu misallar çəkirdi. Solçu nəzəriyyələr onun baxışları ilə uyğun gəlmirdi".

Bir dəfə dərstdə sülh və təhlükəsizlik üçün yaradılmış beynəlxalq təşkilatlardan söhbət düşdü. Müəllim məqsədini başa salmaq üçün misal çəkdi: "Fərz edin, güclü bir quldur bir küçəni zəbt edib. Siz insanların təhlükəsizliyinə görə onunla anlaşıb deməlisiniz ki, küçə səninki olsun, amma qoy camaat da oradan gedib-gəlsin. Belə olduqda insanların hüququnu müdafiə etmiş olursunuz". Rəsul qəbul etməyib deyirdi: "Sizin dediyiniz şəkildə razılaşmaq camaatı aldatmaqdan başqa bir şey deyil. Qulduru cəzalandırmaq və küçədən bayıra tullamaq lazımdır!" Lakin müəllim ısrar edirdi ki, beynəlxalq ənənədə bu iş düzgün deyil. Axırda Rəsulun razılaşmadığını görüb dedi: "Siz bilmirsiniz". Rəsul da cavab verdi: "Müəllim, siz də dini bilmirsiniz".

Belə şeylərə dözə bilmirdi. Əməliyyat iclaslarında hətta komandır onun inanclarına zidd bir söz deyəndə açıq şəkildə etirazını bildirirdi. Bəzən ona yazılan tapşırıq məktublarının cavab haşiyəsi məktubun özündən çox olurdu. Sinifdə də elə idi. Müəllimlə mübahisəsi qızıışanda Əli, Hacı Möhsün və Rza ona qol-qanad verir və öz fikirlərinə yaxınlaşdırırdılar.

Dərslər Seyid Həsənin Quran qiraəti ilə başlayırdı. Rəsul onun səsinə çox sevirdi. Dərslər tələbələrin köməkçi müzakirələri ilə davam edir, elmi mübahisə ilə nəticələnirdi. Hamı heç bir narahatlıq çəkmədən özünün düzgün və faydalı hesab etdiyini məntiqlə əsaslandırırdı. Hələ cəbhənin təri qurumamışdı. Rza deyir: "Biz öz düşüncə çərçivəmizdə idik: idealist və dünyadan uzaq. Günün reallıqları ilə tanış deyildik. Bəzən elə bilirdik ki, bir şeyi istəyirik deyə mütləq həyata keçməlidir. Müharibə

dövründə elə olurdu. Biz düşmənlə üz-üzə gəlir, qərar qəbul edir və həyata keçirirdik. Dövrün tələbi belə idi".

Hər bir dərslər üçün bir layihə hazırlayıb semestrin sonuna qədər icra edirdilər. Ordunun siyasətə müdaxiləsi dərslərinin layihəsi Rzaya tapşırılmışdı.

"Qərara gəldik ki, semestrin birinci yarısında ordunun siyasətə müdaxilə haqqının olmadığını sübut edək. Dəlillərimizi əminliklə söyləyir, misal çəkirdik. Müəllimi ordunun siyasətə qarışmamasının daha yaxşı olduğuna razılaşdıranda semestrin yarısı bitdi və artıq iddiamızı inkar etməli idik. Biz eyni əminliklə sübut etdik ki, ordunun hakimiyyətə müdaxiləsi vacibdir; ordu ölkəyə vəfalıdır, onun xeyrini istəyir və siyasi rəhbərliyin səhvlərinin qarşısını ala bilər. Dünyadan və öz tariximizdən çoxlu nümunələrlə bildirdik ki, ordunun siyasətə müdaxiləsi xilasedici olub və dövlətin yaşamasını təmin edib. Bunun özü beyin məşqi olmasından əlavə, müəllimlə şagird arasında ifadə azadlığı kimi də gözəl idi. Müəllimimiz semestrin axırında gülüb deyirdi: "Siz nə qərribə məxluqlarsınız! İndiyə qədər çevriliş etmədiyinizə görə sizə əhsən düşür".

Rəsulun özünəməxsus dərslər oxumaq tərzini var idi. Dərslər hazırlaşanda ona bir neçə metr məsafədən yaxınlaşmaq olmurdu. Nə qədər kitab, dəftər və kağız varda, hamısını ətrafına tökürdü, işini bitirməyincə toplamırdı. Digərlərinin pintlilik adlandırdığı bu vəziyyət Rəsulda məktəb dövründən qalmışdı. Etiraz eşidəndə Abbasın sözünü deyirdi: "Bəs bilmirsiniz ki, alimlər belə çalışırlar?!" Bədri gülüb deyirdi: "Bu xislətləri irsidir, atalarından keçib".

"Əzamiyyət bitəndə kimsə düyü əkənlər kimi ikiqat əyilib Rəsulun əşyalarını toplamalı idi. Corabını qapının

ağzında çıxarırdı. Bir qədər irəlində gödəkcəsini və şalvarını yerə atırdı. Məruzə kağızları da hər tərəfə səpələnirdi. Xəritə və plan otağı daha çox onun ixtiyarında olurdu. Biz o otağa girə bilməzdik. Mən bu vəziyyətdən sıxılırdım. Bir dəfə ona dedim: "Bundan sonra nə yerində olmasa, ətrafa səpələnsə, müsadirə olunacaq". Düzü, bir gödəkcəsi vardı, gözüm tutmuşdu. İstəyirdim ki, bu yolla həm onu düzəldim, həm də öz məqsədimə çatım. Amma nə qədər çalışsa da, yenə düzəlmədi".

İmtahan dövrü də maraqlı keçirdi. Hamı dərsin mətnini axtarırdı. Seyidlə Həmid dərsi yaxşı yazırdılar, digərləri onların dəftərlərinin surətini çıxarıb imtahana hazırlayırdılar. Mütaliə vaxtı təyin olunurdu, hər gün eyni saatda bir yerə toplaşırdılar. İmtahan axşamlarında ya Həmidin evinə toplaşırdılar, ya tələbə yataqxanasına, ya da Rəsulgilə. Bütün mövzuları təkrarlayır, nəzəri əsasları yada salır və mövzu barədə hər kəs oxuduğunu danışır. Bütün bunlar bir-iki saatdan çox çəkmirdi, yenə öz tənqidləri dərş çalışmalarına şirinlik qatırdı.

"Birdən uşaqların fiti gəlirdi: "Ayağa qalx, Mehdi!" Və Rəsul başımdan tutub mənimlə güləşməyə başlayırdı. Bu, imtahan axşamının həyəcanını çıxarmaq üçün idi. Rəsul hamıya qarşı diqqətli idi, bizi fikir çəkməyə qoymurdu. Hərdən bilet alırdı və hamılıqla hovuzda gedirdik. Bəzən üç saat suda qalırdıq.

Birinci semestrə başlayanda yay idi. Çoxumuz ailədən uzaqda idik. Bəzilərimiz ev tapıb ailələrimizi gətirənə qədər iki-üç semestr çəkdi. Yataqxananın da öz çətinlikləri var idi. Bir də görürdün ki, Rəsul zəng vurub yataqxanada olduğumu soruşur. Sonra isə qapı döyülürdü, bir qucaq meyvə və çərəzlə içəri girirdi. Bir neçə saat oturub

söhbətləşir, güləşir, sonra gedirdi. Amma institutun damındakı futbolların yerini heç nə verməz".

Müəllim ayağını sinifdən bayıra qoyan kimi Əli, Həmid və Rza şkaftan topu götürüb digər uşaqlarla birgə yuxarı qaçırdılar. Səhərki və günortadan sonrakı iki dərs arasındakı fasilədə damda futbol oyunu yorucu bir günün istirahəti sayılırdı. Kafedradan etiraz edilənə qədər institutun önündə oynamışdılar. Sonra isə damı seçdilər və oyuna, hər an damdan yerə düşüb kiminsə işini artıracaq topdan ehtiyatlı olmaq həyəcanı da əlavə olundu. Rəsul qışqırırdı: "Əli, pas ver! Pas..."

"Rəsulla mən Məlayir rayonunun Elektrik xiyabanındakı Xəndək dördyolundan idik. Yay-qış bilmirdik, küçənin torpaqdan olması da oynumuza mane olmurdu. Axşamüstü məktəbdən qayıdan kimi futbol oynamalı idik. Oyun yerimiz Xəyyam küçəsi idi. Başdan-ayağa düzülmüş hündür tut və çinar ağacları kiçik meydançamıza kölgə salırdı.

Tennis topumuz sonralar ikiqat kauçuk topla əvəzləndi və Xəndək dördyolu məhəlləsinin futbol oyunları məhəllələr arasında keçirilən yarışlara çevrildi. Bizim komandamızın adı Huma idi. Sədi xiyabanını yeni asfaltlamışdılar, yarış üçün daha uyğun idi. Rəsulun təklifi ilə qalibə bir kubok da aldıq. Beləliklə futbolumuz daha ciddi və peşəkar görkəm aldı. Yarış günü hər bir kapitan öz komandasını təqdim edəndən sonra oyun başlayırdı. Rəsul necə olursa-olsun, hər oyunda ən azı bir qol vurmalı idi. Başqa cür ola bilməzdi. Çevik idi, özünəməxsus texnikaları vardı. Ayağına top düşəndə hansısa hiylə ilə, özünü oda-suya vura-vura qapıya çatdırırdı. O, ayrı cür oynayır, rəqib oyunçuları aldadırdı. Ona Qırğı deyirdilər. Televizorları var idi, peşəkar futbolçulardan rəqib oyunçuları necə

aldatmağı öyrənirdi. Bütün futbolçuların adlarını əzbər bilirdi. Televiziya proqramlarından və idman jurnallarından məşhur oyunçuların xüsusiyyətlərini öyrənəndə bir az da bəzəyib məhəllə uşaqlarına danışırdı”.

Məhəllə uşaqlarının hamısı bir ağızdan qışqırdı: "Qol!" Oyunçular bir-birinin belinə-boynuna hoppandılar. Bədri xanım səsləndi: "Rəsul can, Rəsul, gəl, oğlum!"

Rəsul ləhləyə-ləhləyə anasına tərəf qaçdı. Bədri ağ gülləri olan qara xovlu çadrasının altından qırmızı bir alma çıxarıb ona verdi. Rəsul almaya böyük bir diş vurdu. Gözləri uşaqların ayaqlarındakı topda qalmışdı. Top ötürmələri həyəcanla izləyə-izləyə almanın axırncı hissəsini də uddu və tez təşəkkür edib meydançaya qaçdı. Bədri bir qədər dayandı, oxuduğu zikri oğluna tərəf üfürüb evə qayıtdı.

Bədrinin bu işlərinə hamı alışmışdı. Gündə bir neçə dəfə ya özü baş çəkir, ya da Minonu və ya Sürəyyanı göndərirdi ki, hər şeyin yolunda olduğuna, Rəsulun başqa bir yerə getmədiyinə əmin olsun. Uşaqların atası İbrahim böyük yük maşını sürürdü, çox vaxt səfərdə olurdu. Bədri düşünürdü ki, uşaqlara diqqətsizlik etsə, tərbiyələrində nöqsan yaransa, qüruru sınar. Məlayir kiçik şəhər idi, hamı onları tanıyırdı. Kaşani və Heydərilər əsil-nəsəbli, qohum-tayfalı ailələr idilər. Hacı ağa Kaşaninin Məlayir bazarının girişindəki mağazası, mavi bəzəkli saxsı kasaları və dekorativ güldanları məşhur idi. Onun etibarı adından da mühüm idi və tacirlərə kömək edirdi. Dəfələrlə olmuşdu ki, borcunu ödəyə bilməyən birisi Hacı ağa Kaşaninin yanına gəlib demişdi: "Bu, dükanımın açarıdır. Görün borc sahibləri ilə nə edirsiniz. Məni xilas edin!" O da açarı götürüb malları satırdı. Bəzən borc kimi özü də üstünə qoyub məsələni bağlayırdı. Sonra xəbər yollayırdı ki, hər şey qaydasındadır, qayıt.

Bədri ata evindəki rövzə məclislərini də yaxşı xatırlayır.

"Doqquz yaşımdı. Rza xan evlərdə əzadarlıq keçirməyi qadağan etmişdi. Atam həmişə İmam Hüseynə (ə) əza məclisi keçirdiyinə görə çox narahat idi. Bir axşam qardaşıma dedi: "Həsən, get bazara, hamıya de ki, axşam ağamgildə rövzə məclisi var". Özü böyük qızılı samovarı anbardan çıxardı, hamı gələnə qədər tozunu təmizləyib hazırladı. Evimizdə iki böyük otaq vardı, ikisi də adamla doldu. Məşhur rövzəxanımız var idi. Yadımdadır, əlində ağ göyərçinlə otaqda gəzib rövzə oxuyurdu. Hamı bərkdən ağlayıb ürəyini boşaltdı. Bir il idi rövzə məclisi görmürdülər. Birdən polislərin yaxınlaşdığını xəbər verdilər. Hamı tez qalxdı və hərə bir tərəfə dağılışdı. Çoxları dama çıxdılar, qonşu damlarına hoppanaraq qaçdılar. Polislər kimi tutdularsa, döydülər, samovarı damda boşaltdılar, atamı da aparıb səhərə qədər saxladılar".

Atası həmişə namazdan sonra əlini sinəsinə qoyub imama salam verirdi, o halda gözlərindən yaş axırdı. Atasını tutmazdan bir neçə gün öncə canamaz başında yaş saqqalını əli ilə tutub Bədrini çağırmışdı: "Bədri, sən artıq həddi-bülüğa çatmısan. Bilirsən ki, namaz və oruc sənə vacibdir. Həm də gərək təqlid edəsən". Bədri atasının məqsədinin nə olduğunu anlamamış, atası başa salıb demişdi: "Qumda bir neçə ağa var. Mən adlarını deyəcəyəm. Hansını istəsən, seç, sənə təqlid müctəhidin olsun".

Sonra bir-bir adlarını çəkmişdi. Bədri axırıncının adını yadda saxlayıb demişdi: "Ağa Şəriətmədari".¹

Atası sevinib demişdi: "Afərin! Çox yaxşı! Bundan sonra nə sualın olsa, gərək onun risaləsinə baxasan".

Bütün uşaqlar təqlid müctəhidlərini atamın bu üsulu ilə seçmişdilər.

Bədri 12 yaşında olanda ona elçi gəldiyini eşitdi. Hacı ağa Heydəri Bədrini oğlu İbrahimə istəyirdi. Bədri çox istəyirdi ki, İbrahimin necə oğlan olduğunu bilsin. Ərinin göyçək olması onun üçün önəmli idi. Başqa bir şey istəmirdi. Həmişə anasından öyrənmişdi ki, qadın gərək ərinin yanında sakit olsun. Behcət xalanın anasına "hə, İbrahim göyçəkdir" dediyini eşidəndə arxayınlaşmış və anası qaşqabaqla "Bədri daha göyçəkdir" deyəndə isə qımışmışdı.

Hacı ağa Heydərinin maddi vəziyyəti yaxşı idi. Məlayirdə avtomobil almış ilk adamlardan idi. İkinci oğlu İbrahim çox kiçik olanda anasını itirmişdi. Atası ikinci dəfə evlənəndə evdən çıxıb atasının köməyi olmadan öz zəhməti ilə maşın almış, işləməyə başlamışdı. Onun Bədri ilə ailə həyatının ilk iki ili ata evində keçdi. Onlar bu müddətdə pul toplayıb bir ev kirayə etdilər, bir neçə ildən sonra isə Xəndək dördyolundakı ev İbrahimə irs qaldı.

İbrahim çox vaxt evdə olmadığına görə uşaqların bütün işləri Bədrinin üzərinə düşürdü. O, Bədrinin tərbiyə üsulunu qəbul edirdi, heç vaxt sözünün üstünə söz demir, bəzən razılaşmasa da, uşaqların yanında etiraz etmirdi. O,

¹ Təqlid müctəhidlərindən olan Seyid Məhəmmədkazim Şəriətmədari inqilabdan sonra Nojə çevrilişini dəstəklədiyinə görə Qum Elm Hövzəsinin Müəllimlər Şurası tərəfindən təqlid müctəhidliyindən çıxarıldı.

xanımının hörmətini saxlayır, uşaqların analarının üzünə qayıtmalarını istəmirdi. Bədri də uşaqların atalarına böyük və dəyərli insan kimi baxmalarına çalışdı. Ona çox hörmət edir, hətta adı ilə çağırırdı.

İbrahim bəzən uzun müddət evdə olmurdu. O, 1959-cu ildə neft daşıyan yük maşını sürməyə başlayanda Bədriyə dedi: "Gəlin, Xürrəməbada köçək, sizə yaxın olum və tez-tez baş çəkə bilim".

İki il Xürrəməbadda - Lorustan vilayətinin gözəl və mərkəz şəhərində qaldılar. Rəsul orada dünyaya gəldi, Mino, Sürəyya və Məryəm adlı üç qızdan sonra. Həmin gecə qızlar analarının ağrısına görə çox ağladılar. Nənələri Xabacı analarının başı üstə idi. Uşağı ondan aldı, qulaqlarına azan və iqamə oxuyub adını Rəsul qoydu. İri sümüklü, qızılı saçlı ağ körpə İbrahimə oxşayırdı. İbrahim iki gündən sonra Xürrəməbada gəldi.

"Həmin gün süd verməm üçün qonşu uşağını yanıma gətirmişdilər. Körpə Rəsulun yanında yatmışdı. Ağa Heydəri içəri girən kimi təəccüblənib dedi: "Gördün, Bədri, uşaq əkiz oldu!" Dedim ki, qorxma, bizim oğlumuz budur. Üç qızdan sonra dünyaya gəlsə də, onlardan ayırmırdı".

Rəsulun doqquz aylığında Məlayirə, Xəndək dördyolu məhəlləsinə qayıtdılar. Bədri və uşaqlar təklikdən xilas oldular. Hamının Mirzə çağırdığı ağa Bərzgərin və Xalaqızı İzzətin evi küçənin başında idi. Uşaqları yaşıl idilər. Kişilər evdə olmayanda uşaqlara görə axşamüstü bir yerdə olurdular. Mino, Sürəyya və Məryəm Nahid, Cavad, Məryəm və Məsumə ilə yaxşı oyun yoldaşları idilər.

Əli Rəsuldan iki yaş böyük idi. Yavaş-yavaş onlar da bir yerdə oynamağa başladılar. Əlinin xatırladığı ilk xatirə

budur ki, qırmızı və göy rəngli oyuncaq yük maşınlarını həyətlərində torpaqla doldurur və ön buferlərinə bağladıkları toxuculuq ipləri ilə çəkirdilər.

"Ya da kağızdan qayıq düzəldib həyətin ortasındakı hovuzla atırdıq, əllərimizlə dalğa yaradıb qayıqlarımız batana qədər yarışırırdıq. Hər halda, ya həyətdə oynayırdıq, ya hovuzun kənarında, ya da bizim və ya Rəsulgilin evlərində pilləkənin üstündə. Analarımızın baxışından qaça bilmirdik. Deyirdilər ki, uşaq gedib küçədə oynasa, tərbiyəsiz olar.

Amma evdə oynamağa narazı deyildik. Baxır hansı fəsil olurdu və nə ilə oynamaq istəyirdik. Məsələn, birdən beynimizə düşürdü ki, həyətdə palçıq, daş və ya torpaqdan kiçik bir ev düzəldək. Yaxud çərpələng düzəldib fosforla bəzəyirdik. İşimiz yeddi-səkkiz saat çəkirdi. Əgər bəxtimizdən həmin gün külək əsməsəydi, dilxor olurduq. Elə olanda nasosu götürüb topa hava vururduq, həyətin ortasından ip çəkib voleybol oynamağa başlayırırdıq".

Hacı ağa Bərzgərin həyəti çox böyük, təxminən 600 kv metr idi. O, 1949-cu ildə evi tikəndə altında ikimərtəbəli bir zirzəmi də tikmiş, daş və əhəng divarlarının hamısında taxçalar düzəltmişdi. Böyük sirkə, turşu və mürəbbə bankalarını o taxçalara düzürdülər. Yayın isti günlərində günortalar Əli ilə Rəsulun oyun yeri ora idi. Sərin zirzəmini sevirdilər. Əlinin anası topla bankaları aşırıbmalarını tapşırdığına görə yüngül oyunlar oynayırdılar.

Hacı ağa Bərzgər uşaqlara cücə alıb arxadakı həyətin küncündə tikdiyi dama atandan sonra Rəsulla Əlinin ən yaxşı əyləncəsi cücələrlə oynamaq, onlara dən və ya çörək doğrayıb vermək və yemələrinə tamaşa etmək oldu.

Hərdən fikirləşirdilər ki, bu yazıqlar həmişə eyni xərəyi yeyirlər. Bu zaman oxlarını götürürdülər. Yaxşı atıcılıqları var idi. Sərçə ovlayırdılar. Bir sərçə cücələrin matəmdən çıxmalarına kifayət edirdi.

Bir qədər böyüyəndən sonra tir tufəngi oxu əvəzlədi. Hərdən Rəsulun dayısı oğlu Həmidə də xəbər verirdilər.

"4,5 saçmalarını qutu ilə alırdıq. O zaman peşəkar atıcılar olmuşduq, az hallarda gülləməz boşa gedirdi. Əvvəllərdə kağız hədəf düzəltmişdik, onun üzərində məşq edirdik. Rəsul təklif etdi ki, hədəfi kartondan düzəldək, arxasına da bir süpürgə qoyaq ki, seçmələr divara dəyib hədəf getməsin".

Yayda hərdən bağa gedirdilər. Mirzə qeydiyyat şöbəsində işləyirdi, yaxşı xətti vardı. Məlayirlilər kimliklərinin onun xətti ilə yazılmasına can atırdılar. Günortadan sonra işdən qayıdıb əkin sahələrinə gedir, orada işləyirdi. Şəhərin kənarında böyük bağları vardı. Mirzə ömrünün sonlarına qədər əkinçiliyi tərk etmədi. Yorğunluğunu əkin sahəsində qoyur, axşam evə qayıdanda uşaqların dəftər-kitablarına baxır, dərs tapşırıqlarını yoxlayır, lazım olanda onlara imla deyirdi. Daha çox riyaziyyat dərslərini başa salmağa və inşalarına kömək etməyə çalışırdı.

Rəsulun atası isə çox vaxt evdə olmurdu. Ona dərslərində əsasən Məryəm və Sürəyya kömək edirdilər. Rəsulun yaxşı imlası və inşası var idi, amma riyaziyyatdan bacılarının imtahan axşamındakı köməyi ilə qəbul olurdu. Bədri uşaqlarının qiymətlərini həmişə yoxlayırdı.

"Bahar idi. Rüb imtahanları vardı. Məktəbdən qayıdan kimi tez dəstəməz alıb iki rəkət namaz qıldı, sonra əllərini qaldırıb dedi: "İlahi! Riyaziyyatım yaxşı olsun, qəbul olum!" On bir yaşı vardı. Ürəyim üzüldü. Dedim:

*"Xudaya! Bu dillə qapına gəlib, onu əliboş qaytarma!"
Həmin il riyaziyyatdan 11 qiymətilə qəbul oldu".*

Yay fəsli isə ayrı cür olurdu: məhsul fəsli, uzun günlər, tətillər və işləməyə yaxşı imkan. Əli ilə Rəsul bağa getmək üçün min cür plan cızır, dil tökür, axırda Rəsulun anasının razılığını alırdılar. Əli yalvarıb deyirdi: "Əmiqizi Bədri, bu gün Mirzə ilə bağa gedəcəyəm. İcazə verirsən Rəsul da mənimlə gəlsin?" Dünən bəhanə etmişdi ki, Rəsul hamama girməlidir. Çox həyəcanlı idilər. Əmiqizi bir Əliyə, bir də Rəsula baxıb dedi: "Günəşin qırmızılığı itməmiş evdə olmalıdır".

Rəsul "baş üstə" deyib Əli ilə birlikdə qaçdı. Bədri arxadan qışqırır "anana salam de" söyləyəndə isə artıq küçənin döngəsini keçmişdilər. Orada məhsul toplayır, bağ işlərinə kömək edir, ağacların arasında dördəş oynayırdılar.

Bunlar yay əyləncələri idi. Dərs və məktəb zamanı oynamağa imkanları az olurdu. Çox vaxt günorta istirahətindən sonrakı futbolla kifayətlənirdilər. Onda da hava qaralmamış evdə olmalı idilər. Yoxsa Əlinin sözü ilə desək, "ana qüdrətini, ananın yandırıcı çimdiklərini" gözləməli idilər. Sonra da dərs tapşırıqlarını yerinə yetirmək növbəsi çatırdı, yorğunluq gözlərini yumana qədər yazırdılar. Bəzən o qədər yorğun olurdular ki, yalnız döyülmə təhlükəsi olan tapşırıqları yazmaqla kifayətlənirdilər.

1973-cü ildə Sürəyya Əhvaz Dövlət Universitetinin biologiya fakültəsinə daxil oldu. İbrahim Bədrinin uşaqların tərbiyəsinə necə həssas yanaşdığını bilirdi. Uşaqların təhsilinə də mane olmaq istəmirdi; istər qız olsun, istər oğlan. Digər tərəfdən də Sürəyyanın təhsili

bitənə qədər Bədrinin narahatlığını görmək istəmirdi. Həmin axşam üzünü Bədriyə tutub dedi: "Sürəyyanın dərsi bitənə qədər Əhvaza köçürük. Necədir?"

Sanki Bədrinin arzusunu dilə gətirmişdi. Dedi: "Mən işimi oraya apara bilərəm. İki il bir şey deyil. Məgər bu illərdə necə etmişik?! Siz də səfərlərə alışmısınız".

Sentyabrda zəruri əşyaları toplayıb Əhvaza yollandılar; soyuq bir şəhərdən cənubun ən isti şəhərlərindən birinə. Bu səfər on yaşını bitirmiş Rəsul üçün böyük təcrübələr verdi; yeni dostlar, yeni şərait. Bədri orada Rəsula daha ciddi nəzarət edirdi.

"Futbol oynayanda uzaqdan dayanıb tamaşa edirdim ki, kimsə ona siqaret verməsin. Oyunları bitən kimi evə qaçırdım ki, ona göz qoyduğumu bilməsin. Elə emosional deyildim ki, hər istədiyini verim. Böyüyəndə motosiklet istəyirdi. Dedim ki, gərək pul toplayaq. Altı aydan sonra ona velosiped aldım. İnqilabın əvvəlində isə birdən-birə gördüm ki, belində silah, altında yamaha, ya da honda motosikleti ilə yürüşə gedir".

Sürəyya o günlərin tələbə mühitinə daxil olub Şəriəti və Mütəhhəri ilə tanış oldu, dini kitablar oxumağa başladı. Bu tanışlıqların həzzini Rəsulla da bölüşürdü. Gördükləri, oxuduqları və eşitdikləri barədə onunla danışır, hər cür kitab gətirir, onu da öz aurasına yaxınlaşdırırdı.

"Yatmazdan qabaq oxuması üçün ona dua gətirirdim. Cəmiyyətin vəziyyətinə görə o günlərdə yeniyetmə və gənclərə görə hamı narahat idi. Dua kömək edə bilərdi. Yadımdadır, on iki yaşı tamam olanda ona Dəstqeybin "Böyük günahlar" kitabını hədiyyə verdim. Kitabı oxuyanda onda təsirini görürdüm".

Bədri hərdən narahat olurdu. Fikirləşirdi ki, bu məsələlər Rəsula çox tezdir. Bu yaşda o hələ oynamaq, nadinclik etmək barədə düşünməlidir.

"Gəlib deyirdi: "Ana, sənə kitab oxumaq istəyirəm". Soruşurdum ki, hansı kitabı? Deyirdi ki, həzrət Əlinin Malik Əjdərə məktubunu. Bunlar Sürəyyanın təsirindən idi. İnqilabın əvvəllərində imamın bəyanatlarını evə ya Rəsul, ya da Sürəyya gətirirdi və üçümüz oxuyurduq. O zaman Məryəm Əlinin qardaşı Cavadla ailə qurmuşdu, Almaniyada yaşayırdılar. Mino da köçmüşdü və Tehrandə yaşayırdı. Hacı ağa Heydəri həmişə səfərdə idi. Abbasın da yaşı az idi. Qalırdıq biz üçümüz. Sürəyyanın tələbə olduğu o iki ildə Rəsulun ad günü hədiyyələri elə kitablar oldu. Birinci ildə ona "Böyük günahlar" kitabını aldı, ikinci ildə Nəhcül-bəlağəni. O, Malik Əjdərə məktubu mənə on dəfə oxumuşdu. Hər dəfə oxuyanda yeni bir şey kəşfetmiş kimi vəcdə gəlirdi.

Bir gün hiss etdim ki, yuxusu gəlmir. Yerində oyan-buyana çevrilirdi. Səhər oyananda soruşdum: "Rəsul can, gecə nə üçün yatmırdın?" Dedi: "Ana, fikirləşirdim ki, Əşrəf Pəhləvini¹ necə öldürə bilərəm". Məni həm gülmək tutdu, həm də narahat oldum. Bu fikirlər başından çıxsın deyə çox ciddi şəkildə dedim: "Sənin belə işlər görmən üçün hələ çox tezdir, oğlum".

Rəsul bu fikirlərdə idi. Nəhayət, illər sonra inqilab özünü göstərdi. Bir iş görmək üçün daim silah axtarırdı. Aşura günü gözləri önündə bəzilərini öldürmüşdülər. Əmiqızı İzzətgilə qaçıb demişdi ki, mənə bir bıçaq verin, hərbiçiləri öldürmək istəyirəm.

¹ İran şahı Məhəmmədrza Pəhləvinin əkiz bacısı

"İzzət xanım bunu danışanda məni vahimə bürüdü. Soruşdum ki, verdinmi? Dedi ki, hə, əl çəkmirdi. Nə üçün verdiyini soruşanda gülüb dedi: "Narahat olma, mənim bıçağım qatıq da kəsməz". Amma ayağı Həmədana dəyən kimi silah axtarmağa başlamışdı".

Sürəyyanın semestr imtahanları bitən kimi yenə Məlayirə yollanırdılar. Bu ayrılıq Əli qədər bəlkə heç kimə ağır gəlmirdi.

"Velosipedlə anamın istədiklərini almağa gedəndə Rəsulla bacısını gördüm. Yaxınlaşıb Rəsulla salamlaşdıq. Səsi qalınlaşmışdı. Təəccübləndim, özümü saxlaya bilməyib güldüm. Ona dedim: "Səsin niyə belə olub?" O da güldü və qızardı. Sonra bildim ki, səşindən əlavə düşüncələri də çox dəyişib. Sanki Əhvazın ab-havası Rəsula çox təsir etmişdi. Bir yerdə oturub düşüncələrimizi bölüşəndə onun nə qədər dəyişdiyini görürdüm. Mən ondan iki yaş böyük olsam da, o müddətdə oxuduğu kitablar çoxlu məsələlərə baxışını dəyişdirmişdi, həm də bizim hələ təsəvvür etmədiyimiz məsələlər barədə düşünürdü. Hər halda, o qayıdandan sonra təklidən qurtuldum".

O zaman televizoru olan dindar ailələr az idi, amma Hacı ağa Heydərinin bu cadu qutusundan xoşu gəlirdi, xüsusən futbol yarışları veriləndə mütləq baxmalı idi. Uşaqlarını da futbol həvəskarı etmişdi. Onlar xarici futbolları da buraxmırdılar. Yavaş-yavaş xarici oyunçuları kəşf edirdilər. Xüsusi bir komandaya azarkeşlik etmirdilər, yalnız futbolun gözəlliklərinə görə baxırdılar. Dəstə başçısı Hacı ağa Heydəri idi.

Futbol yarışları zamanı Bədri günəbaxan toxumlarını və çərəzləri hacı ilə uşaqların önünə qoyub onların yanında

oturur, ara-sıra yüksələn həyəcanlarına qoşulurdu. Qızlarla Rəsul hacının ətrafında oturub evi başına uçururdular. Xüsusən də yarış sevdikləri komandalar arasında olanda ortalıq qarışırdı. Sürəyya Perspolis komandasının tərəfdarı idi, Rəsul isə atası kimi Tac (İstiqlal) tərəfdarı. Tez-tez bir-birilə mübahisə edib öz komandalarını tərifləyirdilər. Abbas deyir: "Mən uşaq idim, hələ məktəbə də getmirdim. Bir gün yenə mübahisə edəndən sonra mənə dedilər ki, sən də sıranı bəlli etməlisən; Perspolisdənsən, yoxsa Tacdan? Hələ belə şeylərdən başım çıxmırdı, amma Rəsulu daha çox istədiyimə görə dedim ki, Tac".

Bir neçə ildən sonra Sürəyya da komandasını dəyişdi və hamı birləşdi. 1974-cü ildə keçirilən dünya çempionatında bəzi qohum oğlanlar da gəlib tamaşaçı sayını artırırıdılar.

1974-75-ci illərin əksər yay axşamlarında evdə əməlli-başlı qonaqlıq olurdu. Televiziya "Murad Bərqi" teleserialı gedirdi. Əli gələndə Bədri onu dörd ev aralıda yaşayan xalaqızının yanına göndərüb deyirdi: "Ağa Heydərinə və uşaqları da götür gəl, axşam bir yerdə oturaq". Bəzən kişi və oğlanlar otaqda televizora baxırdılar, qadın və qızlar da həyətdə düzülmüş taxtların üstündə oturub söhbət edirdilər.

Altıncı sinfi bitirəndən sonra Əli kimi Rəsul da texniki peşə liseyinə getdi. Əli mexanika fənnində oxuyurdu, Rəsul isə elektrik mühəndisliyində. O zaman daha sərbəst idilər. Hərçənd, hələ də hər bir işdən ötrü analarından icazə almalı, deyilən vaxtda qayıtmalı idilər.

Bahar və yay fəsillərində dağadırmanma onların əsas əyləncələrini təşkil edirdi. Özləri ilə meyvə, səhər yeməyi və digər qida məhsulları götürürdülər. Zəncan Əmlak Komitəsinin Məlayirə ezam olunmuş sədrinin oğlu Həsən də çox vaxt onlarla gedirdi. O, Rəsulla bir sinifdə

oxuyurdu, dağa çıxanda onlara qoşulurdu. Onlar əsasən Gərmə dağına çıxırdılar. Sərdə dağı daha hündür, yolu da çətin idi, başında həmişə qar olurdu. Bəzən o dağa da çıxırdılar. Bu isə artıq əyləncə deyildi, əsl alpinistlik idi. O zaman alpinistlik hələ gənclər arasında yayılmamışdı.

Bədrinin nəzarəti bitmək bilmirdi. O, övladlarına inanırdı, amma cəmiyyətdə vəziyyət elə idi ki, arxayın ola bilmirdi. Ozamankı gənclər arasında yayılmış narkomaniya və digər fəsadlar onu narahat edirdi. Ali təhsilli gənclərin, xüsusən də böyük şəhərlərə gedib-qayıdanların necə dəyişdiklərini görmüşdü.

"Gizli bir iş görmədiyini bilirdim. Ona demişdim: "Rəsul can, sən ailəmizin kişisisən. Mənim Məlayirdə çox hörmətim var. Atan da həmişə yanımızda deyil. Hara istəsən, gedə bilərsən, nə istəsən, edə bilərsən, amma əvvəlcə mənə de. Əgər dayın, yaxud başqa birisi səni xiyabanda və ya parkda görüb mənə desə, gərək cavab verim ki, özüm göndərmişəm. İnqilabın ilk gecəsinə qədər bu tövsiyəmə əməl edir, Günəş qızarmamış evdə olurdu..."

1974-75-ci illərdə tələbəlik dövrünü keçirən bəzi məlayirli uşaqlar dini və siyasi təşkilatlara qoşuldular, dindar dostlarının və o vaxt Kirmanşahda olan Salmanın tövsiyəsi ilə Məlayirin 14 Məsum məscidində bir kitabxana açdılar.

Əmir-Kəbir dördyolundakı Vəliəsr kitabxanası inqilabdan öncə dindar uşaqların toplantı yerinə çevrilmişdi. Nəhayət, bir müddət hövzə tələbəsi olmuş və müəllimlik edən Salman Məlayirə gəldi. Ondan öncə polis bölməsində işləyən atasının ezamiyyətinə görə illərlə Məlayirdə yaşamışdı. 1977-ci ildə isə özü Təhsil nazirliyi tərəfindən Məlayirə ezam olundu. Çoxlu dostları və inqilabi planları olduğuna görə bu şəhəri özü seçmişdi. O, Məlayirdə inqilabi təşkilatlanmanın əsasını qoydu. Maarifləndirmə işini yavaş-yavaş genişləndirib Həsibxani məscidində də kitabxana açdılar. Kitabxanalarda hər cür kitab olurdu; xüsusən də dini və inqilabi kitablar. Daha çox Doktor Şəriətinin, Ustad Mütəhhərinin və Ustad Həkiminin kitablarını bir-bir oxuyub digərlərinə ötürürdülər. O kitabların üzlərini qəzetlə örtür, adlarını dəyişdirirdilər.

Ondan öncə Rəsul idman jurnallarını və bədii kitabları ağa Daneşdən alırdı. Yetmiş yaşlı bu qoca mağazasının hər yerini tavana qədər kitabla doldurmuşdu, yalnız özü üçün birnəfərlik yer saxlamışdı. Sanki bütün kitabları bir-birinin üstünə yığmışdı. Səliqəsiz olsa da, hər hansı kitabı istəyən kimi lupasını çıxarıb diqqətlə axtarır və bir neçə dəqiqə ərzində tapırdı. Rəsul onun bədii kitablarının daimi müştərisi idi. Xüsusən o zaman yeniyetmə və gənclər arasında populyar olan detektiv janrlı Mayk Hammer

romanlarını oxuyur, sonra təfərrüatı ilə Əliyə danışır, öz hərəkətləri ilə səhnələri canlandırırdı. Kitabları çox həyəcanla təbliğ edirdi ki, Əli həvəslənib ağa Daneşin mağazasına getsin və bir qədər bədxərclik etsin. Ağa Daneş kitabları gecəsi bir riala kirayə verirdi.

Rəsul oxuduğu hər kitabı kiməsə danışmağı sevirdi. Deyəsən, danışanda oxuduqlarını yaddaşında daha yaxşı saxlayır, təhlil edir, daha çox zövq alırdı. Eşitdikləri barədə də adəti belə idi; istər xəbərlər olsun, istər idman yarışları, istərsə də xəfiyyə ədəbiyyatı və sonralar dini kitablar. Əvvəllər dinləyicisi və müzakirəçisi təkcə Əli idi, sonralar isə çoxaldı; xüsusən də Əli ilə birgə Vəliəsr kitabxanasına üzv olandan sonra. Onlar orada müzakirə iclasları ilə tanış oldular, ağa Kafinin, Hadi Qəffarinin və sonra ağa Xomeyninin kasetlərini dinləməyə başladılar.

Əli ağa Xomeyninin şəklini illər öncə nənəsinin xalçasının altında görmüşdü. Nənə Quran müəlliməsi idi. O, 1963-cü ildə baş vermiş qanlı Feyziyyə mədrəsəsi hadisəsini və digər hadisələri nəvələrinə danışdı. Şəkli də onlara dəfələrlə göstərmişdi, amma heç kimin o şəkli əl vurmağa ixtiyarı yox idi. Əli şahın ağ inqilabı barədə nənədən və atasından dəfələrlə eşitmişdi. Ağ inqilabın onların mülklərinin, torpaqlarının başına nə oyun açdığını, buna görə ata və əmilərinin qəlbində şaha qarşı necə nifrət yarandığını bilirdi. Əli bunları Rəsula danışmışdı.

Yayda axşamüstü futbol oynayandan sonra məsciddə namaz qılmağın da öz ləzzəti vardı. Sərçəşmə məscidinin ağacları altında camaat namazı qılırdılar, üzlərini oxşayan sərin külək sanki onları Allaha daha yaxınlaşdırırdı.

Məhərrəm ayının ətrini duyan kimi işə başlayırdılar; qara köynəklərini geyinir, məscidə qara parçalar vurmağa

kömək edir, əzadarlıq zamanı oxunacaq mərsiyələri xorla zümzümə edirdilər. İlk on gündə namaz və moizədən sonra mərsiyə oxuyub sinə vururdular. Şəhər polisi küçələrə çıxmağa icazə vermirdi. Yalnız tasua və aşura axşamlarında xüsusi icazə ilə və bəlli marşrut üzrə əza yürüşünə çıxmaq olardı; bu şərtlə ki, şahın adını yalnız dua etmək üçün çəkə bilərdilər.

Hər bir məhəllənin öz heyəti və nişanı vardı: Sərçəsmə heyəti, Həzrət Əbəlfəz heyəti, Həzrət Abbas heyəti, Hüseyn aşıqləri heyəti və s. Uşaqlar heyət üzvlərinin çoxluğuna, daha yaxşı məddahlığa və ya daha böyük nişana görə bəzən bir-birilə mübahisə edirdilər. Rəsul hərdən Hüseyn aşıqləri heyətini Sərçəsmə heyətindən üstün tuturdu. Oranın banisi Rza dayı idi. Heyətin əzadarlığı bazardakı Came məscidinin hüseyniyyəsində keçirilirdi, və pişnamazı da Hacı ağa Möhsüni idi. Yaxşı dini vaizlər də gətirirdilər.

Ramazan və məhərrəm aylarında vaizlərin dəvəti çoxalardı. Ramazanda iftardan sonra namaz qılınır, moizə dinlənir və Quran oxunurdu. Bədri arxayın idi ki, Mirzə ilə Əli də oradadırlar və Rəsul tək qayıtmayacaq.

Hacı ağa Bünyadinin ailəsi daimi Quran müəllimləri idilər. Rəsul Əli ilə birgə öz yaşıdı olan Məhəmməd Bünyadidən Quran öyrənirdi. Rəsulun səsi avazla Quran oxumağa uyğun deyildi. Buna görə həmişə heyfsilənirdi. O, hər dəfə oxumağa çalışanda Əlini gülmək tuturdu və Rəsul fikrindən daşınırdı. İnqilaba yaxın illərdə Quran dərsləri evlərdə də keçirilməyə başladı. Bu dərslərdə Quranın təfsiri də deyilirdi. Əsasən ictimai təfsirlərə üstünlük verilirdi. Şah dövrünün sonuncu ramazan ayında ruhanilər paytaxt xəbərlərini açıq söyləyirdilər. Bundan əlavə, inqilabçı gənclər BBC radiosundan da hadisələri

izləyirdilər. Artıq əhali arasında deyilməyən bir şey qalmamışdı.

İnqilaba beş ay qalmış ağa Nəcəfi ramazan ayında, ağa Mustafa Xomeyninin şəhadətinin düz qırxıncı günündə Məlayirə gəlib Səfi və Bazar məscidlərində moizə etdi. Alovlu çıxış oldu. Gənclər uzunmüddətli sükutdan və şaha qarşı nifrətlərini açıq şəkildə bildirmək üçün proqram hazırlayandan sonra cəsarətlənib "şaha ölüm" və "Xomeyniyə salam" şüarlarını deməyə başladılar. Rəsulla Əli də olmaqla bir qrup gənc moizədən sonra bazarda şüar dedilər.

"İlk təcrübə həm gözəl idi, həm də qorxulu. Təxminən qırx nəfər idik. Qərara gəldik ki, həmin axşam açıq şüarlar deyək. Lakin sonda on beş nəfərlə bu işi gördük. Buna görə qorxumuz çoxaldı. Çünki kimliyimizi asanlıqla təyin edə bilərdilər. Hər halda, bu qorxuya qalib gəlmək istəyirdik. Nəhavəndli uşaqlar şəhid də vermişdilər, bizsə hələ şüar deməkdən qorxurduq. Həmin gün "şaha ölüm" və "Xomeyniyə salam" şüarları deyəndən sonra tez dağılışdıq. Rəsulla mən bibigilə getdik, qapını bağlayıb bir-iki saat bayıra çıxmadıq. Amma heç bir şey olmadı. Həmin axşamkı cəsarətin həzzi bizi ruhlandırırdı. Ondan sonra moizə bitən kimi bazara tökülüşüb şüar deməyə başlayırdıq. Axırda polislər, ya da iğtişas əleyhinə komitələrin üzvü olan mülki geyimlilər gəlirdilər və hamımız qaçırdıq".

Həmin gün Bədri narahatlıqdan qardaşı Mahmudun yanında ağlamış, uşaqlarının başına bir iş gələcəyindən qorxdığını söyləmişdi. O da üzünü turşudub qeyzlə

demişdi: "Cəhənnəmə! Adam balası kimi yaşasınlar, bir şey olmasın. Hələ ağızları isti yerdədir".

Mahmud dayı qənd və şəkər zavodunda işləyirdi, o günlərdə baş verən hadisələrə yaxşı baxmırdı. Onunla bir yerdə çalışan Rza dayı isə əksinə idi. Həsən dayı isə orta xətt tutmuşdu, hələ müəllimliyi hər şeydən çox sevirdi. Pencəyinin cibindəki noxud və kişmişlər daha Rəsula və digər uşaqlara maraqlı gəlmirdi.

Hacı İbrahim də gənclərin coşqusunu xoşlamırdı. Axşamlar Mirzə ilə oturub söhbətləşmələri azalmışdı, amma onda da bu haqda fikirləri üst-üstə düşmürdü. Mirzə ağ inqilabın onlara vurduğu yaradan danışır, ancaq Hacı İbrahim silah qabağına getməyi çıxış yolu saymırdı. Bədri Rəsulla Sürəyyanın yanında idi, onları tək qoymurdu. Hacı İbrahim təkcə fikrini bildirirdi, heç kimə vəzifə təyin etmirdi. O, bir tikə halal çörək tapmaq üçün əksər günlərdə məşını ilə yollarda olurdu.

Məscidlər toplantı yerlərinə çevrilmişdi, aksiyalar da oradan idarə olunurdu: Fatimiyyə məscidi, İmam Hüseyn məscidi, 14 Məsum məscidi, Səfi məscidi, bazarda yerləşən Bazar və Came məscidləri. Hacı ağa Möhsüni Came məscidində namaz qılırdı, Hacı ağa Mirşahvələd də Bazar məscidində. Onların biri ağa Şəriətmədariyə, digəri də ağa Gülpayiqaniyə təqlid edirdi. Mələyirdə dini elm hövzəsi açmış Hacı ağa Möhsüni inqilabi fəaliyyətlərə qoşulmur və deyirdi: "İmam Mehдинin qeybi dövründə hər bir siyasi hərəkət məğlubiyyətə məhkumdur". Bununla yanaşı, ağa Mirzayi kimilərə, dindar və inqilabçı uşaqların bu məscidlə əlaqəsinə görə axıra qədər qaldı. Digərlərinin Şeyx Mirzayi çağırdıqları ağa Mirzayi ağa Möhsününün nümayəndəsi və Came məscidinin nəzdindəki elm hövzəsinin idarəsində sağ əli sayılırdı. O, Quran

dərslərindən əlavə mövcud durumun müzakirəsinə də şərait yaradırdı. Buna görə də, Vəliəsr kitabxanasının uşaqlarının toplaşdıqları əsas yerlərdən biri də Came məscidi idi.

Bazar məscidinin imamı Hacı ağa Mirşahvələd isə gənclərin fəaliyyətlərini dəstəkləyirdi. Bir gün inqilabi çıxışlara görə Bazar məscidini bağladılar. Məscidin namazqılanları da gedib polis bölməsinin önündə namaz qılmağa cəhd etdilər. Lakin Salmanın azanı bitən kimi polislər hücum edib hamını dağıtdılar.

Bir müddət idi Heydərilər ailəsi Fərhəng küçəsinə köçmüşdü. Onları Bərzgərlər ailəsi ilə bir küçə ayırırdı. Küçənin başında Fərhəng kinoteatrı yerləşirdi. Rəsul yeniyetmə çağы Əli ilə birgə analarından gizlicə orada iki filmə baxmışdı. İndi hər gün küçənin başından keçib əxlaqsız filmlərin afişələrini görəndə nəşə bir iş görmək barədə fikirləşirdi. O, bu fikrini Əli ilə bölüşdü.

"Ona dedim ki, necə. Dedi: "Hamısını fikirləşmişəm. Orada təmir gedir, divara hündür bir nərdivan söykəyiblər. Onunla qalxıb kondisioner kanalından partlayıcı maddə atırıq". Ətraflı fikirləşib planın baş tutacağına əmin olmalı idik. Məlayirdən 45 dəqiqəlik məsafədə yerləşən Sultanabada getdik. Kimsəsiz bir kənd idi. Orada təcrübə apara bilərdik. Bir neçə kiçik səyyar qaz ocağının partladılmasının kifayət edib-etmədiyini yoxladıq. Faydası olmadı. Fikirləşdik ki, benzin və fitillə daha yaxşı nəticə ala bilərik. Bir həftə fikirləşib plan cızdıq. Hər adama benzin satmurdılar. 1977-ci ildə atam mənə yeni bir toyota carina almışdı. Maşının bakını doldurdum, sonra oradan plastik baka boşaltdıq. Başına pambıq tıxayıb fitil düzəlttik. Həmin axşam az qala

özümüzü yandıracaqdıq. Rəsul nərdivanın ortasında olanda nərdivan yanmağa başladı və Rəsulun ayağına çatdı. Rəsul tez aşağı endi. Nərdivanı yerə uzadıb söndürdük, sonra hər şeyi buraxıb ağa Heydərigilə qaçdıq. Səhərə qədər qorxumuzdan əsirdik, amma xoşbəxtlikdən, heç bir hadisə baş vermədi".

Liseyi tətilə məcbur etmək üçün də plan cızmışdılar. Məktəbin divarları bulaşmasın deyə şuarlarını kağıza yazıb qapı və divarlara yapışdırırdılar. Direktor ağa Fərruxpənah şübhələnmiş, onların bir neçəsini çağırıb demişdi: "Mən bilirəm ki, şahın işləri yanlışdır, onu müdafiə etmək olmaz. Amma boş əllə də bir iş görmək mümkün deyil. Həyəcanınıza nəzarət edin, məni və özünüzü işə salmayın". Uşaqlar da "baş üstə" deyib getmiş, amma ertəsi gün şahla Fərəhin siniflərin divarına vurulmuş şəkillərini endirmişdilər.

Yavaş-yavaş fəal uşaqların həbsi başlandı. Salmanı iki gün saxladılar. Bununla başlanmış hərəkəti yatırtmaq istəyirdilər. O zaman Rəsul silahlı mübarizə barədə fikirləşirdi. Eşitmişdi ki, molotov kokteylindən yaxşı dağıdıcılıq xüsusiyyətinə malik bir silah var. Bəzi şəhərlərdə, o cümlədən Nəhavənddə bir neçə polis bölməsini onunla partlatmışdılar. Silahın tərkibini öyrənmişdi, qatı sulphuric acid axtarırdı. Salman Şəriəti liseyində müəllim idi, kimya laboratoriyasına girə bilirdi. Əli ilə onun yanına gedib məsələni danışanda təhlükəli olduğunu söylədi, ondan istifadə zamanı çox diqqətli olmağın zəruriliyini bildirdi. Onu qane etdilər ki, işi bacaran biri kömək edəcək. Bir həftədən sonra laboratoriyadan onlara bir qədər sulphuric acid gətirə bildi. Gecyanan bir fitil də tapdılar. Rəsul uşaqların birinin bu işi bacardığını eşitmişdi. Onunla birlikdə Sultanabad kəndinə

getdilər. O, silahı düzəldə bilmədi, amma Rəsul əl çəkmədi. Həmədanda həmin silahdan olduğunu öyrənmişdi. Yenə Əlinin yanına getdi.

"Mənə dedi ki, qalx, gedək Həmədana. Bilmirəm haradan tapmış və görüş yeri təyin etmişdi. Məni oraya apardı, həmin kustar silahdan üç və ya dörd ədəd aldıq. Qorxa-qorxa maşının baqajını qaldırdıq. O, əlindəki kisəni baqaja atıb dedi: "Tez min". Qaza basıb gəldik. Ürəyim yerindən qopmaq üzrə idi. Yolda post vardı, yanında bir polis dayanmışdı. Rəsul dedi ki, ona baxma, yalnız qaza bas və get. Dedim ki, əgər dayanmağımızı söyləsə və ya atəş açsa necə. Dedi ki, sən yalnız get. Allah bilir, Məlayirə necə çatdıq.

İnqilabçı uşaqlara verdiyimiz həmin silahlarla sonradan polis bölməsini ələ keçirdilər. İnqilab hər yerə yayılmışdı. Hər axşam bir məsciddən yürüşün başlandığını eşidirdik.

Şüarlar paytaxtdan gəlirdi. Təbriz və Qum xəbərləri, nəhavəndli uşaqların həbsi və imamın bəyanatları hər yerə yayılırdı. Sanki şəhərlər arasındakı məsafə götürülmüşdü.

Rəsulun dayısı oğlu və texniki peşə liseyindəki sinif yoldaşı Həmid deyir:

"Bir axşam Rəsulun motosikletinin tərkinə oturdum və elanları yaymağa getdik. Kağızları ev və mağazaların qapılarının altından içəri atırdıq. Təsədüfən bir-iki dəfə polisin önündən keçmişdik. Deyəsən, bizdən şübhələnmişdilər. Elanlar bitəndən sonra dostlarımızdan birinin evində keçiriləcək Quran məclisinə gedəcəkdik. Yenə polisin önündən keçəndə bizi saxlayıb yoxlamağa başladılar. Rəsul cibindən kiçik Quran çıxarıb dedi:

"İnanın ki, Quran dərsinə gedirik". Dedilər ki, biz də sizinlə gələcəyik. Evə çatanda Quran müəllimi Hacı ağa Məhəmmədi bizi qarşılayıb dedi: "Nə üçün bu qədər gecikdiniz?" Bizimlə gələn polis içəri boylandı, orada hər cür adamın olduğunu görəndən sonra şübhəsi aradan qalxdı, üzr istəyib getdi. Lakin bizim əsas söhbətlərimiz Quran dərsi bitəndən və digərləri gedəndən sonra başlayırdı".

Həmin xüsusi iclasda üç məsələni müzakirə edirdilər: əksər səhmdarları Qərbə bağlı yəhudilər olan Sadirat bankının şüşələrini sındırmaq, Ərak xiyabanındakı araq mağazasını partlatmaq, əxlaqsız filmlərin nümayişini dayandırmayan kinoteatrın şüşələrini sındırmaq.

Bədri niyyətlərini öyrənəndə qollarını çırmayıb onlara kömək etməyə başladı.

"Kinoteatrın şüşələrini sındıracağımız gün bir kərpic qırıb hazır qoymuşdum. Rəsul Əli ilə birgə gəldi. Yaxınlaşıb kərpic parçalarını verdim. Rəsul mat qaldı. O, həmişə deyirdi ki, anamla mən iki bədəndə bir ruh kimiyik. Çox sevindi. Onlar gedəndən sonra küçə qapısını açıq qoydum ki, qaçanda bizim həyatə girə bilsinlər".

Həmin gün səhər saat 10-da işlərini gördülər və kinoteatr bağlandı. Sürəyya küçənin başında durub hadisəni görmüşdü.

"Polislər və kinoteatrın rəhbərliyi gələndə hamı dağılıbmışdı, təkcə Əli ağa qalmışdı. O, sınımayan yeganə şüşəni də sındırmaq istəyirdi. Bir polis yaxınlaşdı və yerdən daş götürüb Əlinin başına vurmaq istədi. Bilmirəm necə oldusa, qaçıb polisin əlini arxadan tutdum və Əli qaçdı. Ertəsi gün məni polisə çağırdılar. Atamla getdim. Onda tibb məntəqəsində işləyirdim. Mənə dedilər ki, atana görə bu dəfə səni buraxırıq. Protokol yazmadılar, yalnız

təhdid etdilər ki, ehtiyatlı ol, peşə gələcəyin üçün pis olar. Onlar elə bilirdilər ki, hələ davam gətirəcəklər".

1978-ci ilin məhərrəm ayında əza heyətləri icazə almadılar. Həmin il mərsiyələr də inqilabi şüarlarla əvəzləndi. Hər bir məscidin heyəti öz yolu ilə şəhərin meydanına gedirdi. Bir gün meydanın hər tərəfini bağladılar. Maskalı və silahlı polislər cərgəyə düzülüb camaatı meydana buraxmırdılar. Camaat dar yolu olan başqa bir xiyabana yönəldi, amma bir qədər sonra atəş açıldı. Camaatı dağıtmaq üçün havaya atəş açıldılar, izdiham isə "şaha ölüm" deyə qışqırırdı. Küçələrin başında dayanır, bəzən xiyabanın ortasına gəlib "şaha ölüm" deyir və qaçırdılar. Sonra atəş gücləndi və bir neçə nəfər yaralandı.

Bu zaman Vəliəsr məscidinin uşaqlarından olan Əhməd Vəfayizadə bir yük maşınının açarını götürdü və sürətlə maşını polislərin üstünə sürməyə başladı. Birini yerindəcə öldürdü, biri də yaralandı. Polislər ona atəş açıb maşından çıxardılar. Onun bu işi həmin gün polislərin dağılışmasına səbəb oldu, özü isə şəhadətə qovuşdu və Məlayirin ilk şəhidi oldu. Onun şəhadəti uşaqları cəsarətləndirdi. Ondan sonra polislər də küçədə az görünürdülər.

Həmin il dekabrın əvvəllərində, məhərrəm və səfər günlərində Ayətullah Mədəni sürgündən qayıtdı. O, vətəni Azərşəhrə və Quma qısa səfərdən və Məhəmmədrza Pəhləvinin taxtdan salınmasına dair hökmü imzalayandan sonra dekabrın sonlarında Həmədan əhalisinin dəvəti ilə oraya getdi. Həmin gün onu qarşılamaq üçün 10 km-ə yaxın maşın düzülmüşdü. Bir qrup adam "yaşasın şah" deyə-deyə taxta və çomaqla maşınlara hücum etdilər, bir neçə maşının şüşələrini sındırdılar. Camaat onların

cavablarını vermək istəyirdi, amma Ayətullah Mədəni xəbər göndərmişdi ki, əsla qarşıdurmaya getməyin.

Xalqın sükutu onları məyus etdi, axırda getdilər. Ayətullah Mədəni yerləşəndən sonra bəzi gənclər onunla qaldılar, camaat namazını qılan kimi ətrafına toplaşib “Sar”¹ barədə danışmasını istədilər. Həmin gənclərin əksəri Doktor Şəriətinin Sar kitabını oxumuşdular. O söhbətlərlə məsələni dərinlən anlayırdılar və cəsarətləri çoxalırdı. Həmin gün xəbər gəldi ki, "yaşasın şah" deyə-deyə maşınlara hücum etmiş dəstənin başçısı olan qəssab tufənglə öldürülmüşdür.

Həmin gündən yürüşlər çox gücləndi. Gənclərin ən mühüm işi inqilab idi. Ya meydanlarda idilər, ya da evdə bu barədə danışdılar. Hər bir şey üçün yürüş keçirilirdi: Qum şəhidlərinin qırxı, Təbriz qətliamının qırxı, imamın yeni bəyanatı və s. Rəsul fevralın 11-də başqa bir neçə nəfərlə birgə təbliğ üçün Məlayirin yaxın kəndlərinə getdi. Özləri ilə kitab da aparmışdılar. Səhər saat 10:30-da ordu özünün bitərəf olduğunu elan edəndə Rəsul Məlayirdə deyildi. Axşamüstü gəldi və şirniyyat paylayan əhalinin sevincini görüb hər şeyin dəyişdiyini başa düşdü.

¹ İntiqamının sahibi Allah olan şəxs

1979-cu ilin ilk aylarında Rəsulun həmədanlı uşaqlarla əlaqəsi gücləndi. Ayətullah Mədəniyə görə onların təşkilatlanmaları daha uğurlu gedirdi. Onlar son illərdə rejimlə əməkdaşlıq etmiş və günahsız insanların ölümünə səbəb olmuş adamları, xan və mülkədarları tutmağa kömək edirdilər. İnqilabdan sonra onlar digər şəhərlərə, xüsusən də dağlara və meşələrə qaçmışdılar.

Məlayir korpusu 1979-cu ilin dekabrında on bir nəfərlik heyətlə rəsmi şəkildə təşkil olundu. Fəal bir üzv kimi Rəsulun gecə-gündüzü orada keçirdi. O hələ də işlərindən ötrü anasından icazə alırdı. Ailə qurandan sonra da Məsumədən icazə almağa başladı. Hərçənd, istədiyi işə onun razılığını hansısa bir yolla alırdı.

"Sürəyya və Mino ilə pıçıldaşdığını görüb şübhələndim. Gedəndən sonra qızlara dedim: "Nə olub? Bir hadisə baş verib?" Rəsul tapşırırmışdı ki, anaya heç nə deməyin. Özü gələndə israrla soruşmağa başladım. Sualdan qaçmağa çalışırdı. Axırda dedi ki, korpusa girmək istəyirəm. Dedim: "Orada nə işin var?! İnqilab da oldu. İndi təhsilini davam etdir". Uşaqlarımızın təhsili bizə çox önəmli idi. Mənə dedi: "Ehtiyac var. İmam vacib buyurub. Bütün dostlarım gediblər". Çox danışdı. Soruşdum ki, de görüm, nə üçün getmək istəyirsən? Bir qədər dayanıb dedi: "Allahın razılığından ötrü". Dedim ki, əgər Allahın razılığından ötrüdürsə, get, daha səni geri də almayacağam. O gedən getdi".

Amma korpusun kəşfiyyat və təhlükəsizlik bölməsinə girmək istədiyini biləndə üzünü turşudub dedi: "Yəni

Üveysi olmaq istəyirsən?!"¹ Rəsul onu necə razı salacağını bilmirdi. Bu dəfə yaxşı açıqlaması yox idi. Çoxları təhlükəsizlik bölməsinə elə baxırdılar, lakin özlərinin qurduqları dövlətin bu işə ehtiyacı vardı. Bütün narahat hallarında etdiyi kimi başını aşağı salıb otaqdan çıxdı. Lakin 1984-cü ildə Təhlükəsizlik nazirliyi qurulandan sonra da korpusda qalmağı üstün tutdu.

Atası heç vaxt Rəsulun işi ilə razılaşmadı. O, oğlunu xarici ölkəyə təhsilə göndərmək və ya onun üçün mağaza açmaq istəyirdi. Lakin bu işlər Rəsulu razı salmırdı, dərş oxumaq və ya başqa bir iş görmək zamanı deyildi. Müharibə başlayandan sonra isə bu fikrində daha israrlı oldu. Dəfələrlə belə cavab vermişdi: "Mən indi də tələbəyəm". Düşünürdü ki, təcrübələri real olduğuna görə sinifdə öyrənəcəklərindən daha dəyərlidir.

Yayda hərdən Abbası da özü ilə korpusa aparırdı. O da otaqların arasında Rəsulun dostları ilə söhbət edir, işlərinə baş çəkir, bəzən həyətdə oynayırdı.

O zaman Əli İranda deyildi. O, inqilabdan sonra Almaniyaya təhsil almağa getmişdi. Qardaşı Cavad orada tibb oxuyurdu. Onun həvəsləndirməsindən sonra Əli də xarici ölkələrə tələbə ezamı imtahanında iştirak etdi və 1979-cu ilin aprelində oraya yollandı. Amma ürəyi İranda idi. Rəsul da onunla tez-tez əlaqə saxlayır, İran xəbərlərini çatdırırdı. Deyirdi ki, Həmədan və Məlayirdə şah rejiminin əsas məmurlarını və təxribatçıları axtarırlar, korpus yaradırlar və köməyə ehtiyacları var. Hələ təhlükəsizliyi təmin etmək üçün sistem qurulmamışdı və bu vəzifəni də korpus öz üzərinə götürmüşdü. Rəsul bütün

¹ "Şahın cəlladı" ləqəbli Üveysi şahənşah qvardiyasının komandiri idi, xalqa qarşı bəzi qırğınların əsas təşkilatçılarından olmuşdu.

bunları Əliyə söyləyirdi. Ona deyirdi ki, Sərişabad hadisələri arxada qalıb, Pavə problemini isə həll etməlidirlər. Əli israrla qardaşını razı saldı və semestr ortası imtahanlardan sonra İrana qayıtdı.

"Rəsul hadisələri elə danışdı ki, əgər qayıtmasam, ömrümün hədəf gedəcəyini düşünürdüm. 1980-ci ilin fevralında İrana qayıtdım və korpusa qəbul oldum. O günlərdə Pavədə döyüş gedirdi. Bizi Tehranın Sədabad qarnizonuna təlimə göndərdilər. Təlim bitən kimi Kirmanşaha getdik və Hacı Əhməd Mütəvəssilianla birgə Pavəyə yollandıq. Bayınqanın azadlığı əməliyyatına az qalırdı. Rəsul da gəldi və birlikdə orada qaldıq".

Yavaş-yavaş Xalq Mücahidləri Təşkilatı və digər qruplaşmalar şüar yazmağa başlayırdılar. Biri belə idi: "Ümmət, döyüş, amal". Rəsul məktəb uşaqlarını qapı və divarlardan şüarları silmək işinə cəlb etmişdi. Bəzilərini başqa işlər üçün də korpusa gətirirdi. Onların çoxu getdikcə birnövbəli əməkdaş oldu, bəziləri həmişəlik qaldılar. Rəsulun bibisi oğlu Məcid belələrindən idi. O zaman o, peşə liseyində oxuyurdu.

"Xəbər göndərmişdi ki, onunla işim var, sabah səhər buraya gəlsin. Korpusa getdim. Deyəsən, gecə oyaq qalmış, sübh namazından sonra yatmışdı. Onu oyatdım. Mənə dedi: "Gərmə dağına gedirsən. Bu gün oraya toplaşacaqlar. Qruplaşma üzvlərinin kimliyini öyrənməlisən. Bu qədər. Fotoaparatu da götür. Mən yorğunam, gecə yatmamışam. Gecikməyəsən". Bunu deyib başını yerə qoydu və yatdı".

Rəsul ondan öncə həssas yatırdı. Bədri deyir ki, uşaqlıqdan çətin yuxuya gedir, ən xəfif səslə də oyanırdı.

İnqilabdan sonra isə o qədər yuxusuzluq çəkmişdi ki, istəyəndə hər bir şəraitdə yata bilirdi.

“Gərmə dağı novruzda məlayirlilərin gəzinti yerlərindən biri idi. Onlar ailəvi şəkildə isti paltar geyinib yemək-içmək götürür, torpaq yolla üzüyuxarı qalxıb sərin havada bir neçə saat istirahət edirdilər. Bu adət indi də davam edir. Həmin gün mən də getdim və əlidolu qayıtdım. Mən ondan cəmi dörd yaş kiçik idim, amma digər uşaqlar kimi qulluğunda hazır idim”.

Məlayir bəlkə də terror qruplaşmalarını çox tez zərərsizləşdirən, münafıqları həbs edən və çoxlu acı hadisələrin qarşısını alan azsaylı şəhərlərdən idi. 1981-ci ilin 29 iyununda, Doktor Behiştə də daxil olmaqla 72 Şəhid faciəsindən düz bir gün sonra Rəsul bir komanda ilə çoxdan hazırladıqları planların icrasına başladılar. Əməliyyat axşam saat 9-da başladı, səhər azanına qədər Məlayirdə 90 nəfəri həbs edib korpusun binasına apardılar. Onda qız kollecini korpusa vermişdilər. Kameraları öncədən bölüb hazırlamışdılar. Kişi və qadın kameralarını ayırmış, qadın münafıqları saxlamaq üçün xanım nəzarətçilər gətirmişdilər.

Daha bir gün sonra gecə saat 4-də bir neçə evə bomba atmış məlayirli münafıqların birini hakimin hökmü ilə korpusun həyətinə edam etdilər. Bundan sonra həbs edilmiş digər münafıqlar könüllü şəkildə cinayətlərini etiraf etdilər. Onları dindirmək, etiraflarını qeyd etmək iyirmi gün çəkdi. O günə qədər Məlayirin müxtəlif yerlərində, inqilabçıların, şəhər və korpus rəhbərlərinin evlərində iyirmi bir partlayış baş vermişdi. Ondan sonra isə məsələ bağlandı. Üç aydan sonra Məlayirdə birçə münafiq də yox idi.

Rəsul əvvəldən işində qətiyyətli və bir o qədər də duyğusal idi. 1980-ci ilin mayında Bayınqanın azadlığından sonra, itirdiyi gənc qızını tapmış bir qocadan danışır deyirdi: "Qoca özünün 13-14 yaşlı qızını görəndə kimi qucaqladı və yaşadığı sıxıntının şiddətindən infarkt edib öldü. Ömrümün ən ağır anı o an idi". Bu səhnə ona elə təsir etmişdi ki, illər sonra da digərlərinə danışır və kədərindən qızarırdı.

Rəsul əməliyyat xəbərini eşidəndə harada olsaydı, özünü çatdırırdı. Adətən Əliyə də xəbər verirdi və birlikdə könüllü qüvvə kimi iştirak edirdilər. Belə olanda üzərlərinə vəzifə düşmürdü və daha sərbəst hərəkət edirdilər.

1981-ci ilin yanvarında, Zülfüqar zərbəsi əməliyyatı axşamı Əli ilə qərargaha gəldi. Düz komandirin əməliyyat planını izah etdiyi vaxt çatdılar. Bir neçə dəstə ilə düşmənin bir neçə postundan keçib Gilimzərd, Qəlalim və Gərkəni təpələrini tutmalı idilər ki, digərləri əməliyyata başlaya bilsinlər. Dəstələr gecə vaxtı hərəkətə başladılar. Danışmışdılar ki, gecənin yarısı parol bildiriləndən sonra əməliyyat başlansın.

Hər dəstə öz komandirinin arxasınca hündür və iç-içə təpələrin arası ilə gedir, iraqılıların DŞK silahlarının altından keçir, bəzi yerlərdə düşmənlərin səslərini aydın eşitdikləri halda səssizcə sürünür və nəhayət, əməliyyatın başlanacağı təpəyə çatırlar. İyirmidən artıq döyüşçü bir çalada yan-yana oturmuşlar. İraqılıların səsi gəlir. İraq radiosundan musiqi yayımlanır. Bir neçə nəfər tikanlı məftil halqalarını və minalanmış sahəni açır. Bu iş uzun çəkir. Yavaş-yavaş gecənin soyuğu təsir edir. Xüsusən də uzun piyada yolçuluqdan və tərləyəndən sonra bu soyuq onları incidir. Rəsul dodaqaltı deyir ki, nə üçün bu işi öncədən görməyiblər.

Gecənin yarısı hərəkət əmri verilir. Dəstə hərəkətə başlayır və minaların yanından keçir. On nəfər keçəndən sonra birinin ayağı fişəng minasına düşür və bir anda hər yer işıqlanır. İraqılılar tez boş dərəni atəşə tuturlar. Daha irəliləməyə imkan yoxdur, dəstə geri çəkilməlidir, yoxsa

snayperlər tərəfindən vurularlar. Bir qədər qayıdandan sonra bir neçə dəqiqəliyə dayanıb nə etməli olduqlarını fikirləşirlər. Əli kiminsə dərədə qalmasından narahatdır.

"Dəstədən yalnız bir neçə saniyəliyə aralandım. Yola baxdım, heç kimin qalmadığına əmin olub qayıtdım. Amma uşaqlardan əsər-əlamət qalmamışdı, hansı yolla getdiklərini də bilmirdim. Hər yer zülmət qaranlıq idi. İraqlıların atəş səsləri gəlirdi. Bölgənin təhlükəsiz olduğunu hiss edib yerdən-göydən güllə yağdırırdılar. Fikirləşirdim ki, buraya qədər altı saat yol gəlmişik, mənə güllə dəysə, arxaya necə aparacaqlar?! Faydası olmasa da, beynimdən bu fikirlər keçirdi. Düşündüm ki, bir qədər irəliyə gedim, bəlkə orada yol var. Bir qədər gedəndən sonra bir səs eşitdim. İranlıya oxşayırdı. Onun səsi mənə qamışlığa qədər apardı. Səs kəsilmə kimi orada dayandım. Sonralar bildim ki, əsir düşən yoldaşlarımızın biri o imiş. Atəş güclü idi. Oturub havanın işıqlanmasını gözlədim. Qorxurdum ki, səhvən iraclılara tərəf gedərəm. Qamışların yanında oturub iraclılara qulaq asmağa başladım. Birdən yavaş və həyəcanlı bir səs eşitdim: "Əli! Əli!" Rəsul idi, Həsən Mədəni¹ ilə gəlmişdi. Əmin idim ki, arxamca heç kim gəlmir, çünki ağıldan deyildi. Sevincək dedim: "Buradayam". Əli çiynimə toxunan kimi dedi: "Qardaş, hara getdin?" Dedim: "Bir saniyəliyə yolda kiminsə qalıb-qalmadığına baxmaq istədim, birdən yoxa çıxdız". Mənə dedi: "Ayağa qalx, tez qayıdaq". On beş dəqiqədən sonra dəstəyə çatdıq, səhər saat 8-də isə artıq əvvəlki yerimizdə idik".

¹ Həsən Rizvani Mədəni Kərbəla-5 əməliyyatından sonra Kaşandan şəhid dostlarından birinin dəfn mərasimindən qayıdarkən yolda avtomobil qəzasında dünyasını dəyişdi.

Digər dəstələrdən də xəbər gəlirdi. Bir dəstə qayıtmışdı, biri isə mühasirəyə düşmüş və otuzdan çox şəhid vermişdi. Xüsusi təyinatlı kəşfiyyatçılardan bir neçəsi də əsir düşmüşdü. Rəsul bir neçə nəfərlə birgə onları azad etmək üçün komandirdən icazə istədi, amma komandir razı olmadı. Onları azad etmək üçün bir neçə dəfə artıq şəhid və yaralı vermək lazım idi. İki-üç gündən sonra ara sakitləşdi və onlar işlərinə qayıtdılar.

Rəsul 1980 və 1981-ci illərdə daha çox Sərpöl Zəhab cəbhəsində olmuşdu. O, qeyd dəftərinə həmin günlərə dair çoxlu xatirə yazmışdır. Orada çox fərqli şəraitləri təcrübə etmişdi. Günlərlə səngərdə qalmış, bayıra çıxma bilməmişdilər. Hətta tualetə ehtiyac olanda ya konserv qabından istifadə edirmişlər, ya da havanın qaralmasını gözləyirmişlər. Hərdən cənazələr o qədər çox olurmuş ki, bəziləri buna dözmə bilmirmişlər. Bəzən gecə-gündüz kəşfiyyatda olur, Qəsri-Şirindən və ətraf kəndlərdən itkin düşmüş qocaları tapmalı və təhlükəsiz bir yerə köçürməli olurmuşlar. Bəzi gecələr düşmənin 50 mm kalibrli silahlarının səsi kəsilmirmiş. O şəraitdə şirin limon, çərəz, qəhvə, alma, çay və siqaretlə, düşmənlərin raket və yoldaşlarının gülüş yağışları altında çillə gecəsini yaşayırmışlar.

Rəsul dostlarının, yoldaşlarının və kəşfiyyat üçün ona tapşırılan qrupların gözündə qərarlı və qorxusuz biri idi. Sərpöl Zəhabda və Qəsri-Şirində çox vaxt Rəsul əmi ilə bir yerdə olmuş Musa da bunu təsdiqləyir.

"Onun cəsarətini görəndə qorxumuz çıxırdı. Əl-Mehdi yüksəkliyinin kəşfiyyatını bizə tapşırmışdılar. Komandirimiz Rəsul idi. Gecə hamımız təpənin başında cərgə ilə yatdıq. Qorxurduq. İraqlılar bizim orada

olduğumuzu bilsəydilər, hamımızı asanlıqla öldürərdilər. Rəsul bizdən iyirmi metr öndə silahını başının altına qoydu və uzanıb dedi: "Narahat olmayın, görəsi olsalar, əvvəlcə məni görəcəklər. Atəş açsalar da, birinci mənə dəyəcək və siz bilib özünüzü müdafiə edə bilərsiniz. Odur ki arxayın yatın". Ruhlanıb bir az yatdıq".

Bəzi gecələr təkbaşına kəşfiyyata gedirdi. Qayıdanda uşaqlar hələ yatmış olurdular. Çantasını açıb topladığı şirin limonları çıxarır və onlara atıb deyirdi: "Oyanın, tənbəllər, sizə hədiyyə gətirmişəm". Amma haradan gətirdiyini heç vaxt demirdi.

Bununla yanaşı, Rəsulun qeydlərində tərəddüd və gərginlik də çox görünür; özü ilə daxili söhbətlər və şəxsi hesablaşmalar. Daim araşdırırdı ki, düz edir, yoxsa yox. 11 may, 1981-ci ildə Qələvizə hərəkət axşamı yazdığı bir qeydində həmin daxili gərginliyə görə başağrısından şikayətlənir.

"Bilmirəm ki, işimi, çəkdiyim əzab-əziyyəti Allah qəbul edir, yoxsa yox... Yenə də özümdə iman və mübarizə zəifliyi görürəm. Hiss edirəm ki, dünyaya bağlıyam. Qüsurlarımı etiraf edirəm və ümidvaram ki, Allah məni bağışlayar..."

O günlərdə itirdiyi dostlarından ötrü darıxır. Tağı Mömini ilə müharibənin ilk günlərində Sərpöl Zəhabda tanış olmuşdu. RPG qumbaraatanından istifadəni Rəsula o öyrətmişdi. Mehdi Fəridi Həmədan korpusunda və sonra Qəsri-Şirində onun yanında çox olmuşdu. Müharibə başlayandan on gün sonra Gilanqərb komandiri ilə birgə bir neçə ağacın altında əməliyyat planı hazırlayarkən raket atəşindən şəhadətə qovuşdu. Əsgər Yarməhəmmədi Rəsul üçün çox fərqli birisi idi. Həmədan korpusunda onunla tanış olmuşdu, korpusu yaradanda və sonralar Sərpöl

Zəhabda birlikdə olmuşdular. Rəsula qəşəng bir tapança hədiyyə vermişdi. Həmin tapançanı illərlə onun xatirəsi ilə saxladı. Əsgər müharibə başlayandan qırx gün, qardaşı İsmayılın şəhadətindən isə bir neçə gün sonra şəhadətə qovuşmuşdu. Rəsul şəhid dostlarına elə darıxırdı ki, tezliklə onlarla görüşməyi və onu qarşılayan ilk şəxsin Əsgər olmasını arzulayırdı.

Bu müddətdə ailəsi ilə əsas əlaqə vasitəsi tez-tez yazdığı və Məlayirə gedənlərdən göndərdiyi məktublar idi.

"Salam, ana! Sən mənə həm ana, həm ata, həm qardaş və həm də bacı olmusan – hər şeyim olmusan.

Sən mənə tovhidi öyrətmisən, həyat yolunu göstərmisən. Allah sənə səbir versin! Səni necə vəsf edəcəyimi bilmirəm. Allaha şükür etmək sənə təşəkkürdən daha asandır. Xəcalət çəkirəm. Canının şirəsini sordum, amma övladlıq haqqını yerinə yetirmədim. Məni həmişə Allah yolunda cihadə həvəsləndirən, kəfənimə əynimə geyindirən anam... Dünyaya bağlı deyiləm, amma səni sevirəm, səndən istəyirəm ki, mənim üçün dua edəsən. Sənin duana çox ehtiyacım var. Allah səni qorusun!

Övladın Rəsul".

Bədri Rəsulun həyatının sahmana düşməsinə istəyirdi. Zülfüqar zərbəsi əməliyyatından sonra Məcid onun çirkli paltar çantasını evə gətirəndən sonra onun bu fikri daha da ciddiləşdi. O, heç bir söz demədən çantanı verib getmiş və Bədri də fikirləşmişdi ki, yəqin Rəsulun şəhid olduğunu bu şəkildə ona bildirirlər. Sonra isə qəti şəkildə onun başını bağlamaq qərarına gəlmişdi. Atası da razı idi. O da oğlunun qədrini biləcək bir gəlin istəyirdi. "Mirzənin və Xalaqızı İzzətın axırncı qızı Məsumədən daha yaxşısı kim ola bilər?! Rəsula ən münasib həyat yoldaşdır, şəxsiyyətli qızıdır". Hacı ağa Heydəri bunu deyəndə sanki Bədrinin ürəyindən xəbər vermişdi.

Rəsul Sərpöl Zəhabdan qayıdanda özünə də dedilər.

Əvvəllər vaxt olanda Mahmud dayının oğlu Həmid evlərin elektrik işinə dair sifariş qəbul edirdi. Rəsul planını çəkir, Məcid divarlarda yer açır, Həmid də kabelləri yerləşdirirdi. Gəliri yaxşı idi. Lakin müharibə başlayandan sonra daha bu işlərə imkan olmadı və korpusun adı maaşı ilə kifayətləndi. Bununla yanaşı, anasının təklifini tez qəbul etdi. Özü də ailə qurmaq istəyirdi və Əlinin bacısından yaxşı birisini təsəvvür etmirdi. Bunu Rəsulun 1981-ci ilin əvvəllərində Sərpöl Zəhabdan evlərinə yazdığı bir məktubdan da anlamaq olur:

"Əliyə deyın maaşımı alsın. Anam 500 tımənini nənəmin yası üçün götürsün, 500 tımənini bir yolla yoxsullara verin (kömür alın), qalanını da evdəki digər pullarımla birgə atamın ehtiyacı varsa, ona verin, ehtiyacı yoxdursa, qalsın, inşallah, müsəlmanların nəslini artırarıq (zarafat etdim)".

Əslində isə zarafat etmirdi. Nəzir etmişdi ki, Məsumədən "hə" cavabını alsa, İmam Rzanı (ə) ziyarət etməyə gedəcək. Məsumə ilə ailə qurmaq istədiyini Həmidə demiş, səbəbini də söyləmişdi: "Özünü islah etmiş qızıdır. Əgər iki ay da evə gedə bilməsəm, arxayınam".

Bir qədər öncə Məsuməyə elçi gəlmişdi. Məsumənin anası İzzət xanım bunu Bədriyə demiş, Bədri onu bu işdən çəkindirilmişdi. Hərçənd, Məsumə də elçisini istəməmişdi. İlk dəfə deyildi, bütün elçilərini görmədən rədd edirdi. 1979-cu ilin yayında attestat alandan bəri təhsilini davam etdirmək istəyirdi. Məsumənin ikinci qardaşı Cavad Rəsulun bacısı Məryəmlə ailə qurmuşdu və Almaniyada tibb təhsili alırdı. Məsumə attestat alandan sonra alman dilini öyrənir, işlərini yoluna qoyandan sonra təhsil üçün onların yanına getməyə hazırlaşırı. Attestatını və digər sənədlərini tərcümə də etdirmişdi. Lakin Əli oraya gedəndən, qala bilməyəcəyinə əmin olandan sonra Məsuməni də bu fikirdən daşındırmışdı. Onlar birlikdə böyümüşdülər, Məsuməni tanıyırdı. Birlikdə yürüşlərə getmiş, kitab oxumuşdular, düşüncə və baxışları eyni idi, onun maraq dairəsini bilirdi. Demişdi ki, ora sənin və mənim kimilərin yeri deyil. İrana qayıtmışdı, Məsumə də getmək fikrini başından çıxarmışdı. O, Həmədanın Quruculuq cihadı təşkilatında altı aylıq tibb və ilk yardım kursunu bitirmişdi, bir həkim heyəti ilə birgə həftədə iki-üç gün günortadan sonralar Məlayirin ətrafındakı kəndlərə gedirdi.

Bədri bilirdi ki, Məsumənin atası da diqqətli və tələbkər insandır, qızını hər kəsə verməz. Sözlünün yerə düşməsini istəmirdi. Qərara gəldi ki, əvvəlcə İzzət xanımla danışıb onun razılığını alsın, Mirzəni və Məsuməni razı salmaq

üçün də birlikdə fikirləşsinlər. Məsuməni istəyəndə anası bir söz demədi, Bədrini arxayın etdi ki, Mirzə də razı olacaq. Amma qızını tanıyırdı; bilirdi ki, bu asanlığa razılaşan deyil. Ailə qurmaqdan söz salanda cavabının nə olacağını bilirdi. Amma Rəsul onun üçün fərqli idi, Məsumənin onu rədd etməsini istəmirdi. Bilirdi ki, Əlinin sözü Məsuməyə qanun kimidir.

"Axşam anama baş çəkməyə getdim. Mənə dedi: "Bu gün Əmiqızı Bədri gəlmişdi. Məsuməyə elçi gəlmək istəyirlər". Əsla gözləmirdim. Rəsulun ailə qurmaq istədiyini düşünməzdim. Korpusda gecə-gündüz bir yerdə idik, heç vaxt bundan söz açmamışdı. Mən altı ay idi evlənmişdim, subaylara söz atırdım, amma Rəsulun evlənmək istədiyini, özü də Məsumə ilə ailə qurmaq istədiyini düşünməzdim.

Ertəsi gün korpusa gedəndə Rəsulu çağırdım, ciddi görkəm alıb dedim: "Çox vəfasız adamsan". Rəngi qaçdı. Əlavə etdim: "Səndən heç vaxt gözləməzdim. Xəcalət çəkmirsən, mənim bacıma elçi getmək istəyirsən?!" Gördüm ki, qızarıb-ağarır. Bundan artıq incitməyə ürəyim gəlmədi. Dedim: "Belə idisə, özümə deyəydin, niyə belə qərib şəkildə elçilik edirsən?!" Rəngi açıldı, gülüb dedi: "Yəni düzələr?"

Məsumənin bütün fikri-zikri azadlığı idi. Səhər evdən çıxıb axşam qayıdırdı. Həftədə bir dəfə dağa çıxır, əxlaq dərslərinə və dini kurslara gedirdi. Bir yerdə qala bilmirdi. Heç kimin də onunla işi yox idi. Ev işləri və evdarlıq onun maraqlanmadığı bir sahə idi. Yalnız qonaq gələndə və anası köməksiz olanda bu işlərlə məşğul olurdu. Onun yanında heç kim ailə qurmaqdan danışmağa cəsarət etmirdi.

Əli həyat yoldaşı Həmidəyə dedi ki, Məsumə ilə danışsın.

"Həmidə bizə gəlmişdi. Dedi ki, ağa Rəsulu tanıyırsan? Dedim ki, hə, nə olub ki? Dedi: "Sənə elçi gəlsə, ona da "yox" deyərsən?" Hirslənib bərkdən dedim: "Nə danışırısan?! Mən ümumiyyətlə ailə qurmaq istəmirəm". O qədər qəti cavab verdim ki, daha heç nə demədi.

Əli evə gəlməyəndə gecələr tək qalması deyə Həmidənin yanına gedirdim. Bir axşam yenə orada idim. Əli gəldi. Məlayir korpusunun komandiri Salman da yanında idi. Həmin axşam o da mənimlə Rəsul barədə danışdı. Məlayir böyük şəhər deyil. Xüsusən o illərdə hamı bir-birini tanıyırdı. Salman Əli ilə Rəsulun yaxın dostu idi, ailələrimizi tanıyırdı. Ona da eyni cavabı verdim. Səbəbini soruşanda dedim: "Mən ondan böyüyəm". Dedi: "Neçə il?" Dedim ki, üç ay. Qaşlarını qaldırıb dedi: "Elə bildim deyəcəksiniz ki, yeddi-səkkiz yaş!" Bəhanə axtarırdım. Dedim: "Mən ümumiyyətlə qohumla evlənmək istəmirəm". Başını yellədi və şirin Kirmanşah ləhcəsi ilə dedi: "Problem yoxdur, ancaq Allaha da özünüz cavab verərsiniz".

Həmin bir cümlə mənim bir ay içində səkkiz kilo arıqlamağıma səbəb oldu. Çox narahat idim, Allahdan qorxurdum. Nə ürək sözümü deyə bilirdim, nə də ərə getmək istəyirdim. Anam üz vurmurdu, qərarı öz öhdəmə buraxmışdı. Atam da bu işə razılıq vermişdi. Qışın sonlarında cavab verdim. Bədri Sürəyyaya mənimlə danışmasını tapşırmışdı. Cavabımı Sürəyyaya dedim, o da Rəsulun anasına çatdırdı. Ertəsi gün Əmiqızı Bədri ilə Sürəyya rəsmi elçiliyə gəldilər. Sonra da Rəsulla birlikdə gəldilər. Çox həyəcanlı idim. Daha çox o danışdı. Korpus geyimi ilə gəlmişdi. O zaman korpus uşaqlarının

danışdığı sözləri dedi. O sözləri korpus uşaqlarına ələ getmiş dostlarımdan eşitmişdim: "Var-dövlətim yoxdur... Bəlkə də gedib şəhid olacağam..." Hamısını dinləyib sakit qaldım. Soruşdu: "Bilirsiniz ki, mən cəbhəyə çox gedirəm. Problem yoxdur ki?" Həyəcandan əsdiyimi duymasın deyə az danışurdum. Amma sonralar məndən soruşdu ki, nə üçün elə titrəyirdin?

Xüsusi bir şərtim yox idi. Yalnız bunu dedim: "Mən təhsilimi davam etdirmək istəyirəm". Dedi ki, eybi yoxdur. Dedim ki, ev işlərini də bacarmıram. Gülüb dedi ki, eybi yox, bir neçə dəfə xərəyi yandırandan sonra öyrənəcəksən. Bu sözdən incidim. İstəyirdim desin ki, xərək də bişirmə. Mən atamın ərköyün qızı idim. Yadımdadır, yeddinci sinfə qədər atamın qolları və ya anamın ayaqları üstündə yatırdım. Ondan sonra ailə qurduğumu eşidən hər kəs təəccüblənirdi. Bacım Məryəm məni buna həvəsləndirirdi. Hərdən ürəyim bir şey istəyəndə deyirdi: "Əgər ailə qursan, sənə alaram". Mən də tez peşman olurdum.

1981-ci ilin 18 aprelində nişanımız oldu və kəbinimiz oxundu. Bir cild Quran və 14 "azadlıq baharı" qızılı mehr təyin olundu. Rəsul ağ köynəklə dostundan aldığı sarımtıl pencəyi geyinmişdi. Nənəm yanımda oturub mənimlə yavaş-yavaş Yusif surəsini oxudu. Kəbini oxuyub razılığımı soruşanda elə birinci dəfə "bəli" dedim. Nikah mərasimində əyləncə məqsədi ilə deyilən sözlərdən xoşum gəlmirdi. Mərasim atamgildə və qonşu evində keçirildi. Həyətlərin biri qadın məclisinə ayrıldı, biri kişi məclisinə. Bütün həyatə stol-stul düzdülər. Toy alış-verişim 1200 tümənlik bir qaşlı və 800 tümənlik bir qaşsız üzükdən ibarət oldu. Aynanı Rəsulun bacısı Mino aldı. Rəsul tez-tez soruşurdu ki, nə üçün bir şey almırsan? Ürəyim heç nə istəmirdi. Hətta toy üçün kiminsə hədiyyə almasına da

icazə vermədim. Yalnız dostlarımin gətirdiyi kitabları qəbul etdim.

“Qəribə yolayrıcında qalmışam. Bir an da rahatlığım yoxdur. Məlayirə qayıdıb təxminən uzun müddət qalmaq barədə düşünürəm. Qayıtmaq səbəbim korpus və ya çalışdığım bölük deyil. Bu dəfə məqsəd ailəmdir; atanam da yox, əslində, həyat yoldaşım. Toyumuzdan üç ay ötür, hələ onun yanında bir həftə qalmağa macal tapmamışam. Bir ev almaq, Allahın köməyi ilə müstəqil həyata başlamaq istəyirəm, amma bunun üçün zamana ehtiyac var, vaxt tələb edir. Ailəmlə, xüsusən də anamla bağlı hissiyyatımı öldürməməyə, amma həmişə çox zəiflətməyə çalışmışam. Yoldaşım ilə bağlı isə nə edəcəyimi bilmirəm. Onun nə günahı var ki?! Yazıq ailə qurub, amma hələ ərinin üzünü görməyib. Allah əvəzini versin! Amma bir tərəfdən də cəbhəni düşünürəm. Fikirləşirəm ki, indiki şəraitdə getməyim cəbhəyə xəyanət olar. Sonra düşünürəm ki, bəs oranı nə edir?! Allahın köməyi ilə qərarımı verdim: Məlayirə qayıdıram. Ümidvaram ki, nəfsim, Allah eləməmiş, cəbhədən qaçış həvəsi bu qərarıma təsir etmiş olmaz. Hərçənd, yenə qayıtmalıyam və döyüş hələ davam edir”.

Rəsul o günlərdə məktublar yazmış, amma Məsuməyə göndərməmişdi. O məktublarda hər kimi vəzifəsini yerinə yetirmədiyi üçün xəcalət çəkdiyini bildirmiş və özünü danlamışdı. Lakin bütün bu narahatlıqlara baxmayaraq, iki ay sonraya qədər də həyatını sahmana sala bilmədi. Bu qeydin ertəsi günü İslam Respublikası Partiyasının iqamətgahı partladıldı və 72 böyük şəxsiyyət şəhadətə qovuşdu. Rəsul Məlayirə qayıdıb bir komanda ilə birgə

münafıqları həbs etməyə başladı, Məsumə ilə müştərək həyatına isə sentyabrda başlamağa başladı.

"Bacım Məryəmgildə qonaq idik. Əvvəldən hamılıqla qərara gəlmişdik ki, həmin axşam bizi öz evimizə göndərsinlər. Nə qədər səbir edirdiksə, şərait düzəlmirdi. Şam yeməyindən sonra qardaşım Əli bizi kirayə etdiyimiz evə apardı. İkiotaqlı bir ev idi. Bizə çarpayı gətirmələrinə qoymadım. Rəsula dedim ki, artıq türkcə "Bibiqızı" çağıрмаğa başladığı anamı da razı salsın. Belə olanda yerimiz də geniş olurdu. Bizdən öncə Əli yoldaşı ilə orada qalmışdı. Biz də bir ilə yaxın qaldıq. Rəsul aldığı 3000 tümən maaşını mənə verirdi və mən evi idarə edirdim. 2500 tümənini evin kirayəsi üçün kənara qoyurdum, qalanını ayın axırına qədər ehtiyaclarımıza xərcləyirdik".

Bir tavanın altında yaşadıkları altı ay Məsuməyə çətin keçmədi. Hər gün qabaqkı işləri ilə məşğul olurdu. Sevinirdi ki, hələ fəaliyyətlərinə mane olacaq bir hadisə baş verməyib. Bir həyatın məsuliyyətini qəbul etmək asan deyildi, amma yavaş-yavaş öyrənməli idi.

Öz evlərinə köçəndən bəri Rəsul vaxtını daha çox Məlayir korpusunda keçirirdi. Əməliyyat olanda gedir, bir neçə gündən sonra qayıdırdı. Cümə günləri ev işləri, xüsusən də bişir-düşür Rəsulun üzərinə düşürdü. Yazılmamış bu qanun axıra qədər qüvvədə qaldı. Rəsulun bişirdiyi xörəkləri yeyən hər kəs dadının misilsiz olduğunu söyləyir. Bu işi sevdiyinə görə ona vaxt ayırırdı. Hərçənd, yemək bişirərkən yaratdığı tör-töküntü də vəsfəgəlməz idi və sonra Məsumə onları toplamalı olurdu.

Məsumə hələ də sevdiyi işi görürdü. Müəllimlik imtahanı verib qəbul olmuş, Məlayirə yaxın bir kənddə ibtidai məktəbdə tədrisə başlamışdı. Nəhayət, 1982-ci ilin 2 iyununda Əlirza dünyaya gəldi.

"Ağrım olduğunu biləndə atasının maşınını alıb məni anamla birgə Həmədana apardı. Məlayirdə ixtisaslı həkim yox idi. Doktor məni müayinə edib dedi: "Hələ tezdir, amma yaxşı olar ki, Həmədanda qalasınız".

O vaxt Məhəmməd yoldaşı Siddiqə ilə Həmədanda yaşayırdı. Vaxtı çatana qədər onlarla qaldıq. Yadımdadır, Rəsul yanımdan tərpənmirdi. Axırda ağrım gücləndi və xəstəxanaya getdik. Əməliyyat otağından çıxanda özü başım üstə gəldi. Çox təəccübləndim, çünki kişiləri qadınların yatdığı şöbəyə buraxmurdılar. Ora necə girdiyini bilmədim. Mənə xurma gətirmişdi. Eşitmişdi ki, o vəziyyətdə anaya ən yaxşı şey xurmadır. Sevinirdi. Əlirza dünyaya gələndə qədər özü gizlicə dua etmişdi. Ertəsi gün səhər xəstəxanadan buraxıldım və birlikdə evə qayıtdıq".

Oğullarının adını Əlirza qoydular. Məsumə iki ay yarım sonra Rəsulun elçiliyə gəlməsinə razılıq verəndə Rəsul Məsumə ilə ailə quracağı təqdirdə Məshədə getməyi nəzir etmişdi. Orada dua etmişdi ki, sağlam və saleh övladları olsun. Məsuməyə əqiq üzük gətirmiş, Məsuməyə çatdırmaq üçün anasına vermişdi. Nişandan sonra üzüyü Məsumənin barmağında görəndə duası barədə ona danışdı. Dedi ki, uşaqlarından ikisinin adını Əlirza və Zeynəb qoyub, digərləri üçün də gərək ad fikirləşsinlər. Məsumə hər iki adı bəyəndi. Hərçənd ondan qabaq Züheyir adını seçmişdi. Əlirza və ondan iki il sonra Zeynəb dünyaya gələndə adları bəlli idi.

Məsumə Rəsulu günbəgün daha çox sevirdi. O, nişandan sonra və hətta toylarının ilk aylarında müştərək həyat məsuliyyətini qəbul etdiyinə peşmanlığını söylədiyinə görə utanırdı. Nişanlılıq dövründə ondan qaçır, onunla birlikdə gəzməyə getmək istəmirdi. Rəsul müxtəlif bəhanələrlə onun yanına gəlirdi. Bərzgərlər

ailəsinin evi get-gəlli, qonaq-qaralı ev idi. Rəsul Məsuməni görmək üçün hətta məscidə gedəndə də Mirzənin qapısını döyürdü. Qızını tanıyan Bibiqızı da Məsuməni gülərlə Rəsulla birgə yola salırdı. Məsumənin və Rəsulun bacı-qardaşları da tez-tez onları qonaq çağırırdılar ki, bir-birini daha yaxşı tanısınlar. Amma yenə də həmin dövr Rəsula çətin keçdi.

"Özü üz vurmurdu. Kimsə bir söz deyəndə cavab verirdi ki, düzələcək, narahat olmayın. Mənə evlilik barədə kitablar gətirirdi. Özü məndən qabaq oxuyurdu. Sonralar bir dəfə dedi: "Kimdən həyatının ən şirin dövrünün nə zaman olduğunu soruşsan, deyər ki, nişanlılıq dövrü. Amma bu dövr mənə çətin keçdi". Toydan sonra səhər anamgilə gedirdim, axşamüstü işdən qayıdanda mənə aparmağa gəlirdi. Hərdən gecəni qalmaq istəyəndə də etiraz etmirdi. Dözdü və o qədər məhəbbət göstərdi ki, necə oldusa, artıq öz evimizi daha çox sevməyə, ondan ayrı qalanda çox darıxmağa başladım. Bu məhəbbət çox yüksək həddinə çatanda isə birdəfəlik getdi".

Məsumə küsəndə bir gün küsülü qalırdı, Rəsul hirslənəndə isə bir saat keçməmiş yenə gülürdü, halı yaxşılaşırdı. O, Məsuməyə deyirdi: "Kin saxlama, adam gərək tez yaddan çıxarsın". Rəsul həmişə şən idi. Evə girən kimi həvəs və həyəcanla baş verənləri danışır gülürdü. Məsumə heç vaxt düşünməzdi ki, onun evdən bayırda və ya iş yerində nəsə narahatlığı ola bilər.

"Get-gedə anladım ki, Rəsul özünü idarə etməyi bacarır, nəyi bürüzə verib nəyi gizlətməli olduğunu bilir".

Məhəmməd 1979-cu ilin əvvəllərində Tehranda yaşamış, attestatını alıb hərbi xidmətini başa vurmuşdu. O, Zülfüqar briqadasının və yaşılıpapaqlıların təcrübəsini Məlayirə gətirmək, korpusa əlindən gələn köməyi etmək qərarına gəlmişdi.

"Yaralanmışdım, bir az axsayırdım. Hər iki ayağım Gilanqərbdə minaya düşmüşdü. Buna görə ordudan tərxis olundum. 1981-ci ilin yayında Məlayir korpusuna getdim. Rəsul dördüncü mərtəbədə məni görən kimi yaxınlaşdı, görüşüb qucaqlaşdı. Qonşu olmuşduq, Quran oxumağı məndən öyrənmişdi. O, yeniyetmə çağından mənə maraqlı gəlirdi. Yanaqları qırmızı idi, digərlərindən seçilirdi. Onunla çox vaxt bazarda Rza dayının yanında görüşüb salamlışırdıq. Hərdən dayı ilə bazardakı Came məscidinə gedib Hacı ağa Mirşahvələdin arxasında camaat namazı qılırdı. O vaxtdan və inqilabdan sonra daha da yaxınlaşdıq. Mən ondan bir yaş böyük idim. Həmin gün korpusda mənə bir cüt dəri çəkmə gətirib dedi: "Beytəlmaldandır, cənabi-aliyə təqdim olunur". Rahat çəkmə idi. Korpusa təlimə gedəndə onu geyinirdim".

Səhərlər tapança ilə atıcılıq, əlbəyaxa döyüş və kunq-fu təlimləri keçirilir, nünçaku alətindən istifadə öyrədilirdi. Hərdən günortadan sonra Gərmə dağında toplaşırdılar. Orada "Vəl-adiyati zəbha! Fəl-muriyati qədha!.." ayələrinin ritmi ilə addımlayıb bədənlərini qızıqdırır, gecə döyüşü və digər məşqlər edirdilər. Döyüş idmanları da təlimin bir hissəsi idi. Kunq-fu məşqi zamanı bədəni incitmək təlimi də olurdu. Rəsul bu idmandan qaçmaq üçün min cür bəhanə gətirsə də, axırda öhdəsindən gəlməyi bacardı.

"Onu sinəsi üstə uzadıb ayaqlarından tutur və xalçanın üstündə sürüyürdüm. Nazik döşənəcək sinəsinə sürülüb yandırırdı. Özlərini saxlamalı, səslərini çıxarmamalı idilər. Bu, düşmən qarşısında hazırlıq üçün idi ki, əsir düşüb işgəncə olunsalar, dözə bilsinlər. Rəsulu sürüməyə başlayan kimi əlimdən çıxıb qaçırdı. İşgəncəni qəbul etmir, etiraz edib deyirdi: "Nə üçün dözməliyəm?! Vuruşacağam ki, əsir düşməyim". Ona deyirdim: "Buna dözməlisən ki, əsir düşəsi olsan, ağzından bir söz çıxmasın". O isə deyirdi: "Ölmək ölməkdir, bəs xırıldamaq nə deməkdir?!" Lakin sonra yavaş-yavaş qəbul etdi".

Məhəmmədin döyüş və partizan təlimləri uşaqları yaxşı hazırlamışdı. Ondan öncə komitələr yaradılanda gecələr şəhərin təhlükəsizliyini qoruyan uşaqlara Salman təlim keçirdi. Özü hərbi xidmətdə təlim görmüşdü. Onlar Seyfiyyə bağına piyada gedir, dağa çıxır, idmandan da çox dini söhbətlər edirdilər. Sonralar Pirvilan düşərgəsini təhsil şöbəindən alıb orada atıcılıq, sürünmə və əlbəyaxa döyüş təlimlərinə başladılar. O zaman hələ dövlət qurumları formalaşmamışdı. Əhali şəhərin təhlükəsizliyi, narkomaniyaya qarşı mübarizə, əkin sahələrini suvarma və hətta ailə problemlərində də komitələrə müraciət edirdilər. Şəhəri komitələr idarə edirdi, sonra isə korpus idarə etməyə başladı. Polisin və icra hakimiyyətinin korpusla çoxlu müştərək iclasları olurdu. Gecə səhərə qədər küçə və dalanlarda patrul xidməti verir, gündüzlər ictimai fəaliyyətlərə nəzarət edirdilər.

Digər tərəfdən, partiyalar güclənmişdi, tanınmaları üçün müzakirə və diskussiyaya ehtiyac vardı. Məlayirdə əksər gənclər təhsilli idilər və hərə bir partiyayı dəstəkləyirdi. Toplaşdıqları müəyyən mərkəzlər və kitab

mağazaları da var idi: Kələntəri meydanı, Əmir-Kəbir dördyolu, Zorabad xiyabanı... Ara-sıra ümumi elan verilirdi ki, filan saatda filan yerdə hansısa partiyanın iclası keçiriləcək. Çox vaxt Çəmran parkına və ya Seyfiyyə bağına toplaşırdılar. Müxtəlif təbəqədən olan insanlar da gedib çıxışlarını dinləyirdilər. Partiyaların nümayəndələri diskussiya aparır, bir-birinin nöqsanlarını deyir, öz məqsəd və məramlarını açıqlayırdılar. Bu iclasların çoxu Vəliəsr kitabxanasının və məscidlərin Bəsic mərkəzlərinin uşaqları tərəfindən idarə olunurdu. Bəzən qarşıdurma yaranırdı, amma iclaslar yenə davam edirdi. Məktəb və məhəllələrdə siyasi fəaliyyətlər açıq idi. Nəhayət, 1981-ci ilin 5 martında Bəni-Sədrin Tehran universitetindəki çıxışından sonra Xalq Mücahidləri Təşkilatının silahlı fəaliyyəti başlandı. O vaxtdan münafıqların həbsinə qədər uzun sürmədi. Terrorçu qruplaşmalara qarşı mübarizə digər şəhərlər kimi Məlayirdə də prioritetə çevrildi. Bu baxımdan, təlimlər də dəyişməli idi. Salmanın getdiyinə, korpusun əsas heyətinin dəyişdiyinə, müharibənin ciddiləşdiyinə və 1981-ci ilin yayında Məhəmmədin gəldiyinə görə korpusun proqramlarında böyük dəyişikliklər baş verdi.

Vəzifələrinə görə Məhəmməd Rəsula və başqa iki-üç nəfərə həssas yanaşırdı. Rəsul o vaxt Məlayir korpusunun kəşfiyyat komandiri idi. Ümumi təlimlər bitəndən sonra onların xüsusi təlimləri başlayırdı: dalğıçlıq, suda xilasetmə, suda baş üzərində silah aparma və partizan döyüşləri üçün lazım olan digər təlimlər. Saat 4-dən sonra Məlayirin Bədən Təربiyəsi Komitəsinin hovuzuna heç kim getmirdi, soyuqdan buz bağlayırdı. O zaman hovuz korpus uşaqlarına verilirdi. Rəsul bəzi məşqlərdən qaçırdı. Üzməyi də Məhəmməd hiylə ilə ona öyrətdi. Onu bir neçə

dəfə altı metr dərinlikli suya atdı. O, əl-ayağını suya vurub özünü xilas edə-edə üzməyi öyrəndi. Nunçaku alətinə gülüb deyirdi: "Bu da idmandır axı?!" Bəzən gülüş və zarafatla təlimlərdən qaçırdı. Onların çoxunu Məhəmməd zorla ona öyrətdi. Məhəmməd hərdən yorğunluğunu çıxarmaq üçün Rəsulun otağına gedəndə taxtanı görürüb deyirdi: "Məni həqiqi düşmən bil və özünü müdafiə et!" Məhəmməd onu bir neçə dəfə yaxşıca döyəndən sonra hər şeyi öyrəndi. O günləri hələ də yaxşı xatırlayır:

"Yaxınlaşanda ayağından vururdum, kəlləmayallaq yıxılırdı, sonra kürəyinə vururdum. Ayağa qalxıb üstümə gələndə sinəmlə onu saxlayıb qollarını belinə yapışdırır və arxası üstə yıxırdım".

Elə həmin 1981-ci ildən Rəsul Dini-siyasi işlər şöbəsini Məhəmmədə tapşırırmışdı. Bəzən ona deyirdi: "Get kamerada onlarla danış. Bəlkə tövbə etdilər".

"Gedib onlarla danışır, nəsihət verirdim. Onların çoxu öz dostlarımız idilər, inqilabdan sonra yoldan çıxmışdılar. Hərdən o qədər mübahisə və nəsihətdən yorulub Rəsula aya və hədis oxuyurdum: "Allah Peyğəmbərə buyurur ki, əgər onlara yetmiş dəfə bağışlanmaq istəsən də, heç vaxt qəbul olmaz. Onların münafıqlığı daxildəndir. Onlardan əl çək, əmi Rəsul, düzələn deyillər". Rəsul isə qəbul etməyib deyirdi: "Yox, getmək vəzifəndir, bəlkə xilas yolu var".

Əli Qəffari terror qruplaşmalarının təbliğatı nəticəsində terrorçulara qoşulmuş bir gənc idi. Cəsarətli, ucaboy və enlikürək oğlan idi, heç nədən qorxmurdu. Rəsul onu yanında saxlamışdı. Uşaqlıqdan valideynlərini itirmişdi, onu və bacısını böyük qardaşı böyütmüşdü. Yalnız idi, amma Rəsula inanır və ürək sözlərini deyirdi. 1980-81-ci

illərdə Sərpöl Zəhabda və Qəsri-Şirində görülmüş kəşfiyyat işlərinin çoxunda Rəsulun yanında olmuşdu.

Bir dəfə Əli Qəffari Rəsulla və başqa bir neçə nəfərlə birgə Qəsri-Şirinə kəşfiyyata getmişdi. Gecə saat 12-də oraya çatdılar. Razılaşıdılar ki, növbə ilə keşik çəksinlər və hava işıqlaşandan sonra tankların yerini öyrənsinlər. Əli Bərzgərin keşik növbəsi idi.

"Siçanlar ay işığında gözlərim önündə paraddan keçirdilər. Birdən bir kölgənin keçdiyini hiss etdim. Diqqətlə baxıb gördüm ki, qarşıdakı təpədən sıra ilə bir dəstə adam gəlir. Eynəyim yanımda deyildi. Rəsulu oyadıb durbini aldım və otuz nəfərə yaxın olduqlarını bildik. Oradan xilas olmaq üçün bir yol axtarırdıq. Əlvənd çayının kənarında idik, amma onda Əli Qəffaridən başqa heç birimiz üzə bilmirdik. O, Rəsulun çox narahat olduğunu görüb dedi: "Yerinizdən tərpənməyin. Görüm suyun sürəti necədir. Özüm hamınızı o tərəfə keçirəcəyəm". Amma üzə bilmədi. Hamımız narahat idik. Yenidən dedi: "Hər gün Quran oxumursunuz?! Bu gün mən də Quran oxudum. Yazılmışdı ki, bizim imanımız olduğuna görə onlardan on qat güclüyük. Onlar otuz nəfərdirlərsə, biz üç yüz nəfərik". Bu sözdən sonra sanki beynimizin qıflı açıldı, sakitləşdik. Bir qədər gözlədik və fürsət düşən kimi geri qayıtdıq.

Rəsul Məlayir korpusundan Həmədana gedəndən sonra heç kim Əli Qəffari ilə işləyə bilmədi. Sanki onun açarı Rəsulun əlində idi. Ondan üzr istəyib işdən çıxardılar, o da bir neçə ildən sonra intihar etdi".

1983-cü ilin əvvəllərində Rəsulu Həmədan korpusuna çağırıdılar. Əvvəllər onu orada Əbuzər ləqəbi ilə tanıyırdılar. Əlirza yenidən yeriməyə başlamışdı. Həmədan

şəhərinin cənubunda yerləşən Cavadiyyədə ikinci mərtəbədə ikiotaqlı bir ev kirayə etdilər. Qışı Həmədanda Əlvənd dağının “təhfəsi” olan kəskin soyuqda kürsü sobasında qızınaraq keçirdilər. Otağın divarları bayırdakı soyuqdan və içəridəki istidən nəmlənmişdi. Məsumə Əlirzanın rütubətdən xəstələnməməsi üçün divara döşək söykəmişdi. İlk dəfə idi ailəsindən uzaq düşürdü. Amma Məhəmmədlə Siddiqə yaxında idilər və onları darıxmağa qoymurdular. Məsumə həftəsonu Məhəmmədə qoşulub Əlirza ilə birlikdə Məlayirə gedir, cümə günü axşam qayıdırdı. Bəzən Rəsul da eyni zamanda tapşırıq üçün Məlayirə getməli olurdu, amma korpusun avtomobili ilə getdiyinə görə Məsuməni apara bilmirdi. Məsumə Rəsulun səbəblərini başa düşür, heç vaxt etiraz etmirdi. Məlayirdə görüşürdülər. O iki günü Rəsulun vaxtı olan qədər birlikdə və ailələrinin yanında keçirirdilər.

Həmədan korpusunun kəşfiyyat komandiri olandan sonra işi bir neçə dəfə çoxaldı. Şəhər tezdən gedir, axşam qayıdırdı. Cümə günü də eyni rejimlə işləyirdi. Həmədan bir tərəfdən cəbhələrə dəstək yolu idi, digər tərəfdən də münafıqların fəaliyyət mərkəzi sayılırdı. Həmədan hadisə dolu vilayətlərdən idi, orada çoxlu terror hadisəsi baş vermişdi: bir neçə müəllimin öldürülməsi, döyüşçü ilə dolu bir avtobusun əl qumbarası ilə partladılması, mömin və hizbullahçı görkəmi olan bir neçə adi insana qarşı terror və s.

Rəsul öz komandası ilə birgə münafıqları harada olsalar, tapırdı; hətta digər şəhərlərdə gizlənmiş olsalar da.

Sonralar Ramazan qərargahında Rəsulla yaxından əməkdaşlıq etmiş ağa Baqir onu ilk dəfə həmin tapşırıqla bağlı görmüşdü.

"Şimal meşələrinə gəlmişdilər. İşləri bitəndən sonra dəstənin başçısı kimi mənə yaxınlaşıb dedi: "Tapşırığa gəlmişik, pulumuz qurtarıb". Mənə ağır gəldi. İcazə almadan zonamıza girmələri bəs deyildi, hələ pul da istəyirdilər. Mülki geyimdə, saçları qarmaqarışıq üç-dörd nəfər idilər, rəsmi icazəsiz-filansız adi bir maşınla gəlmişdilər. Ona dedim: "Bilirsən ki, korpusun pulu sənədsiz verilmir. Əgər nahar yeməyinə, benzinə və ya digər xərclərə dair əlində qəbz varsa, gətir, ona qarşılıq pul verim". Sevinib dedi: "Yaxşı". Sonra gedib bir dəstə qəbz gətirdi. Görünür, bu şərtlə yardım edəcəyimizi də gözləmiş. Sonralar onu Mərivanda gördüm, Cavanrud istiqamətinə komandir təyin ediləndə".

Rəsul yaratdığı dəstələrlə qısa müddətdə çoxlu ipucları əldə edib bir neçə hadisənin qarşısını aldı. O, uzun müddət Nəhavənddə lampa düzəltmək adı altında gizlicə terror fəaliyyətləri ilə məşğul olan və heç bir iz buraxmayan bir şəbəkəni tapıb həbs etdi. Hər ay müxtəlif şəhərlərin bütün təhlükəsizlik məmurlarının iştirakı ilə keçirilən iclaslarda fəaliyyət və nəticələr məruzə olunanda Rəsulun komandasının planları və operativ tədbirləri hamıya aydın olurdu.

Bütün bunlara baxmayaraq, bəlkə də Rəsulun ən sakit iş həyatı Həmədanda olduğu dövr idi. Ən azı, əksər gecələr ailəsinin yanında olurdu. 1983-cü ilin novruz bayramını üçü bir yerdə keçirdilər. Sonra isə uzun illər həmin bayramı bir-birindən kilometrərlə uzaqda və bir-birinin fikri ilə keçirməli oldular.

İkinci fəsil

“Allah-Taalaya, məzlum və kimsəsizlərin tanrısına, bəndələrin Rəbbinə, böyük və izzətli Allaha həmd və şükür olsun!

Salam olsun sizə səbir etdiyinizə görə!

Məsumə can, salam. Ümidvaram ki, Allahın köməyi ilə yaxşısan. Əzizim! Bu məktubu yaza-yaza hələ də bilmirəm ki, birinci məktubum sənə çatıb, yoxsa yox. Mən hələ məktub almamışam. Harada olduğunu bilmirəm, amma harada olsan, mən də sənirləyəm; haradasansa, qəlbim də oradadır. Məsafə uzun olsa da, bir aşıq üçün mühüm deyil. Kaş yanında olaydım!

Əziz Məsumə! Məktubu təxminən gecə saat 12-də yazıram. Bir dünya sevgi və paklıq dolu gözəl, məsum üzünü xatırlayaraq yaşayıram. Kaş sənir və müştərək həyatımızın səmərəsi olan uşaqlarımızın şəkilləri yanımda olaydı! Doğrudan, atasının yaxşı qızı Zeynəb və əzizim Əlirza necədirlər? Yəqin səni çox incidirlər. Amma o qədər dözümlüsən ki, bunlar sənə təsir etməz. Bayram tətillərini necə keçirdin? Ürəyim istəyirdi ki, Zeynəbin ad günündə orada olum. Amma sən yavaş-yavaş bunlara alışmısan. Analıq vəzifən sənə azdır, gərək onlara, xüsusən də kişi kimi böyüməli olan Əlirzamıza ata da olasan. Mən bilirəm ki, sən onlara yaxşı atalıq edə bilərsən. Məsumə can, sənə ən gözəl sözləri söyləmək istəyirəm, amma nə edim ki, qələm acizdir və ruhu kağıza köçürmək olmur. Səni sevirəm...

Səni sevən və səndən ayrı düşəndə Allahdan kömək istəyən insan

9 Aprel 1986”

“Qaz açarı” adlandırılan Məhəmməd onunla ilk görüşü haqda belə deyir:

"Orta boyu vardı, saçı çiyninə çatırdı. Uzun müddət idi saç-saqqalını qısaltmamışdı. Amma səliqəli idi. Sonralar bildim ki, bığ saxlamağı sevir. Məni görən kimi gülüb qollarını açdı. Salamlaşandan sonra soruşdu: "Əzqulam, qoyunların hanı?" Mən gödəkcə geyinmişdim, saç-saqqalım da uzanmışdı, çobana oxşayırdım. Bu sözlə yaxşı geyindiyimi bildirmək istəyirdi. Mən də ciddi şəkildə dedim: "Danışmışdıq ki, qoyunları sən gətirəsən". Əlini çiynimə vurub dedi: "Sərəxu,¹ gətirmişəm". Sonra dağın yamacında tikdiyimiz otağa digər uşaqların yanına getdik.

Doqquz ay ayağımızı o dərədən bayıra qoymadıq. Dühukda əməliyyata hazırlaşırıdık. Məsud Barzani ilə birlikdə dağlara yerləşmişdik. Ümid bəsləyirdik ki, bahar gəlsin, kürdlər demiş, yer nəfəs alsın və adamın ürəyini donduran soyuq azalsın. Təngə gəlmişdik. Ərzağımız bitmək üzrə idi. Ratsiyadan xəbər verdilər ki, bir heyət gəlir; yəni Rəsul və yoldaşları. O gələndə sanki enerji stansiyası gəldi. Kömək üçün özü ilə bir neçə nəfər döyüşçü, silah-sursat və bir qədər pul gətirmişdi. Pulu böyük Yəzd dəsmalına büküb düyünləmişdi. Biz alış-verişimizi Türkiyədən edirdik. Ya bələdçi bu işi görürdü, ya da qaçaqçılar. Ən önəmlisi odur ki, bizi ruhlandırırdı. Uzun müddətdən sonra həmin axşam deyib-güldük. Rəsul komandır olsa da, adi biri kimi rəftar edirdi. Yanımızda qaldığı üç ayda gündüzlər bölgəni araşdırırıdık, axşamüstü futbol oynayır, şam yeməyindən sonra bir yerdə oturub

¹ Kürdcə “ölməmiş” deməkdir.

söhbətləşirdik. Aşpazımız kürd yoldaşlardan biri idi. Bir qədər qoyun alıb bir çobana vermişdik ki, öz sürüsünə qatıb otarsın. Hər üç həftədən bir birini kəsirdik. Aşpazımız "kaka, sən say" deyir, iyirmi dəqiqə çəkməmiş hamısını doğrayıb hazırlayırdı. Gecə Rəsulla radio dinləyirdik. Ümm-Gülsümün xəbərlərindən öncə bir ərəb müğənni mahnı oxuyurdu; Məkkə, Ərəfat, eşq, qəm və xoşumuz gələn digər mövzularda. Heç kimə demirdik. Bəzi dostlar bilsəydilər, nəsihət verməyə başlayacaqdılar. Onlar çox həssas olanda Rəsul zarafata deyirdi: "Məhəmməd, xəbərlərdə deyilənləri hacıya danışdın?"

Xəbərləri dinləyəndə uzanırdıq. Rəsul hərdən nazik ət tikələrini sobaya yapışdırırdı. Bişəndə qopurdu, götürüb yeyirdik. Rəsul bığını burub deyirdi: "Bağışlayın ha, indi tüstüləməliyik". Siqaretdən sonra da çay növbəsi gəlirdi".

Höccət Pərhizqar Rəsulun sabit çayçısı idi. Rəsul nadincliyinə və partizan ruhiyyəsinə görə ona Təqvalı Höccət deyirdi. İyirmilitrlik bir qəhvədanı qaynadır, kürdlərin adətinə uyğun olaraq, çayı bişirir, qır kimi qaralmış mayeni şəkərlə içirdilər. Qəhvədana Hindistanın Babul markalı Kəlkətə çayından bir ovuc tökür və yarısına qədər şəkər doldurduqları armudu stəkanlarda bir həftəyə qədər içirdilər.

Rəsul kürdlərlə tez qaynayıb-qarışır, adət-ənənələrinə əməl edirdi. Onlar kimi dar qısa pencək geyinir, belinə uzun şal bağlayırdı. Şaldan həm yaralarını bağlamaq üçün istifadə edirdilər, həm də içində xəncər və çörək saxlayırdılar. Bir metr yarımliq ağ və ya qara cod parçanı biləyinə və topuğunun üstünə dolayırdı, enli geyinirdi,

balağını onlar kimi parça ilə bağlayıb keçİ yunundan¹ tikilmiş corabı üstünə çəkirdi ki, ayağına çör-çöp girməsin. Rəsul onlardan bozuntul-yaşıl hərbi geyim də almışdı. Onu da keçİ tükündən tikirdilər. Rəsul həтта siqareti də onlar kimi çəkirdi. Onların yanında olanda tütün və kağız qutusunu çıxarır, onlar kimi siqaret bükürdü.

1987-ci ildə Ramazan qərargahının kəşfiyyat komandirinin müavini olanda Kürdüstana yollanan şəxsi heyətə təlim kursları keçir, Kürdüstanın yerli əhalisi və kürd mübarizlərlə münasibətdə hansı məsələlərə riayət etməli olduqlarını öyrədirdilər. Kurslarda Kürdüstanın coğrafi mövqeyi, uca dağları, sərt iqlimi və sıx meşələri barədə də məlumat verirdilər. Elə təbii və coğrafi şəraitə görə orada yaşayan əhalinin özünəməxsus xarakterləri vardı. Onlar uşaqlıqdan döyüşlə tanış olurdular; həm təbiətin sərt üzü, həm vəhşi heyvanlar, həm də bölgədəki quldurlarla döyüşürdülər. Silah onlar üçün müqəddəs bir şey sayılırdı. Onlar yatanda və oyaq olanda, yasda və toyda, ovda və döyüşdə silahlı olurdular, silahı ailə üzvü kimi saxlayırdılar, paslanmasın deyə, toyuq yağı ilə yağlayır, evin orta sütununda dəri qabda saxlayırdılar. Onlar süfrələrini və yataqlarını onun yanında sərir, namazlarını orada qılırdılar.

Kürdüstan köçəriləri üçün cəsarətdən mühüm bir xüsusiyyət yox idi. Əgər biri dünyanın bütün alimlərinin bildiyini bilsəydi, amma qorxaq olsaydı, at çapmağı və

¹ Keçi tükü istidə bir-birindən aralanır və bədən az tərləyir, soyuqda isə yığılır və bədəni isti saxlayır.

silah atmağı bacarmasaydı, ona güvənməz, onu saymazdılar.

Xarici əməliyyat üçün Kürdüstanə gedənlər belə bir mədəniyyətə uyğun davranışa hazırlaşdılar. Adət-ənənələrini öyrənməli idilər ki, bilmədən onları təhqir etmiş olmasınlar. O döyüşçülər bilməli idilər ki, Kürdüstan məzarlıqlarındakı sarı güllər müqəddəsdir, onları qoparmaq günah sayılır. Müxtəlif bölgə və əməliyyatlarda çəkilmiş filmləri onlara göstərir, bölgənin coğrafi mövqeyini, əkin məhsullarını, strateji yollarını, dil və ləhcəsini, adət-ənənələrini və digər lazımı məsələləri izah edirdilər. Əlaqəni gücləndirəcək və ya kəsəcək ən kiçik işlər də Rəsulun yadından çıxmırdı.

Rəsulun özü bütün bu məsələlərə riayət edirdi. Belə ki, ona kürd ləhcəsi ilə "Kak Rəsul" deyirdilər. Onlarla necə münasibət qurmağı çox yaxşı bilirdi. O, əvvəlki qrupların dözə bilmədikləri bir adamla da yoldaşlıq etməyi bacarmışdı. Deyirdi ki, sürücü şagirdləri ilə yaxşı ünsiyyət qurmağı bacaran adam onunla işləyə bilər. O, bir yerə gedən kimi bir neçə dəqiqə ərzində insanlarla dost olur, onlardan yaxşı məlumat toplayırdı; istər çayxanada, ya da yolüstü bir dükanda. Rəsulun fiziki quruluşu və zahiri görkəmi də elə idi ki, onun kürd olmadığı heç kimin ağlına gəlmirdi.

Bundan əlavə, hər bir bölgənin əhalisi ilə əlaqə yaradıb ehtiyaclarını öyrənir və imkan daxilində aradan qaldırırdı. Dərman gətirmək, hamam və tualet tikmək də onun yoldaşlarının köməyi ilə gördüyü işlərdən idi. Artıq onlardan biri olmuş, dağ-dərə sakininə çevrilmişdi.

Qərb və cənub cəbhələrindəki çatışmazlıqları partizan döyüşləri vasitəsilə aradan qaldırmağa qərar verildəndə Rəsul bunun ciddi tərəfdarlarından olmuşdu. Partizan bir

yerə bağlı deyildi, çevik idi, xüsusi texnika və təmtəraq istəmirdi. Pul lazım idi, mübariz və köçəri kürdlərdən ibarət köməkçilər tapmaq və onlarla yaxın münasibət qurub planları icra etmək. Səksəninci illərin əvvəllərində Livanın sionistlər tərəfindən işğalı zamanı bir livanlının, bir iranlının təcrübəsi yaxşı bəhrə vermişdi. Əgər bacarsaydılar, İraqda yerli müxaliflərlə birgə bu təcrübədən istifadə edə bilərdilər, qərb və cənubdakı nizamlı cəbhələrin işi də yaxşı gedərdi.

"İlk dəfə idi İraq Kürdüstanına gəlmişdi. Bir neçə gün bizim yanımızda qaldı. Bizimlə birgə məhsul toplayır, hamam qızdırır, qab yuyur, yemək bişirirdi. Mən qayıdıb şimala getmək istəyirdim. Dedi ki, oradan bizə balıq gətirərsən. Onlara duzlu balıq apardım. Onlar bilməyib adi balıq kimi yemişdilər. Məni görəndə dedi: "Səhərə qədər su içdik, amma yenə susuzluğumuz yatmadı. Bu nə idi bizə gətirdin?!"

Bu qərara uyğun olaraq, 1984-cü ilin yayında, Xeybər əməliyyatından bir neçə ay sonra İraqla bir neçə sərhəd bölgəsində Ramazan qərargahı yaradıldı. Əvvəllər ona İraq qərargahı deyirdilər. Əlaqələrin yaradılması və işlərə kimin rəhbərlik etməsi sadə məsələ deyildi. Şəms demişdi ki, bu iş üçün başsız adamlar istəyir; yəni fikirləri geridə qalmasın, hər şeylə bağlarını qırıb İraq tərəfdə əhalinin içində işləyə bilsinlər. Ramazan qərargahı şimal-qərbdə Hidayətin və sonra Şəmsin rəhbərliyi ilə altı istiqamət şəklində təşkil olundu. Cavanrud istiqaməti Rəsula tapşırıldı. İnsanları tanıyıb cəlb etməkdə Rəsulun xüsusi məharəti vardı. O, bu bölgəni sevir və deyirdi: "Buradan cənnət görünür, adam dünya kəndirindən qurtulur".

Ramazan qərargahının mərkəzi Mərivanda yerləşirdi. Bir müddətdən sonra Rəsulun və komandasının qərargahı da oraya köçürüldü. Demişdilər ki, otaqları boşaldıb oraya gəlin. Uzun müddət dəstək və yardım işlərinə baxan Məcid yeni nişanlanmışdı və gec-gec peyda olurdu. Rəsul onun ardınca adam göndərüb tez özünü çatdırmasını söylədi. Onun iki ay məzuniyyətdə qalmasını qəbul edə bilmirdi.

"Onu çox ciddiyyə alırdım, sözü qanun idi. Təkcə mən yox, hamı belə idi. İşində kobud və o qədər ciddi idi ki, heç kim sözünə əməl etməyə bilmirdi. Yoldaşları komandirlərinin sözünə qeyd-şərtsiz əməl edirdilər. Bilirdilər ki, işini bilən adamdır, təkcə əmr vermir, özü hamıdan çox zəhmət çəkir. Oraya çatanda otağımın qapısına bir qeyd yapışdırdığını gördüm. Atmaca ilə, "Bəydadaş, otaq boşalsın" yazmış, aşağısından da belə bir imza qoymuşdu: "Ağan Rəsul". Halbuki özü vasitəçilik edib məni evləndirmişdi. Mən hələ o barədə fikirləşmirdim. Yadımdadır, iki ay hər cümə günü birlikdə cümə namazına getdik, axırda Hacı ağa Bünyadini qızını mənə verməyə razı saldı. Hər şey düzələndən sonra da deyirdi ki, gərək işinin başına dönəsən. Yazdığı cümləyə görə ondan incidim; yəni xəcalət çəkdim. Başqaları da o kağızı görmüşdülər. Tez onu qoparıb yanına getdim. Mənə dedi: "Bu müddətdə qarnın çox yekəlib, onu əritmək lazımdır". Bu o demək idi ki, qarşıda məni ağır tapşırıqlar gözləyir".

Cavanrud Kirmanşah vilayətinin şimal-qərbində, vilayət mərkəzindən 87 km məsafədə yerləşir, qərbdən İraqla həmsərhəddir. Cavanrud istiqamətinin əsas heyəti Rəsul, Həsən, Nüsrət, Məsud, Sadiq və Kürdüstanın müxtəlif bölgələrindən toplanmış bir qrup kürddən ibarət

idi. Onların bəzisi İraq, bəzisi İran kürdləri idilər. Qərara alındı ki, bir qrup Həsən Mədəni ilə birgə dağdan düşmüş qayaların və iri palıd ağaclarının arasından keçib Dərbəndixana getsin və öncədən oraya getmiş heyətə qoşulsun.

Gecənin yarısı iki qayığa minib sərhədə doğru avar çəkməyə başladılar. Həsən Mədəni on nəfərlə bir qayıqda idi, Rəsul, Məcid və Sadiq də digər qayıqda.

"Həsən Mədəni dəstəsi ilə birgə önə keçdi. Danışmışdıq ki, fənlərimizin müxtəlif rəngli işıqları ilə vəziyyəti bir-birimizə xəbər verək. Rəsul soruşdu: "Məcid, bu motorlu qayığı işlədə bilirsən?" Geniş qayıq idi, özüm Əhvazdan gətirmişdim. "Hə" - deyib motorun ipini çəkdim. İp çıxıb üzümə dəydi. Rəsul hırlənib dedi: "Bu, ikiaylıq istirahətinin nəticəsidir. Ya toy, ya da Mələyir! İndi səhərə qədər avar çəkməli, silahla ətrafa göz qoymalısan ki, ağıln başına gəlsin". Bunu deyib qayığın içində uzandı. Sadiq nə deyəcəyini bilmirdi. Belə olanda ən yaxşısı sakit qalmaq idi. Dilxor idim. Birdən Həsən göy işıqla siqnal verdi. Bu o demək idi ki, çatmışıq. Dedim: "Hacı, Həsən siqnal verir". Ruh kimi qayığın yerindən qalxıb dedi: "Səsini kəs! Danışma!" İraqlıların səsini eşitmişdi. Yavaşca kənara çəkilib getmələrini gözlədik. Sonra əlini başıma çəkib dedi: "İndi bildim ki, ip nə üçün yerindən çıxdı. Sənin bacarıqsızlığından deyildi, başqa səbəbi varmış". Amma mən küsmüşdüm və axıracan üzü başqa tərəfə oturdum. Sabaha qədər tez-tez mənə yaxınlaşıb deyirdi: "İncimə, hikməti olduğunu bilmirdim". Nəhayət, incikliyi mi ürəyimdən çıxardı".

İş vaxtı heç kimlə zarafat etməzdi. Amma mehriban idi, heç kimin kədərləndiyini istəmirdi. Onunla bir neçə ay işləyəndən sonra xarakterlərini öyrənmək olurdu.

Haqsızlığa dözümsüz idi. Məsud Barzaninin əməkdaşlığı ilə baş tutmuş Zəfər-5 əməliyyatından sonra çoxları onun hirsləndiyini görmüşdü. Özünü danlayırdı. Dühuk əhalisi iranlıların gəlişinə sevinib onları yaxşı qarşılasa, onlarla əl sıxıb hal-əhval tutsa da, gözləri önündə baş vermiş bir hadisəyə görə çox peşman idi. O deyirdi: "Qar və uçqun əməliyyatdan sonra əhalinin didərgin düşərək getdiyi yolu çətinləşdirmişdi. Vəziyyət o qədər ağır idi ki, bir ana ən azı özü yüngülləşib xilas olsun deyə uşağını Zab çayına atdı. Əgər belə bir hadisənin baş verəcəyini bilsəydim, heç vaxt əməliyyata qoşulmazdım". Bu hadisəni son illərə qədər danışib heyfsilənirdi. O, insanların narahatlığına dözümsüz idi.

Rəsulun başçılıq etdiyi Cavanrud batalyonu dəstə-dəstə dağ və təpələrdə yerləşir, kəşfiyyat və əməliyyat üçün Rəsuldan əmr alırdılar. Onların üzərinə iki əsas vəzifə düşürdü: İraq Demokrat Partiyasının bir qanadını partizan əməliyyatına hazırlaşdırmaq və Rəsulun layihəsi olan Mosul əməliyyatına plan hazırlamaq. Məqsəd bəəsciləri¹ ərzaq və təchizatla təmin edən Zaxo limanının rabitə xəttinə və İraq-Türkiyə tranzit yoluna nəzarət etmək idi.

Qışın ortası təzə çatmış, qar 3800 metr hündürlüyü olan Qarişən dağını örtmüşdü. Bu dağın qarı ilboyu ərimirdi, nəinki o günlərdə. Yolun 12 saatını bellərinə qədər qarın içində gedirdilər. Uçqunlar yolun "gözəlliyini" təkmilləşdirirdi. Bəzi yoldaşlar ərzağın bir hissəsini yerə qoyub yolu davam etdirməyə məcbur qalırdılar. Hacı Möhsünlə başqa bir neçə nəfərin öncədən yerləşdikləri

¹ Bəəs – dirçəliş deməkdir, o zaman Səddam Hüseynin başçılıq etdiyi İraq Sosialist Dirçəliş Partiyasının qısa adıdır.

qərargaha çatıb üç gün əl-Dəvət partiyasının¹ uşaqlarını gözlədilər. Bir müddətdən sonra Sadiq Doktor Bacılanın rəhbərlik etdiyi kürdlərlə birgə Salehabadda yerləşdi.

"Bölgəni öyrənməli idik. İsrar edirdim ki, kəşfiyyata çıxmaq və Rəsulla razılaşdığımız kimi məlumatlarımızı təkmilləşdirək. Lakin aramıza girmiş bəzi düşmən adamlar getməmək üçün min cür dəlil gətirirdilər. Bir neçə gündən sonra isə mənim israrım olmadan birdən-birə fikirləri dəyişdi. Kəşfiyyata çıxmağa hazırlaşdığımız gün Rəsul uşaqların bir neçəsi ilə birgə peyda oldu. Gəlib hamısını tutdular və planları pozuldu. Mən yerimdə quruyub qalmışdım. Bu işi o qədər cəld gördülər ki, heç kimin hərəkət etməyə imkanı olmadı. Sonradan öyrəndim ki, caşlarla - bəəşçilərə muzdurluq edən yerli kürdlərlə sövdələşibmişlər. Onlar məni iranlı əsir kimi aparıb təhvil verəcəkdilər. Bu bir neçə gündə dağın başından atəş səslərini eşidir, avtomatlarını yoxladıqlarını düşünürdüm. Sonra öyrəndim ki, bu, onların arasında bir siqnal imiş. Bu müddətdə çoxlu sursat aparıb satmışdılar. Bəəs rejiminə müxalif kürdlər, Kürdüstan Vətən İttifaqı, İraq Hörgüt Partiyası və müxtəlif köçərilər arasında yalnız öz maraqlarından ötrü, nəşə qazanmaq üçün mübarizlərə qoşulan bir qrup muzdur da vardı. Buna görə də daha yaxşı təklif alanda tərəddüd etmədən xəyanət edirdilər. Rəsul isə adamlarına qarşı diqqətsiz deyildi, bütün

¹ İslami Dəvət Partiyası 1957-ci ildə İraqda Əllamə Seyid Mürtezə Əsgəri tərəfindən yaradılmış islamçı şiə hərəkatı idi. Bu partiya İslam dəyərlərinin təbliği, siyasi maarifləndirmə və sekulyarizmlə mübarizə ilə məşğul olurdu. 70-ci illərdə isə Bəəs partiyasına və onun gənclərə təsirinə qarşı inqilabçı bir cərəyana çevrildi, rejimlə silahlı mübarizəyə başladı.

hərəkətlərinə göz qoyurdu. Aralarında xain olanda planlarını icra etməyə imkan vermirdi”.

Buna bənzər hadisələr sonralar da baş verdi. Rəsul vaxtında xəbər tutub tədbir görürdü. Onlar vədlərə şirniklənir, xəbər və silah qarşılığında yaxşı pul verdiklərinə görə hərdən xəyanət edirdilər. Bir dəfə onların biri pul alıb deyilən yerlərdə mina basdırır, digər tərəfdən iraqlılara minaların yerini göstərir və hər birini zərərsizləşdirmək üçün pul alırdı. Rəsul belə bir şey görən kimi onlarla əlaqəni kəsmirdi, onları daha diqqətlə nəzarətdə saxlayırdı.

Cavanrud istiqamətinin rəhbərliyini qəbul edəndən sonra ailəsini görmək və onların yanında qalmaq imkanı da azaldı. Məsumə Əlirza ilə birgə Həmədandan Məlayirə getmişdi. Çünki Rəsulun hər bir ezamiyyəti bir aydan çox çəkirdi. 1984-cü ilin əvvəllərində onları İslamabada gətirdi ki, yaxında olsunlar, bir-birlərini daha çox görə bilsinlər. İslamabadda qaldıqları müddətdə çərşənbə günü axşam Məlayirə gedir, şənbə günü qayıdırdı. Daim yollarda olurdu. Məcid yorulanda Rəsul özü sürücülük edirdi. Sürəti sevirdi, sükan arxasına keçəndə yol qısalırdı. Bəzən günün yeddi-səkkiz saatını maşında keçirirdi. İş və planlarını orada tənzimləyirdi, amma yenə də artıq vaxt qalırdı. Qərara gəlmişdi ki, bir qədər Quran oxusun. Bunu Məcidə də demişdi.

"Rəsulun kiçik bir Quranı var idi, həmişə üstündə olurdu. Onu oxuyurdun. Maşın çox tərpəndiyinə görə gözü ağrıyırdı. Bir dəfə Məlayirə qayıdanda ağa Daneşdən böyük bir Quran aldım ki, rahat oxusun".

Tez-tez uzun yol gedib-gəlməkdən yorulmuşdu. Daha pisi o idi ki, Məsumə ilə Əlirzanı həftənin yalnız iki günü

görə bilirdi. Məsumə də onun yanında daha çox olmaq istədiyinə görə İslamabada getməyə razı idi. Nəhayət, Rəsul bir ev kirayə etdi və onları öz yanına apardı. Özləri ilə xalça, qaz ocağı, iki-üç dəst yorğan-döşək və digər zəruri əşyalar apardılar. Digər əşyaları isə Məlayirdə Rəsulun anasıgilə qoydular. İslamabadda bir hərbi şəhərcik vardı, ordu zabitləri orada yaşayırdılar. Hər blokda üz-üzə iki ev vardı. Rəsula subaylara verilən həmin evlərdən birini verdilər. İç-içə iki otağı vardı, mətbəxi yox idi. Qazı öncədən otaqların birinə qoyduqları soyuducunun yanına yerləşdirdilər. İslamabada çatıb əşyaları evə qoyandan sonra Rəsul getdi və bir həftə gəlmədi.

"Mənə çox çətin idi. İlk dəfə idi ki, tək-tənha qalırdım. Həmin bir həftədə ancaq oturub yavaşca ağlayırdım. Ailəmdən kiməsə bir söz deməyə qürurum icazə vermirdi. Qorxurdum ki, məni Məlayirə qaytarar, mənə görə narahat olarlar. Hərçənd, anam Rəsulu məndən də yaxşı başa düşürdü. Hərdən onun uzaq olmasından və ya işinin çoxluğundan şikayətlənəndə nəsihət verirdi ki, onun vəzifəsi bunu tələb edir. Özümü şəraitə uyğunlaşdırmağa üstünlük verirdim. Lakin birinci həftə çox çətin keçdi. Heç kim mənimlə tanış olmağa gəlmədi, mən də qonşulara necə yaxınlaşacağımı bilmirdim. Əlim heç bir işə getmirdi. Əlirzaya görə evdə olanlarla bir şey hazırlayıb yeyirdik. Rəsul gələnə qədər əşyalar da evin ortasında qaldı. Ancaq o gələndən sonra özümə gəldim. Onda Zeynəbə hamilə idim, vəziyyətimdən narahat idi. Tez-tez deyirdi ki, özümə yaxşı baxmalı və şən olmalıyam. Əşyalarımızı yerbəyer etdik, bir-iki gün qaldı və yenə getdi. Qürbət get-gedə çoxalır, ayrılıqlar başlayırdı.

Telefonumuz yox idi. Onun olduğu yerdə də telefon yox idi. Çox vaxt uşaqlarla tək olurdum. Digər ailələr də bizim

kimi idilər. Amma bizim təkliyimiz daha uzun sürürdü. İşləri elə idi ki, nə vaxt gələcəyini dəqiq deyə bilmirdi. Deyirdi ki, narahat olma, hara istəyirsənsə, get, tək qalma. Deyirdim ki, birdən gələrsən, evdə olmaram. Deyirdi ki, işin olmasın, axtarıb səni taparam. Çox vaxt xəbərsiz gəlirdi. Hər axşam hesablayırdım ki, məsələn, 267 gecədir ki, yoxdur. Nə vaxt gələcəyini də bilmirdim; bir ay sonra, iki ay sonra... Deyirdi ki, tez gəlməyə çalışacağam. Bəlkə də bir neçə ay gəlməyəcəyini bilsəydim, mənə daha ağır keçərdi. Belə olanda ümidim çox olurdu, tez-tez onun gəlişinə hazırlaşırıdım. Amma bu, yorucu olurdu, hirsələnirdim. Gözləmək çox ağır hiss olsa da, həyat tərzimə çevrilmişdi. Əlirza, Zeynəb və sonra Mehdi dünyaya gələndə isə başqa problemlər də yarandı. Onları təkbaşına həll etməli olurdum. Uşaqlar xəstələnəndə özümü itirirdim, dua edirdim ki, İlahi, nə edim, ölməsin? Yanımda heç kim olmurdu. Onları çətinliklə tibb məntəqəsinə aparırıdım. Öz-özümə fikirləşirdim ki, gərək pasdarla¹ ailə qurmayaydın, hər axşam evində olan bir idarə işçisinə ərə gedəydin. İndi ki ailə qurmusan, gərək bunları qəbul edəsən. Özümə təskinlik verirdim. Bütün bunlar məni sıxırdı, amma gəlib bir təbəssüm edəndə hər şey yadımdan çıxırdı.

İslamabadda yavaş-yavaş bir neçə qonşu ilə tanış oldum: xanım Dəstvarə, xanım Pazuki və başqa bir neçə nəfər. Onlar da mənim kimi idilər. Hamısından çox xanım Talibi ilə dost idim. Onun həyat yoldaşı kimyəvi silahdan zəhərlənmişdi, 1995-ci ildə şəhid oldu. İndi ikisi də yanaşı dəfn olunublar. Onlar da Məlayirdən idilər. Günortadan sonra bayıra çıxırıdılar və uşaqlar bir yerdə oynayırdılar.

¹ Pasdar – İslam İnqilabının Keşikçiləri Korpusunda xidmət edən hərbiçilərin ümumi adıdır.

Əlaqə və ünsiyyət çoxalandan sonra gündüzlər daha tez bitməyə başladı. Ərlərimiz əməliyyatda olanda günorta yeməklərimizi birlikdə yeyib təcili yardım maşınlarının səsinə izah edirdik. Özümüzlə və xüsusən uşaqlarımıza sıxıntı yaranmasına qoymurduq.

Həyat yoldaşlarımızla məktub vasitəsilə əlaqə saxlayırdıq; gedən olanda aparır, gələn olanda gətirirdi. Rəsul mənə çox emosional və qəşəng məktublar yazırdı. Mənsə necə cavab yazacağımı bilmirdim. Həsrət çəkirdim ki, kaş inşam yaxşı olaydı. Hər halda, israrla vəziyyətimizi öyrənmək istədiyinə görə yazırdım. Bizim məktublarımızı oxuyandan sonra cırırdı ki, heç kimin əlinə düşməsin. Deyirdi ki, bir neçə dəfə oxuyandan sonra cırıram. Arzu edirdi ki, onda bir şəklimiz olaydı, amma şərait imkan vermirdi. Deyirdi ki, məktublarını saxlayıb tez-tez oxumaq istəyirəm. Mən də gülüb deyirdim: "Yaxşı ki, cırırsan, yoxsa özüm cırmağa məcbur olacaqdım".

1985-ci ilin əvvəllərində İraq ordusunun iki zabiti İrandan sığınacaq istəmişdi. Onları gətirmək Rəsula tapşırıldı. Məcidlə və bir bələdçi ilə birlikdə yola düşdü.

"Çinarə yolundan keçib Dizliyə çatdıq. Rəsul həmişəki adətinə uyğun olaraq, çatan kimi kürdlərlə görüşüb salamlaşdı, deyib-gülməyə başladı. Oraya çatanda ac idik, amma yeməyə heç bir şey yox idi. Rəsul soruşdu ki, çörəyi haradan alırsınız? Dedilər ki, özümüz bişiririk. Rəsul üzünü mənə çevirdi, onun işarəsindən sonra təndiri qaladım. Özü də qollarını çırmayıb çörək bişirməyə kömək etdi. Tez-tez vəziyyətləri haqda soruşurdu; bu müddətdə nə ediblər, nə yeyiblər... Əksəri çörəklə konserv və meşə meyvələri yemişdilər; təbii ki, ilin o vaxtında tapdıqlarından. Məni çağırıb göy rəngli əl çantasından pul gətirməyimi söylədi.¹ Pullarını təxminən səkkiz dəstəyə ayırmışdı. Pulları burub bükür, müxtəlif rəngli sap və ya rezinlə bağlayırdı. Hər rəngin mənasını və harada xərclənməli olduğunu özü bilirdi: cəbhə xərcləri, xüsusi istifadə üçün verilən ailə pulu, iş pulu, sədəqə pulu... Sədəqə pulları həmişə mənə İslamabadın uzun yollarını xatırladırdı. Gül fəsli gələndə uçan həşəratlar çoxalırdı. Maşının ön şüşəsi həşərat ölüsü ilə dolanda deyirdi: "Öldürdüyün hər bir həşərata görə bir Quran verməlisən".

Həmin gün ərzaq almaq üçün mübariz kürdlərə bir qədər pul verdi. Onların alış-verişlərini əksərən

¹ Hamısında o çantadan vardı, Şuş qaçqınlarından biri tikmişdi. Mühəribənin əvvəllərində Məlayirə gələndə Hacı ağa Bərzgər evinin bir otağını qaçqınlara vermişdi. Ailənin xanımı dərzi idi, onların hamısına möhkəm və yüngül çantalar tikmişdi.

qaçaqçılar edirdilər; onlara həm qida məhsulları, həm də silah alıb gətirirdilər.

Qayıdanda altı nəfər idik. Gözlədik ki, günəş çıxsın, sonra yola düşək. Hava soyuq idi. Yolda donub ölən də olmuşdu. Həm yüngül, həm də isti geyinməli idik. Çəkmənin içində isti qalsın deyə, ayaqlarımıza sellofan dolayırdıq. Rəsul sellofanın üstündən anasının toxuduğu ağ corabı geyindi, əlavə bir cütünü də mənə verdi. Əyninə qalın qış paltarı və gödəkcə də geyinirdi. Səhər saat 9-da yola düşdük. Dedi ki, mən öndə gedirəm, sən arxadan gəl. Onlar da bizim aramızda gedirdilər. Rəsul daş-qayaların arasından dağ keçisi kimi hoppanırdı. Yaxşı nəfəsi vardı. Hovuzda uzununa sualtı üzürdü. Bəzən suyun altından xəbərsizcə ayağımı çəkib məni suya batırırdı.

Günortaya yaxın yoxuş da bitmək üzrə idi, amma aclıq və susuzluqdan birtəhər olmuşduq. Rəsul bizdən uzaqlaşmışdı. İşarə ilə iki kompot açdığını və bizim üçün oraya qoyduğunu bildirdi. Biri ərik, biri də gilə kompotu idi. Dedi ki, hərə yalnız bir ədədini yesin. Qayıdan qruplarda yeyinti məhsulu olanda yola qoyurdular ki, növbəti qrup ac olsa, istifadə etsin.

Kompotu içib bir az cana gəldik. Yolun əsas hissəsi bitmişdi. Qarşıda sərt eniş vardı. Sellofanları altımıza qoyub aşağıya qədər sürüşdük. İstirahət yerinə çatanda soyuqdan ayaqlarım qaralmışdı, halım da pis idi. Huşumu itirdim və bir sutka yarımından sonra özümə gəldim. Rəsul başımın üstə idi. Hamı soruşurdu ki, Rəsul sən nəyəndir? Deyirdilər ki, huşunu itirdiyin müddətdə tez-tez başın üstə gəlib sənə baxırdı. Mənə isti çay gətirib halımı soruşdu. Yaxşı olduğuma əmin olandan sonra dedi: "Onda qalx, tez gedək. Çox gecikdik".

Qərargaha çatıb yanımızdakıları təhvil verdik. İşimiz bitəndən sonra Məlayirə qayıdanda Mərivandan evə Hindistan çayı aldığ".

Zeynəb on dörd günlük olanda Rəsul gəldi. Hamiləliyinin son ayı Məsumə üçün bir ilə bərabər olmuşdu.

"Ancaq Əlirzanın dünyaya gəldiyi günləri xatırlayırdım. Onda Rəsul məni yerimdən tərpənməyə qoymurdu. Rəsulun üzü, həyəcanlı hərəkətləri və gizlətməyə çalışdığı gərginliyi gözlərim önündə idi. Bəlkə də buna görə Zeynəb Rəsula çox oxşayır. Qayınanam deyir ki, hətta qaşqabağı da atasını xatırladır.

Zeynəb iyirmi gün tez dünyaya gəldi. Son aylarım çox həyəcanlı keçdi. Güclü partlayışlar olurdu. İslamabadda təxminən tək qalmışdım. Gecələr pəncərələrdən uzaqda və nisbətən təhlükəsiz yerdə yatırdıq. Bombardman başlayanda Əlirzanı qucağıma götürüb ağ vəziyyət elan olunana qədər pilləkənin altında oturdum. Buna baxmayaraq, məni zorla Məlayirə apardılar. Sonuncu həftəni anamın yanında qaldım. Amma ona ağrı çəkdiyimi söyləyə bilmirdim. Doğuş ağrısından çox qəhər məni boğurdu. Ağrım çoxalanda bacımla xəstəxanaya getdim. Zeynəb 1985-ci ilin martında dünyaya gəldi. O, doğulanda adını bilirdim. Rəsulun qızarmış gözlərinə çox darıxırdım. Bu dəfə mənə xurma gətirə bilmədi, amma bilirdim ki, dua edir.

Gələndə Əlirzanı qucağına götürdü. Zeynəbi əlləri arasında qaldırıb ona baxmağı necə sevdiyini görürdüm. Mənə qərribə idi ki, Əlirza inciməsin deyər özünü saxlamağı bacarırdı. Onda Əlirzanın iki yaş yarımı vardı. Həssas idi ki, kimsə onun yerini tutmasın. Rəsul da diqqətli idi.

Əlirza bir yerə gedən kimi qaçıb Zeynəbi qucaqlayır, öpürdü.

Əlirzaya hamilə olanda uşaqla davranış barədə kitablar alırdı. Orada qız və oğlan uşaqları ilə necə rəftar etməyin lazım olduğu yazılmışdı. Özü də onları oxuyurdu. Bəlkə bunu da oradan öyrənmişdi.

Onda mənə nə gətirdiyi yadımda deyil. O, yeri gəldi-gəlmədi mənə və uşaqlara hədiyyə alırdı. Uşaqlar böyüyəndən sonra da, hətta süfrədə kim tez "Bismillah" desəydi, tez ona bir hədiyyə verirdi. Bəlkə də yanımızda olması gözümü elə tuturdu ki, hədiyyələri görmürdüm. Hələ də saxladığım ən yaxşı hədiyyələrdən biri Tehrana ilk səfərimizdə birlikdə aldığımız "Allah" yazılı boyunbağı klonudur. Zövqü yaxşı idi, qızıl alanda isə özümün seçməyimi istəyirdi. Nişanlanandan sonra heç vaxt yanıma əliboş gəlmədi. Ezamiyyətdən qayıdanda gəldiyi şəhərdən bir şey alırdı. Nə aldığı önəmli deyildi, əsas odur ki, bütün işlərinə rəğmən, mənim üçün vaxt ayırırdı".

Ata-anasını da yaddan çıxarmırdı. O illərdə atasının vəziyyəti pisləşmişdi, iki il yarım idi ki, evdə otururdu. MS xəstəliyi ağırlaşmışdı. 1984-cü ilin martında Kirmanşaha təzə köçmüşdülər. Günortaya yaxın atasıgilə zəng vurdu. Anasına demək istəyirdi ki, bayram üçün görülmək işləri varsa, görsün.

"Dedim ki, ağa Heydərinə Sürəyya ilə hamama aparmaq istəyirik. Dedi: "Suyu qızdırın, üç saata oradayam". Günorta saat 3-də əli zəngdə idi. Atasını hamama apardı, sonra gətirib kreslodə oturtdu. Atasını işarə ilə bir kağız istədi. Daha danışa bilmirdi. Rəsula belə yazdı: "Allah aqibətini xeyirli etsin!" Rəsula dedim: "Rəsul, nə idisə, qazandın!" İndi də düşünürəm ki, atasının o duası qəbul olundu".

Darıxmasın deyə hərdən atasına film gətirirdi. Özü olmayanda məlayirli uşaqlara tapşırırdı ki, ona baş çəksinlər və yeni film aparsınlar.

Abbasa qardaşdan çox ata idi. Abbasın bu arzusu ürəyində qaldı ki, bir dəfə qardaş kimi yan-yana oturub söhbət etsinlər, futboldan, uşaqlıq arzularından, etdiyi dəcəlliklərdən danışsın. Amma Rəsul hər şeydən çox onun dərsləri ilə maraqlanırdı. Məktublarında dərs oxumağı çox tövsiyə edirdi. Hansı məktəbə getməli olduğunu da o deyirdi. Adını Şəhid Rəcəyi məktəbinə yazdırmışdı, amma Abbas orada oxumaq istəmirdi. Dərslər başlayandan bir neçə gün sonra iki ayağını bir başmağa dirədi ki, mən Qaimməqami məktəbinə getmək istəyirəm. Rəsul narahat olub dedi: "Sən istəyirsən ki, kasıb məhəllələrin uşaqlarını qoyub o ərköyün uşaqlarla sinif yoldaşı olasan?!" Amma Abbas bu barədə fikirləşmirdi. Dostlarının çoxu Qaimməqami məktəbinə yazılmışdılar, Şəhid Rəcəyi məktəbində heç kimi tanımırdı. Axırda Rəsulun xoşu gəlməsə də, anası Abbası xilas etdi.

Rəsulun atası 7 noyabr 1986-cı ildə dəfn olundu. Onda Abbasın on üç yaşı var idi. Ondan sonra Rəsul ona əvvəlkindən də artıq atalıq etməyə başladı. Abbas deyir: "Dadaşımın bəzi düşüncələri vardı, hər şeyi onlarla ölçürdü. Mənə çox dəlil-sübut gətirmirdi, amma bilirdim ki, hər bir iş dəlili var"; hətta Rəsul tərəfindən döyüləndə də.

Yeddinci sinfə yeni başlamışdı, müstəqil olmaq istəyirdi. Rəsul isə istəyirdi ki, Abbas evin qanunlarına əməl etsin. Xüsusən onda ataları yox idi, Rəsul da həmişə Abbasın başı üstə qala bilmirdi. Qorxurdu ki, anasını incidən bir iş görər. Bir dəfə Abbası Seyfiyyə bağında

görüb hirsələndi, dostlarının yanında ona bir sillə vurdu, sonra qolundan tutub özü ilə evə apardı. Evə çatanda peşman oldu, boynunu qucaqlayıb onunla birlikdə doyunca ağladı.

Abbas deyir: "Bir az kobud idi. Tez hirsələnirdi. Eyni zamanda çox mehriban idi. Qapıdan girən kimi səmimi salamlayıb hal-əhval tuturdu. Yanımızda olanda hamımız başına yığışıb onu dinləmək istəyirdik. O olmayanda darıxırdım. Yanında özümü güclü hiss edirdim. Hərçənd, arzum ürəyimdə qaldı ki, yanımda oturanda dərimsdən danışmasın. Həmişə mənə böyüklük edirdi, amma onu çox istəyirdim. Son zamanlar isə həyəcanı çox azalmış, davranışı mülayimləşmişdi".

Velosiped sürməyi Rəsuldan öyrənmişdi. Birinci sinifdə oxuyanda Rəsul köməkçi təkərləri açmış və ona iki təkərlə velosiped sürməyi öyrətmişdi. Rəsulun ona Həmədandan gətirdiyi böyük yaşıl hərbi maşını da ömrünün ən yaxşı hədiyyələrindən biri kimi xatırlayır.

Ən yaxşı günləri hamısının bir yerə toplaşdığı günlər idi. Onda həyətdə bütün bacıoğulları ilə birgə futbol başlayırdı. Hamı bilirdi ki, Rəsul dayı hansı komandada olsa, o komanda qalib gələcək. Buna görə bölüşmə gərgin keçirdi. Kim yaxşı oynamayıb topu itirsəydi, ona Bivec ləqəbi verilirdi və bir müddət belə ələ salınırdı. Məsumənin bacısı oğlu Rzanın sözü ilə desək, Rəsul əmi həmişə qalib gəlməli idi. Xüsusən şahmat oynadığı zaman uduzacağını biləndə udulmuş fiqurlarını gizlicə yenidən taxtaya qoyurdu. Bəzən də Əlirzaya işarə edirdi ki, portaqal və ya başqa bir şey atıb fiqurları qarışdırsın və bu bəhanə ilə uduzmadan oyunu bitirsin.

Abbasın ədəbiyyat fakültəsinə qəbul olunduğunu eşidəndə çox sevindi. Birlikdə şeir haqda çox danışdılar.

Axşamlar Məhəmmədlə birgə eyvanda oturanda da bəzi şeirləri zümzümə edirdi. Onun xatirə dəftərləri sevdiyi şeirlərlə, Hafizin və Mövlananın şeirləri ilə dolu idi. Abbas ona "Haradasınız, ey ilahi şəhidlər" şeirini oxuyub Mövlanadan olduğunu deyəndə Rəsulun Mövlanaya hörməti daha da çoxalmışdı.

Məsumənin toxuma maşınından həmişə rəngli iplər sallanırdı. Həmin iplər onun boş vaxtlarında qonşulara və uşaqlara hədiyyəlik paltarlara çevrilirdi. O, maşınla toxuculuğu orta məktəbi bitirəndən sonra dayısı yoldaşından öyrənmişdi. Əlirza dünyaya gələndən və artıq evdə qalıb digər işlərini tətil edəndən sonra bu, ona yaxşı məşğuliyyət olmuşdu. Hansı şəhərə gedirdilərsə, maşına qoyulan ilk əşya toxuma maşını olurdu. Ailənin dolanışığına kömək üçün sifariş də qəbul edirdi.

"Özümə söz vermişdim ki, gündə bir paltar toxuyacağam. Maddi vəziyyətimiz yaxşı deyildi. Mən də işləmirdim. İslamabadda və Kirmanşahda tək olurdum, toxumaqla başımı qarışdırırdım. Daha çox uşaqlar yatanda toxuyur, tikir, ütüləyir, paketləyir, sonra yatırıdım. Şəhər müştəri gələndə hazır olurdu. Rəsulun bunu bilməsini istəməirdim. Narahat olub deyirdi ki, uşaqla çətin olar. O olmayanda toxuyurdum".

Rəsul hər dəfə gələndə Məsumənin onun xoşladığı rənglərdə tikdiyi yeni bir hədiyyəsini gözləyirdi; yüngül, yumşaq və isti iplə, açıq təbiət rəngində. Belə paltarlar dağ pələnginin yaşadığı dağların soyuğu üçün yaxşı geyim idi. Artıq bəzi dostları Rəsula Dağ pələngi ləqəbini vermişdilər.

İlahiyyə qəsəbəsi salınırdı. Rəsul Məsuməni Əlirza və Zeynəblə birgə Kirmanşaha apardı. Üçüncü mərtəbədə bir ev idi, hələ qaz borusu çəkilməmişdi. Buna baxmayaraq, İlahiyyə qəsəbəsinə köçəndən onlar kimi Rəsul da arxayınlaşmışdı, bilirdi ki, Məsumənin qonşu xanımlarla əlaqəsi var və tək qalmır.

"Ondan qabaq bir kəndin kənarında qalırdıq. Oğru qorxusundan iki ay gecəni səhərə qədər yata bilmədim. Mən oğrudan qorxduğum qədər bombardmandan qorxmurdum. Yadımdadır, raket atılarda xanım Mədəni qaçıb bizə gəlirdi. O, Əlirzani, mən də Zeynəbi götürüb üç mərtəbə enir, zirzəmiyə gedirdik. Hərçənd, oranı vursaydılar, hamımız bir yerdə dəfn olunardıq. Əslində, özümüzü ovundurmaq üçün elə edirdik. Bəzən hesablayırdıq ki, on dörd yeri vurdular. Elə bilirdik ki, təkcə biz qalmışıq.

Bunları Rəsula demirdim. Düşünürdüm ki, nigaran qalar və axırda bizi Məlayirə qaytarar. Özümün və uşaqların mənəvi rahatlığından ötrü bu çətinliklərə dözüür, öz evimizdə qalmaq istəyirdim. Orada daha rahat idim. Bacım Kirmanşahda idi, ona da demirdim. O mənə kömək edirdi. Həftədə bir dəfə bizə baş çəkir, çörək və ehtiyacımız olan digər şeyləri gətirirdi. Qaz balonunu üç mərtəbə çadramın altında qaldırırdım ki, heç kim bilməsin. Buna baxmayaraq, İlahiyyə qəsəbəsində özümü daha təhlükəsiz hiss edirdim. Bir ildən sonra isə daha yaxşı imkanları olan Şəhid Müfəttih qəsəbəsinə köçdük".

Budəfəki qərara görə, Rəsul əl-Dəvət partiyasının bir qrup üzvü ilə birgə əməkdaşlığı genişləndirmək üçün mühüm kürd bölgələrindən birinə danışıqlara göndərildi. Ondan qabaq bəziləri vəziyyəti öyrənməyə getmişdilər. Bu qrupun başçısı Rəsul idi, həm maddi imkanlara, həm də məlumat toplamağa məsuliyyət daşıyırdı. İlk olaraq Barzanda qaldılar – Molla Mustafanın vətəni olan kiçik və boş bir şəhərdə. Orada özlərinin ağac gövdələrindən düzəlttikləri evdə qalırdılar. İkinci yer parti kürdlərinin, yəni Barzanilərin yerləşdikləri bölgənin yanındakı Seydərə

idi. Əl-Dəvət partiyası ilə razılaşmışdılar ki, bir-birinə dəstək olsunlar.

Lolan yolunu, İraqla Türkiyə sərhədini arxada qoydular. Danışmışdılar ki, özlərini iranlı heyət kimi yox, əl-Dəvət partiyasının üzvləri kimi təqdim etsinlər. Zaxo vilayətində yerləşən Seydərədə ehtiyacları olan 40 palan əşyanı qatırlara yüklədilər. Yay fəsli, yollar da çətin və daş-qayalı idi. Pusquya düşməsinlər deyə o yolu seçmişdilər. Təxmin etdikləri zaman 10-15 gün idi. Hər bir kəndə çatanda əl-Dəvət partiyasının üzvlərindən biri kəndin başçısı ilə danışib qalmağa yer alırdı. Hər bir neçə nəfər bir ailəyə qonaq olurdu. Ailələr onları yemək və istirahət yerilə təmin edir, qarşılığında pul alırdılar.

Rəsul adətən onların xörəyini yemir, götürdüyü konservlərlə kifayətlənirdi. Yoldaşlarına da bunu tövsiyə edirdi. Əlbəttə, inciməsinlər deyə, bir tikə götürürdü. Əziyyət verməkdən əlavə yeməklərini də yemək istəmirdi. Bilirdi ki, o kəndlərdə ərzaq təminatı çox çətinidir. Yarım gün qaldıqları birinci yerdə evin xanımı onun corabını yumuşdu. Çox xəcalət çəkdi. O hətta Məsuməni də corabını yumağa qoymurdu, orada isə yad bir adam bu işi görmüşdü. Sonra öyrəndi ki, onların adəti belə imiş: qonaq kişi corabını çıxardısa, ona hörmət olaraq, yuyurlar. Ondan sonra diqqətli idi ki, özü və yoldaşları qaldıqları evdə corablarını çıxarmasınlar.

Sentyabrın əvvəlləri idi. Havanın ala-toranlığında bir kəndə çatdılar. Biri öndən getdi ki, problem olub-olmadığını öyrənsin. Bir gün qalıb yorğunluqlarını çıxarmaq, ertəsi gün yola davam etmək istəyirdilər. Hərə bir tərəfdə oturdu. Rəsul da əllərini Sadiqin çiyninə qoyub oturdu.

"Əl-Dəvət partiyasının uşaqlarından biri digər tərəfdə oturub silahı ilə oynayırdı. Birdən dörd dəfə atəş açıldı. Güllələr qapı-divara, biri də Rəsulun yanına dəydi. Hamımız özümüzü itirdik. Kənddən qatır gətirdilər, Rəsulu onun üstünə uzatdıq. Otura bilmirdi. Qayıtmalı idik, o vəziyyətdə davam edə bilməzdik. Həmin axşam ən ağır tapşırıq axşamlarımızdan biri idi".

Qayıtmaq qərarına gəldilər. Rəsul ısrarla Sadiqə dedi ki, əl-Dəvət partiyasının üzvləri ilə birgə müzakirəyə getsin və iş yarımçıq qalmasın. Onlar getdilər, Rəsul isə bir neçə nəfərlə qayıtdı. O biri kəndə qədər dağların arası ilə beş saat yol getdilər. Orada da nə həkim vardı, nə tibb məntəqəsi. Rəsulu bir otaqda uzatdılar. İynə vurmağı bacaran və kənd camaatının doktor çağırdığı bir adam gəldi. Axşam idi. Kəndə elektrik xətti çəkilməmişdi. Camaatı topladılar ki, lampalarla otağı yaxşı işıqlandırınlar və doktor gülləni çıxara bilsin. O, Rəsulu bihuş etmədən gülləni çıxarıb yaranı bağladı. Ağrıdan qışqırırdı, amma ondan sonra bu barədə kiməsə şikayətləndiyini heç kim xatırlamır. Kim ondan yaralanması barədə soruşurdusa, yalnız zarafata və gülüşlə bunu deyirdi: "Anamdan başqa heç kimin görmədiyi bir yerimi bütün kürdlər əllərində lampa gördülər".

Yolun çətinliklərinə görə yara bağlanmırdı. Seydərədə on səkkiz gün qaldılar. Yara iltihab etmiş, Rəsulu əldən salmışdı. Orada Güli qəbiləsindən bir həkim onu hər gün müayinə edir, yarasını bağlayırdı. Güllə ilə birgə bədəne girmiş xırda daşları çıxara bilmirdilər. Bu da müalicəni çətinləşdirir, ağrını artırırdı. Rəsul həmişə yanında olan və gündəlik hadisələri yazdığı qeyd dəftərində o günləri belə təsvir edir:

"18 sentyabr, 1985. Dəqiq bilmirəm, bu gün məhərrəmin ikisi, ya da üçüdür. Yaralı bədənım vətənimdən təxminən 200 km uzaqda bir İraq kəndinin daxmasında qalıb. Yoldaşım səhər radionu açdı. Uşaq verilişi gedirdi, İmam Hüseynə (ə) mərsiyə oxuyurdular. Çox darıxıram. Çox istəyirəm ki, ağlayım, amma çox heyf... Bir neçə həftədir hamama getmirəm. Bədənım çox çirklidir. Ruhum kimi bədənım də təmiz olub. Amma axşam yuxuda gördüm ki, hamama gedib təmizlənmişəm. Çox sevinirdim. Bilmirəm, bəlkə Allah günahlarımı bağışlayıb, bəlkə məndən razı qalmaq, məni Öz yanına aparmaq istəyir. Hər halda, qərribə hisslər keçirirəm. Özümü Onunla görüşə hazırlayıram. Ondan başqa heç nəyə ümidim yoxdur. İlahi! Yeganə ümidim Sənsən. Mən əliboşam. Mənimlə nə edəcəksən? Səni İmam Hüseynə, Əli Əsgərin məzlumluğuna and verirəm, mənə rəhm elə. İlahi! Məni bağışla və bu dünyadan təmiz apar! İlahi! Günahkar olsam da, əmrlərindən çıxsam da, Sən o qədər böyük, o qədər mehribansan ki, mənim yaralı bədənimi yandırmazsan. İlahi! Getməyimə görə narahat deyiləm. Necə getməyimdən də narahat deyiləm. Narahatam ki, görəsən mənimlə necə rəftar edəcəksən. Məni bağışla! Məni bağışla, Xudaya!"

"24 sentyabr, 8 məhərrəm. Bu gün təsua günüdür. Düz on beş gündür yaralanmışam. On dörd gündən sonra bir gündür qərargaha çatmışıq. Yatağa uzanmışam. Dünən bütün sarıqları açdılar. Böyük yaramın tikişləri sökülmiş, iltihab etmişdi. Həkim sapları çıxardı. Yenə yatmalı, ən azı bir həftə hərəkətsiz qalmalıyam. Həqiqətən, bir qədər ruhdan düşmüşəm. Özümə təskinlik verməyə çalışdım, amma bacarmadım. Seyidin üzündən başa düşdüm ki,

vəziyyət yaxşı deyil. Bu gün tasua günüdür, amma mən İmam Hüseyin üçün nə sinə vurmuşam, nə də ağlamışam. Böyük dərd ruhumu incidir. Bəlkə də əza günləri olmasaydı, daha rahat dözürdüm. Amma dözümlüm azalıb. Bir az öncə çətinliklə tualetə getdim. Bütün bədənım murdardır. On beş-iyirmi gündür hamama getmirəm. Bilmirəm... amma hər halda, Onun razılığına razıyam. Bir qədər də qürbət qəmi məni narahat edir. Otaqda, daha doğrusu zalda təkbaşına uzanmışam. Bir neçə dəfə Tehran radiosunu tutmağa çalışdım, amma olmadı. Hər halda, çox çətin olsa da, Onun razı olduğuna mən də razıyam".

O günlərdə Məsumə Rəsulun vəziyyətindən xəbərsiz idi. Ona məktub yazmış, amma çatmamışdı. Rəsul getməzdən öncə demişdi ki, işlər yolunda getsə, 19 sentyabra qayıdacaq. Məsumənin gözləri təqvimdəki günləri sayır və 19 sentyabr keçəndən sonra həyəcanlanmağa başlayır. Üçyaşlı Əlirza tez-tez atasını soruşur, oyuncaq telefonu ilə gündə bir neçə dəfə zəng vurub deyir ki, gəlib onları gəzməyə aparsın.

Rəsul isə 75 gündən sonra İrana çatdı. O günlərdə Mc Farlane razılaşmasına dair danışıqlara görə paytaxt sükut içində idi.

Rəsul Məlayirə çatanda anası ilə Məsumə iki ay yarım idi gözləyirdilər.

"Anası deyirdi ki, bilmirik yerin üstündədir, yoxsa altında. O zaman Zeynəbə və Rəsulun uzunmüddətli ezamiyyətlərinə görə daha çox Məlayirdə qalırdım. Bacımğildə idim. Birdən gəldi. Çəliklə birtəhər yeri yirdi. Onu təcili yardım maşını ilə gətirmişdilər. Demişdi ki, bir qədər evdən aralıda saxlayın ki, heç kim narahat olmasın. Nə olduğunu soruşanda deyirdi ki, bir az ayağım ağrıyır.

Otura bilməyəndə isə başına nə gəldiyini deməyə məcbur oldu.

O vaxta qədər özümə də maraqlı idi, digərləri də tez-tez soruşurdular ki, sənin ərin bu qədər cəbhədədir, nə üçün indiyədək heç yaralanmayıb. Buna görə bilmədim ki, sevinim, yoxsa kədərlənim. Ürəyim istəyirdi ki, Rəsul pis olsun, pislik etsin. Bəlkə elə olsaydı, mənə qalardı. Amma olmurdu. Buna görə də, hər dəfə, hətta müharibədən sonra gedəndə də ondan nigaran qalırdım. Bir qədər öncə qonşumuz bizim ərzaq dəftərçəmizi istəmişdi. Sonralar bildim ki, İraq tərəfdə kimsə şəhid olubmuş, əri onun Rəsul olub-olmadığını dəqiqləşdirmək istəyirmiş.

Yaralandığına görə üç ay evdə qaldı. Vurduğu penisillinlər onu çox zəiflətmişdi. Rəngi solmuş, bəlkə on kilo arıqlamışdı. Üç ay qalmağa məcbur oldu. Gələndə bir-birimizə çox bağlanırdıq, sonra gedəndə isə Zeynəb, Əlirza və mən tək qalır, yenidən şəraitimizə alışana qədər əzab çəkirdik. O qədər gec-gec gəlirdi ki, Zeynəb onu tanımırdı. Bir-birinə öyrəşənə qədər yenidən getmək vaxtı çatırdı. Bu dəfə iki ay yarımından sonra gəldiyinə görə özü də çəş-baş qaldı; Zeynəblə bacısı qızını ayırd edə bilmədi.

Anası kimi hərdən bizim də ürəyimizdən keçirdi ki, bir hadisə baş versin və o, yanımızda qalsın. Yadımdadır, hələ Zeynəb dünyaya gəlməmişdi. Kirmanşahda bacım Nahidgildə idim. Bombardmana görə həyəcan signalı verildi və elektrik kəsildi. Nahid qazla yanan tor lampanı gətirdi. Əlirza gözlərini dikib onun necə yanmasına tamaşa edirdi. Lampa yanandan sonra qucağıma qaçıb ağlamağa başladı. Səbəbini bilmirdik. Nə edirdimsə, sakitləşmirdi. Bu zaman Rəsul içəri girib Əlirzanı qucağına götürdü və dərhal dedi: "Hazırlaş, gedək

bayıra". Əlirzanın üzü yanmışdı, bizsə qaranlıqda görməmişdik. Rəsul bayırdan gəldiyinə görə yanıq iyini duymuş və lampa işığında uşağın üzünü görmüşdü. Xəstəxanaya çatanda mənə dedi ki, həyatda qal, halın pisləşməsin. Əlirzanın üzünə maz sürtdülər, sonra evə qayıtdıq. Bacım qorxudan ölmək üzrə idi. Tez-tez özünü danlayıb ağlayırdı. Rəsul isə deyirdi: "Olur belə şeylər, narahat olma". Özü narahat idi, amma üz vurmurdu.

Ertəsi gün günortadan sonra Məlayirə getdik. Bitki ilə müalicəsi məşhur olan doktor Mühəbbini tapdı. O, özünün düzəltdiyi bir dərmanı Əlirzanın üzünə qoyub bağladı. Rəsul bir gün qalıb bizi anama tapşırdı və qayıtdı. Orada on gün qaldım. Həkim hər gün gəlib sarığı dəyişdirirdi. On gündən sonra Rəsul gəldi və birlikdə İslamabada qayıtdıq".

Üçaylıq istirahətdən sonra Cavanruda döndü. Hələ yaxşı yeriye bilmirdi. Gülüşləri də dəyişmişdi. Arıqlamışdı, çəliyi əlindən yerə qoymurdu. Ailəsinin novruz bayramı bu dəfə də onsuz keçdi. Novruz münasibətilə təbrik məktubu bayramdan sonra evə çatdı. Məktubda Zeynəbin ad gününü də qeyd etmişdi. Müştərək həyatlarının mühüm tarixlərini yadda saxlamalarını istəyirdi. Hərdən digərlərinə tapşıırırdı ki, onun tərəfindən hədiyyə alıb filan tarixdə Məsuməyə və ya uşaqlara versinlər. Ad günlərini və toylarının ildönümünü qeyd etməyi sevirdi. Hərçənd, o mərasimlər hədiyyə vermək və tort yeməkdən ibarət olurdu. Bu dəfə Həmidəyə tapşırırmışdı ki, Məsuməyə çadralıq parça alıb toylarının ildönümündə onun tərəfindən hədiyyə versin.

"Əməliyyat bölüyündə oturmuşdum. Uzaqdan birinin gəldiyini gördüm. Tək idi. Orta boyu vardı, bozumontul-yaşıl şalvar geyinmişdi. İçəri girib salam verdi, mənə ciddi və yad baxışla baxdı, mən də ona. Onu tanımırdım. Adətən bir-birimizdən heç nə soruşmurduq. İşlərimizin bir-birinə aidiyyəti yox idi. Barmaqlarının arasındakı siqaret tüstülənə-tüstülənə gəzişirdi. Özünə çay süzüb oturdu, silah barədə söhbət açdı, tapançadan, rusların Suxoy firmasından danışdı. Bu, hamımızın ortağ cəhəti idi: silah həvəskarı idik, yaxşı silahlarımızın olmasını istəyirdik. Bizim dostluğumuz belə başlandı. Əlində qəşəng silahlar görürdüm. Tünd boz Kuba kalaşnikovu vardı. Qızılı rənglə işlənmiş qısa bir tüfəngi də vardı. Zənnimcə, lojistika bölməsinin komandirlərindən olan Canməhəmməd hədiyyə vermişdi.

Bir gün uşaqların biri tapançasını göstərib dedi: "Bu tapança çox qəşəngdir". Elə o andaca şalını açdı və silahı verib dedi: "Al, sənin olsun". Maraqlı idi. Mən olsaydım, bunu etməzdim; özü də bu asanlıq. Sonralar daha yaxın dostlaşanda necə geniş ürəyinin olduğunu bildim".

Bu sözləri bir ayağının kəsildiyinə görə zarafata Çolaq Həmid çağırıqları Həmid Rəsulla ilk tanışlığı barədə deyirdi. Onun belə səxavətini digərləri də görmüşdülər. Bu münasibətlər əksərən qarşılıqlı idi və heç vaxt adıləşmədi. Hadi deyir:

"Bir-birimizə o qədər yaxın idik ki, birimizin başına bir iş gələndə digəri anlayırdı. Yadımdadır, bir gün səhər ürəyimə damdı ki, Rəsul sıxıntıdadır. Poçta getdim. Mən Baxtəranda idim, o isə bir neçə yüz km uzaqda Barzanda.

Rabitə əlaqəsi qurulanda soruşdum: "Rəsul, bir problem qarşıya çıxıb?" Dedi ki, yox. Dedim ki, düzünü de. Bir qədər dayanıb dedi: "Düzü, Hadi can, iraqlılar bütün qida məhsullarımızı aparıblar, pulumuz da azdır". Elə həmin gün ona pul göndərdim. Ürəklərimiz yaxın idi. Dəfələrlə hər birimiz bunu yaşamışdıq. Bir-birimizə deyirdik ki, hər şeyimiz hamımız üçün! Bu, yazılmamış qanun idi. Çantadan da bəzən ehtiyacımız olan qədər pul götürür, vaxtında qaytarırdıq".

Heç kimin Rəsuldan mərhəmət görmədiyi yeganə yer futbol idi. Axşamüstü yorğunluqlarını futbolla çıxarırdılar. Meydançaya girməzdən öncə bir siqaret çəkir, papağının arxasını qabağa çevirirdi. Mini futbol meydançasına bir hücumçu kimi girirdi. Uşaqlar söz verirdilər ki, bu dəfə ona əl-ayaq açmağa imkan verməyəcəklər, amma o, qol vurmayınca meydançadan çıxmırdı. Ayağına top düşəndə pas ötürmür, heç kimə rəhm etmirdi. Gərək topu birtəhər ondan alaydılar; ya öz komandası, ya da rəqib komanda. Oyunun ortasında papağını tullayır, paltarını çıxarır, mayka ilə topun ardınca qaçırdı. Futbol oyunlarını, ən azı xəbərlərini imkan daxilində izləyirdi. Onun üçün o qədər əhəmiyyətli idi ki, 1984-cü ildə keçirilən Asiya çempionatında Ərəbistanın birinci yerə çıxdığını eşidəndə qızdırma xəstəliyinə düşdü.

1988-ci ildə şahmat oyunu İmam Xomeyni tərəfindən halal elan olunanda Rəsulla Seyid Rəcəyi şahmat yarışlarına başladılar. Bəzən gecənin yarısına qədər məruzə yazır, sonra ağa Baqirin təklifi ilə köhnə batareyalardan düzəltdikləri şahmat fiqurlarını şahmat kağızı üzərinə düzürdülər. Enli batareyalar top olurdu, böyük batareyalar şah və vəzir, nazik batareyalar piyada,

orta ölçülü batareyalar da müəyyən əlamətlərlə at və fil. Rəsul həmişəki həvəslə və cəld oynayırdı. Uşaqlar Rəsulla eyni komandada kəşfiyyata getmək istəyirdilər. Hərçənd, ona tapşırılan əməliyyatlar əksərən ağır olur və uzun zaman tələb edirdi.

Rəsul heç kimin yaddaşında adi halda qalmayıb. Ağa Baqiri deyir:

"Hətta iclaslarda da adi şəkildə oturmurdu. Sanki atılıb kiminsə yaxasından yapışacaqdı. Yanlış fikirlər irəli sürüləndə üzündə istehzal təbəssüm olurdu. Bütün vücudunu qəbul etdiyi işə həsr elədiyini və işini bildiyini anladığımız üçün heç kim onun rəftarından incimirdi. İclasda kiməsə qarşı çıxsa da, onunla dostluğuna xələl gəlmirdi. Hamı Rəsulu belə xatırlayır: ya avtomat kimi gülüb başqalarının gülüşünü ikiqat artırır, ya hal-əhval tutub nə barədəsə həyəcanla danışır, ya da ağlayır. Onu incidən bir hadisəyə görə dərhal, çəkinmədən, uşağı ağrı çəkən bir ana kimi ağlayırdı. Necə deyərlər, emosiyalarının dozası yüksək idi".

Məsud Rəsuli¹ şəhadətə qovuşanda Rəsul ucadan ağlayırdı. Bəlkə də yalnız onda Məsumə Rəsulun bərk ağlamaq səsinə eşitdi və buna görə uzun müddət kədərli oldu. Məsud Nəhavənddən idi, yeddinci bölgənin və Cavanrudun kəşfiyyatında Rəsulla çiyin-çiyinə işləmişdi. Rəsul deyirdi ki, bir iş görməmiş ən yaxşı kadrımı itirdim. Bir neçə gün hirsli oldu. Məsudun cəsədini qaytara

¹ Məsud Rəsuli Rəsulun dostlarından idi. Onu belə xarakterizə edirlər: "Ciddi və nizam-intizamlı idi, üzü sanki şəhadət üçün istehsal olunmuşdu". O, Cavanruddə könüllü şəkildə Rəsulun batalyonuna qoşulmuşdu. Əməliyyatların birində dağda ayağı çıxdı, şəraitə görə istirahət edə və müalicə oluna bilmədi. O vəziyyətdə Rəsulun yanında qaldı və Mosul darvazasında caşların xəyanəti nəticəsində ələ keçdi.

bilmədikləri üçün də çox narahat idi. Onu Mosul darvazasında qoyub qayıtmışdılar. Mosul zindanındakı əsirləri azad etməyə getmişdilər. Əməliyyat təklifini Rəsul vermiş və qəbul olunmuşdu. Aylarla kəşfiyyat və hazırlıq işləri görülsə də, muzzurların xəyanəti nəticəsində uğursuz olmuş, üstəlik, Məsudu da itirmişdilər. Rəsul üçün heç kim Məsudun yerini vermirdi.

1986-88-ci illərdə İraqın şimalındakı iraqılı müxaliflərin və mübariz kürdlərin əməkdaşlığı ilə Fəth və Zəfər əməliyyatları baş tutdu. İraqın şimal vilayətləri iqtisadi və hərbi baxımdan strateji zona idi. Orada Kərkük neftayırma zavodu, Qala, Dizə, Dukan və Dərbəndixan kimi mühüm bəndlər, hava limanları, dəmir yolu və neft boruları yerləşirdi. Mühüm hərbi, təhlükəsizlik və polis qüvvələri də ən çox orada mərkəzləşmişdi. Türkiyə-İraq tranzit yolu da oradan keçirdi.

O illərdə Ramazan qərargahı cənub və qərb cəbhələrindəki əməliyyatlara yaxşı dəstək verdi. Kərkük vilayətində, Sənqavın şərqindəki əməliyyat o qədər uğurlu oldu ki, kütləvi informasiya vasitələri də ört-basdır edə bilmədilər. 1988-ci ilin martında baş tutmuş Zəfər-6 əməliyyatından sonra Londonda çap olunan Financial Tayms qəzeti yazdı:

"Kürdüstan Demokrat Partiyası ötən ay Mavut bölgəsində İraq silahlı qüvvələrini ağır məğlubiyyətə uğrattı".

Əməliyyat yaxınlaşanda hamının ruh yüksəkliyinə ehtiyacı olurdu. Köməkçi və ya əvəzedici qüvvələr gələndə hamının gözü məktub gözləyirdi. Məktub alan hər kəs sakit bir yer tapıb bir saat onunla məşğul olurdu. Çox vaxt dəstə gələndən sonra o biri dəstə məzuniyyətə gedə

bilirdi. Məzuniyyətə getmək növbəsi çatmayanlar isə evlərinə məktub yazırdılar. Döyüşçülərin yaxınları da onların bir ay öncəki vəziyyətlərini bilmək üçün həmişə məktub gözləyirdilər.

Əli Rəsulun yanına gedəndə Məsumə ona bir məktub verdi. Çoxdan idi məktub yazmırdı. 1987-ci ildə ayrılıq müddəti o qədər uzun çəkmişdi ki, birlikdə olduqları günlər barmaqsayı olmuş və Məsuməni sükuta vadar etmişdi. Nə yazacağını bilmirdi.

Əli keçən dəfə Məsumənin yanından gedəndə ona məktub aparmamışdı. Rəsul da narahat olmuş, Məsuməyə dörd sətir məktub yazıb gileylənmişdi. Yazmışdı ki, gözdən gedən qəlbdən gedər. Bu dəfə isə Əli bel şalından məktubu çıxaranda Rəsul həvəslə qamarladı və onun nadinc gözlərindən uzaq bir yerdə oturub oxumağa başladı. Amma məktub onu dilxor etdi. Məsumə iki ay gözlədiyini onun yadına salmışdı. Bu dəfə söz vermişdi ki, işi ən çox iki ay çəkə bilər. Artıq iki ay ötürdü, Rəsul isə hələ işin əvvəlində idi. Məsumənin məktubu səbirsizliklə dolub-daşırdı:

"...Ürəyim səni görməyə tələsir, günləri sayır, hirslənir, tez-tez qışqırır ki, İlahi, daha təqətim qalmayıb. Çox yalqızdır. Allahın köməyi ilə bu müharibə tez bitsin və bütün döyüşçülər sağ-salamat ailələrinin yanına qayıtsınlar".

O günlərdə Məsumənin halı yaxşı deyildi. Soyuq problemlərini artırmışdı, Əlirza və Zeynəb ona daha çox bağlanaraq bir an da tək buraxmırdılar; heç nə ilə ovunmur, hara gedirdisə, ardınca düşürdülər. O isə artıq ikiaylıq hamilə idi. Belə gileylənmişdi:

"Məgər demirdin ki, belə oldusa, daim yanındaıyam?! Onda tez işlərini yoluna qoy və qayıt. Artıq burada qalasısan. Daha heç bir bəhanən yoxdur. Mən hələ də qayıtmağın üçün "ən gec iki ayını" gözləyirəm. Çünki özün söz vermişən".

Məsumə bu məktubda digərlərinin vəziyyətindən də yazmış, Rəsula demişdi ki, onun hamilə olması barədə heç kimə bir söz deməsin. Əli məktubu Məsumənin ona aldığı gödəkcə ilə birgə verdi.

Məsumənin məktubu "çox tezliklə görüşmək ümidi ilə səni həmişə və hər halda sevən Məsumə" sözləri ilə bitirdi və 07.12.87 tarixi qeyd olunmuşdu. Bu o demək idi ki, məktub iki ay öncə yazılmışdı. Üstündən bu qədər keçəndən sonra Məsumənin vəziyyətini təsəvvür belə edə bilmirdi.

1987-ci il ağır keçmişdi. Həmin ildə bəlkə üst-üstə bir ay bir yerdə olmamışdılar. Ayrılıqlar uzun sürmüşdü. Həmin ildə əməliyyatların sayı öncəki və hətta sonrakı illərin əməliyyatlarından çox olmuşdu. Həmin il ən azı on əməliyyata imza atmışdılar. Qarşıda isə Zəfər-6 əməliyyatı vardı və onun üzərinə məsuliyyət düşürdü.

Rəsul məktubu bir neçə dəfə oxuyandan sonra Məsuməyə yazdı:

"Vəfalı yoldaşıma, əziz dostuma və hər şeyimin səbəbkarına salam!

Səni sevirəm.

Məktubun 22.01.1988 tarixində mənə çatdı. Birinci məktubundan xəbərim yoxdur, mənə çatmayıb. Amma kaş bu məktubun da çatmayaydı! Ürəyimi yandırdın. Sənin ayrılığın yetmirdi, üstəlik vücuduma və pərişan ruhuma iynə də sancdı. Kaş yanımda olaydın! Sənin üçün yox, əslində, yanan ürəyim üçün deyirəm. Səni narahat etmək

fikrim yoxdur, amma Allah şahiddir ki, əzab çəkirəm. Bəli, mən sənə söz vermişdim, vədimə xilaf çıxmağıma da cavabım yoxdur.

Yoldaşım! Əzizim! Sənin vəziyyətini dərk etdiyimi söyləsəm, bəlkə doğru olmaz. Amma hələ ki əlimdən ağlamaqdan və sənin göz yaşlarının ətirləndirdiyi kağız dəsmalı qoxulamaqdan başqa bir şey gəlmir. Əziz yoldaşım! Yadından çıxarma ki, müştərək həyatımızın üçüncü səmərəsinin taleyi hələlik sənin əhval-ruhiyyəndən asılıdır. Gəl, gözəl bir söz, "səni sevirəm", "sevimli yoldaşım" və "məsum Məsumə" sözləri xatirinə özün və qəşəng körpəmiz barədə fikirləş. Bir neçə günlük ayrılıqdan ötrü onu yaddan çıxarsaq, bəlkə də körpəmiz gələcəkdə bizi bağışlamaz. Və sağlamlığın barədə düşün, özünə yaxşı bax, yaxşı qidalan, o gözəl balaca da payını götürsün. Mən Allahın istəyi ilə səndən gözəl və şirin bir körpə istəyirəm. Öz sağlamlığın isə mənim üçün hər şeydən dəyərlidir. Hər şeydən sevimli isə sənin iki gözəl gözündür.

Məktubumu sənin yazdığın məktuba yazdım. Çünki onu nə cıra, nə də oxuya bilirəm. Məni bağışla, əziz qız və fədakar xanım. Bütün vücudumla səni sevirəm.

İki gözəl uşağımızın gözlərindən öp və məni də o öpüzlərə şərik elə.

Yanmış şamının başına dolanan pərvanən Rəsul”

Rəsul o qədər xəcalətli və narahatdır ki, bəlkə də onun yerində kim olsaydı, qayıtmaq istəyərdi. Rəsul isə Məsuməyə məktub yazır və onu ovundurmağa çalışır. Sözüne əməl etdi: Mehdi dünyaya gələndə Məsumənin yanında idi.

1988-ci ilin 18 iyulunda Kirmanşahda bir konfrans keçirildi. Orada korpusun bütün komandirləri iştirak edirdilər. Rəsulla Əli də orada idilər.

"Yan-yana oturmuşduq. Günorta yaxınlaşdıqca bir hadisə baş verdiyini hiss edirdik. Ağa Möhsün Rzayi çıxış etməli idi, amma gəlmədi. Zalda pıçılı başlandı. Bəzi ehtimallar verirdik. Bir müddət idi bəzi xəbərlər gəzirdi. Günorta yeməyindən sonra televiziya dan xəbərlərə qulaq asmaq üçün yeddi-səkkiz nəfərlə birgə Rəsulun otağına getdik. Ağa Haşimi Rəfsəncani 598 sayılı qətnamənin qəbul edildiyini söylədi. Hərə bir vəziyyətdə otaqdan bayıra çıxdı; qəhərlə, göz yaşları ilə, bəzisi hətta söyüşlə. Heç kim bir-biri ilə danışmırdı, hərə bir tərəfdə idi. Təxminən yarım saatdan sonra yavaş-yavaş bir yerə toplaşdıq. Hamı bir-birindən nə baş verdiyini soruşurdu və hərənin özünə görə bir təhlili vardı. Pis gün idi. İclasın davamı günortadan sonra saat 5-də başlandı. Hamını güclə toplayıb açıqlama verildən, amma heç kim qəbul edə bilmirdi. Rəsulu o günlərdə görə hər kəs mənim nə dediyimi bilir. O, bir alov gülləsinə dönmüşdü. Üzünün qızartısı getmirdi. Yol yeri-yeri öz-özünə danışır deyirdi: "Mənim və mənim kimlərin işi yaxşı olsaydı, imam qətnaməni qəbul etməyə məcbur olmazdı". Siqaret çəkib ağlayırdı. Hələ Amerikanın Vincennes donanmasının qəlbina vurduğu yara təzə idi.¹ Hamıdan uzaqlaşır özünə qapanmışdı. Bu hal bir neçə gün çəkdi, sonra vəziyyətlə barışdı. O, İmam Xomeyninin atası barədə məktubunu

¹ Söhbət 03.07.1988 tarixində İrana məxsus sənişin təyyarəsinin Fars Körfəzi üzərində vurulmasından gəlir.

oxuyub sakitləşdi. Orada deyilirdi: "Allahı nəzərə alın və qarşıya çıxan hər şeyi dostdan bilin!"

İmamın müraciəti od üstünə su effekti verdi. Hərçənd, acılığı yenə qaldı. Rəsul sakitləşdi. O deyirdi: "Yalnız imam qətnaməni qəbul edə bilərdi və o da etdi. Artıq biz də qəbul etməliyik".

Həmin axşam Əli Rəsulla birgə getdi. Mehdi dünyaya gəlmişdi. Məsumənin ata-anası, qardaş və bacıları da onu və körpəsini görməyə getmişdilər.

"Nə edəcəyimizi bilmirdik. Bilmirdik ki, sevinək, yoxsa dərdləşək. Əli Rəsulla gəldi. İkisi də narahat və əsəbi idilər. Narahat olduqlarına görə bir qədər onları ələ saldıq: "Biz deyirdik ki, gəlib bizə qonaqlıq verəcəksiniz, bayram edəcəyik". Deyirdilər ki, qətnaməni zorla bizə qəbul etdirdilər, biz qələbə çalana qədər vuruşmalı idik. Amma mən sevinirdim".

Atəşkəsdən iki həftə ötməmiş hərbi və yarımhərbi qruplaşmaların İraq sərhədindən İrana girib sürətlə irəlilədiklərini eşitdik. 1988-ci ilin 25 iyulunda günortadan sonra saat 4-ü keçmişdi. Ağa Baqir canlı qüvvə toplayırdı.

"Baxtəran qərargahının həyatində dayanmışdıq. Hacı Rəsul çarpaz aşırılmalı daraq sinə kəmərinə bağlamış, toyota pikapının arxasında millərdən yapışmışdı. Maşın yerindən tərpənəndə dönüb mənə elə baxdı ki, dedim getsə, şəhid olacaq. Bu baxışla sağollaşdı".

Hacian boğazında küləyin oynatdığı bayraqlar onların kimlərlə qarşı-qarşıya gəldiklərini göstərdi. Çox tezliklə Gilanqərbə qədər gəlmişdilər. Onların qarşısını almaq üçün Seyməre körpüsünü partlatmaqdan başqa yol qalmamışdı. Bu onları bir qədər yubatdı. Rəsul Əfruzla və başqa bir neçə nəfərlə birgə Kirinddən İslamabada getdi. Axşam saat 10-dan sonra şəkər zavodunun yaxınlığından

İslamabaddakı yanğınları görüb nə baş verdiyini anladılar: İslamabad münafıqlərin əlində idi.

Xoşbəxtlikdən, münafıqlərin Kirmanşahın 20 km-nə çatdıqlarına dair xəbər veriləndə əhali şəhəri boşaltmışdı. Məsumə də hələ boynu bərkiməmiş iyirmigünlük Mehdini qucağına götürmüşdü, Zeynəb Əlirza ilə onlara bir neçə günlüyə qonaq gəlmiş dayısı oğlu Əlinin əllərindən tutmuş, hamısı birlikdə korpus tərəfindən şəhərdəki ailələri aparmağa gəlmiş avtobusa minmişdilər.

"Allahu-Əkbər" qarnizonu oranı zəbt etmiş hərbiçilərin əlinə keçmişdi. Oradan açılan atəşlər onları Pataq dolanbacının yuxarisından qaytardı. Dostla-düşməni ayırd etməyin çətin olduğu o əməliyyatda bir neçə dəfə pusquya düşdülər, sonunda çətinliklə olsa da, sağ-salamat qərargaha çatdılar və dördüncü gün səhər açılmamış geri qayıtdılar. Mirsad əməliyyatı 48 saatdan sonra bitdi və bununla da müharibə kitabı bağlandı.

Rəsul o günlərdə Həsənin qardaşı Hikmət Mədəninini itirib kədərləndi. Bu xəbər hətta Məsuməyə də ağır gəldi.

"Məni Hikmət Mədəninin şəhadəti qədər heç bir şəhadət xəbəri üzmədi. Artıq sülh və əmin-amanlıq bərpa olunurdu və o, son anlarda getdi. Ancaq fikirləşməyirdim ki, bundan da pisi mümkündür və müharibədən sonra da kimsə şəhid ola bilər".

Müharibə bitdi. Əmr verilmişdi ki, İraq daxilindən, Barzan əməliyyat istiqamətlərindən döyüş imkanlarını geriye - Baxtərana daşıyıb tam təhlükəsizlik bərpa olunana qədər orta istiqaməti qorusunlar. Qərarda deyilirdi ki, daşınması uyğun görülməyən ağır sursatı orada basdırsınlar, qaytarmağa dəyən hər bir şeyi isə özləri ilə gətirsinlər. Lakin bu səfər üç ay çəkdi. Rəsulla başqa on

iki nəfər türklərin pusqusuna düşdülər. Yollar bağlandığına görə məcbur qalıb Qamışlı yolu ilə Türkiyəyə girmiş, orada tutulmuşdular. Məsləhətləşmələrdən sonra Hadi azadlıq danışıqlarına nümayəndə seçildi.

"Müzakirəmiz səhərdən günorta saat ikiyə qədər uzandı, amma nəticəsi olmadı. Türk general deyirdi ki, onlar casusdurlar. Onlar Türkiyə ərazisində, sərhəddən 13 km içəridə silahla tutulmuşdular. Rüşvət istəyirdilər. Nikelli qəşəng bir kolt tapançam vardı, kəməri, bıçağı və digər əşyaları ilə birlikdə. Ona necə baxdığını görmüşdüm. Belimdən açıb stolun üstünə qoyanda tez-tez ona əlini sürtürdü. Öncədən çoxlarının ona gözü düşmüşdü. Özüm də çox istəyirdim, amma o uşaqlar mənim hər şeyim idilər. Ondan keçib hədiyyə verdim. Sövdələşmə bitəndən sonra Rəsul gəldi və bir-birimizi qucaqladıq. Gözləri yaşarmışdı. Məni bərk qucaqlayıb qulağıma dedi: "Bundan sonra gərək yataqda ölməyimizi gözləyək".

Rəsul kimi adamlar üçün döyüşsüz həyat mənasız görünürdü. Böyüyəndən bəri gecə-gündüzü inqilab və cəbhə fikri ilə keçmişdi. İndi isə həyatın yeni mərhələsinə qədəm qoyurdu. Orada gündəlik həyat gerçəklikləri ilə necə üzləşməli olmalarını öyrənməli idilər. Bəlkə də sülh və əmin-amanlıq dövrünün döyüş və təqib günlərindən daha ağır olduğunu güman etmirdilər.

Ayağı İrana dəyən kimi birbaşa Məlayirə getdi. Hər dəfə Məlayirə gedəndə Məhəmmədi soruşurdu. İkisi gecənin yarısına qədər oturub sevdikləri mövzularda danışırldılar. *"Bu dəfə gələndə saatlarla ağladı. Başını çiynimə qoyub ağlayır və deyirdi: "Gördün, şəhadət qapısı da bağlandı və mən qaldım!" Yataqda ölməkdən qorxurdu.*

Yadımdadır, Höccət adlı bir dostu öləndə tez-tez heyfşilənirdi ki, yəni bu qədər əzab-əziyyətdən sonra mənim də aqibətim belə olacaq? Belə vaxtlarda onu ayə, hədis və moizə ilə sakitləşdirə bilmirdim. Deyirdim, amma sanki eşitmirdi. Dərdi çoxalmışdı. Bəzi dostlarının bir küncə çəkilmələrindən, bəzilərinin də imkanlardan sui-istifadə etmələrindən əzab çəkirdi".

Özünün də nəfsinə uymasından qorxurdu. Ehtiyat tədbiri kimi daha çox əxlaq kitabları oxuyurdu. Hər bir iş üçün ehtiyatlanırdı ki, birdən axırı peşmanlıq olan yola düşər. Bir müddət idi İraq əhalisi ağır iqtisadi vəziyyətlərinə görə çarəsizlikdən sərhəd yaxınlığında öz mallarını ucuz qiymətə satırdılar. Həmid onlardan məşın almaq istəyəndə Rəsul qoymayıb dedi: "Bu, sui-istifadədir, haramdır". Bacısı Minonun sözlərini dostlarına dəfələrlə söyləmişdi. Evin qab dəstini yeniləmək istəyəndə ona demişdi: "Sənin şahdan fərqi budur ki, çox şeyə əlin çatmır. Çatsa, bəlkə çox işlər görərsən". Bu söz onu elə tutmuşdu ki, hər bir iş üçün meyarına çevrilmişdi.

Həmin il novruz bayramını digərləri kimi keçirdi. Bədrinin tövsiyəsi ilə ailəvi şəkildə bütün qohumlara baş çəkdi, uzun müddətdən sonra onları ziyarət etdi. Hərçənd, atəşkəs şəraitində də hələ Ramazan qərargahı fəaliyyətdə idi və bəzən hazırlıq komandası verilirdi.

Rəsul o günlərdə fikirləşirdi ki, işi az olduğuna görə ən azı, dərs oxusun. Kitabları alıb evində rəfə düzəndə Məsumə sevindi ki, artıq döyüş və cəbhə fikrindən daşınıb. Tarix fakültəsində oxumaq istəyirdi. Tarixi sevirdi, Məhəmmədlə oturub söhbətləşəndə saatlarla tarixi mövzularda danışırldılar. Məhəmməd İslam tarixindən dərs deyirdi. Rəsul Ustad Cəfər Şəhidinin İslam Tarixi kitabını Məhəmməddən eşitdikləri ilə təkrarlayır, onun sözlərindən

qeydlər götürürdü. Amma Hacı Möhsün xarici səfirliklərdə fəaliyyət üçün korpusun hərbi attaşelik fakültəsinə imtahan elanını göstərəndə...

"Üzü güldü və dedi: "Əgər ayağımızı sərhədlərdən bayıra qoysaq, çox işlər görə bilərik". Dedim: "Necə yəni? Sən getmək istəyirsən? Əgər qəbul olsan, öz universitetin nə olacaq?" Bilirdim ki, tarix fənnini sevir. Öncədən iclaslarda Peyğəmbərin döyüşlərini necə təhlil etdiyini, qərar zamanı onlardan necə bəhrələndiyini görmüşdüm. Amma deyəsən, oradaca qərarını verdi. Məktubda yazıldığı kimi, elə kadrlar yetişdirmək istəyirdilər ki, nümayəndə kimi digər ölkələrə gedəndə həm elmi, həm də hərbi baxımdan hazırlıqlı olsunlar. Üzü imamın vəfatı günlərində olduğu kimi qızarmışdı. Özünü saxlaya bilməyib ağladı və dedi: "Yadımdadır, imam demişdi ki, hökumət qanundan kənara çıxmasın deyə yaxşı işlərə dəvət edən və pis işlərdən çəkindirən bir təşkilat olmalıdır; hökumət yoldan çıxsa, xalqın önündə onu danlamalıdır. Bunu etmədik, heç olmasa, xarici məsələlər barədə dediyini yerinə yetirək".

Bir müddətdən sonra yenə şən idi. Sanki ümid yeri tapmışdı. 1990-cı ilin payızında Təbriz universitetinin tarix fakültəsinə qəbul olmuşdu. Digərlərinin sözü ilə adını yazdırdı. Lakin hansı yolu seçməsi barədə çox fikirləşməsinə ehtiyac yox idi. İstixarə edəndən sonra bir az da ürəkləndi və sevdiyi işi Məsuməyə söylədi. Bütün bu illərdə qəribə qərarlarını görmüş Məsumə üçün gözlənilməz olmadı. Hər halda, fərqi yox idi. Müharibə bitdiyinə görə təhsildən yaxşı bir şey ola bilməzdi; Təbriz olmadısa, Tehran.

"Bir dəfə ona demişdim ki, sən kifayət qədər xidmət etmisən, cəbhəni burax, dərs oxu, təhsilini davam etdir.

Ona çoxları bunu demişdilər. O isə narahat olub deyirdi: "Yəni cəbhəni buraxıb universitetə gedim?!" Deyirdi ki, hər şeyin vaxtı var. Dəlil-sübut göstərirdi ki, vəzifəsi başqadır və onu yerinə yetirməlidir".

1990-cı illərin əvvəllərində köhnə dostları ilə birgə Xirədmənd xiyabanındakı yataqxanada yenə bir yerə topladılar. Dörd yüzdən artıq adamdan otuz beş nəfərini müsahibəyə çağırmışdılar, axırda da iyirmi üçünü qəbul etdilər. Özlərinə “quldur dəstəsi” deyirdilər. Fərqli təcrübələrə malik seçmə kadrlar idilər, müharibə bitdiyinə görə İmam Hüseyn (ə) universitetinin hərbi attaşelik fakültəsində, bakalavr pilləsində təhsil alırdılar. Atəşkəsdən altı ay ötürdü, amma hələ şəraitə nə müharibə, nə də sülh şəraiti demək olardı. Rəsul o dövrü “Müzakirə üçün mübarizə” şəraiti adlandırırdı.

Birinci semestrdə tələbələrin ailələri öz şəhərlərində yaşayırdılar. Məsumə də hələ uşaqlarla birgə Kirmanşahda idi. Nəhayət, Məsuməyə evi boşaltmaqla bağlı məktub verdilər. Rəsul məktubu görəndə narahat oldu. Belə laqeydlik gözləməirdi.

"1988-ci ilin martında altı aylıq ezamiyyətdən qayıdandan sonra korpus tərəfindən qapımıza yeni bir nissan patrol gətirdilər. Demişdilər ki, ailəvi şəkildə bir neçə günlüyə şimal meşələrinə və ya Məşhədə istirahətə gedin. Rahatsız olduğumu görürdüm. Mənim fikrimi soruşdu. Heç vaxt bir yerdə səfərə çıxıb doyunca istirahət etmək imkanımız olmamışdı. Amma vəziyyətini görürdüm, çox tərəddüd edirdi. Dedim: "Bilmirəm düzgündür, yoxsa yox. Necə məsləhət görürsənsə, elə də elə". Bir qədər sonra dedi: "Məncə, dövlət avtomobili ilə gəzməyə getmək düzgün deyil". Mənim də etiraz etmədiyimi görüb gözləmədi, maşını aparıb təhvil verdi. Onun bu məsələlərə necə diqqətli yanaşdığını görmüşdüm. Amma illərlə əzab-əziyyətdən sonra ona məktub göndərmişdilər ki, artıq

tələbəsiniz, işləmirsiniz və evi boşaltmalısınız. Heç nədə gözü yox idi. Hətta ona söz verdikləri həcc səfərinə başqasını yollayanda da bir söz deməmişdi. Həmin gün onu elə narahat görəndə yazığım gəldi. Dedi: "Artıq burada bir saat da qalmaq düzgün deyil, günah olar". Yadımdadır, mən xəstə idim, təzyiqim düşmüşdü, hətta otura da bilmirdim. Uşaqlar da xəstələnmişdilər. Kirmanşahda soyuq qış yaşamışdıq".

Bütün əşyaları toplayıb yük maşınına yığdı. Bütün dost və qohumlarına tapşırırdı ki, hətta zirzəmidə də olsa, ona bir ev tapsınlar. Bəlkə də Tehrandə bir ev tapıb ailəsini öz yanına aparması üçün təbii şərait yaranmışdı, amma o vəziyyətdə paytaxtda ev kirayəsinin öhdəsindən gəlmək asan deyildi. Tehrandə yaşayan Minoya da tapşırırmışdı. İstəyirdi ki, onların yaxınlığında bir ev tapsın və tək olmasınlar. Lakin beşnəfərlik bir ailəyə uyğun ev tapmaq çətin idi.

Müharibədən sonrakı ağır iqtisadi şəraitdə onun maaşı ilə dolanmaq da asan deyildi. Rəsul korpusdan kredit almaq üçün aidiyyətli adamlarla görüşdü. Hacı Möhsünlə birgə getmişdi.

"O vaxt Əbuzər prospekti hələ bu qədər abadlaşmamışdı. 50 kv metrlik bir ev görmüşdük, 400 min tümən depozitlə kirayə etmək olardı. Ev sahibi deyirdi ki, hər şeyi var: su borusu evin əlli metrliyindədir, şlanqla çəkmək olar, qaz borusu evin yaxınlığına qədər çəkilib, telefon xətti isə evin iki addımlığındadır. Rəsulun maddi vəziyyətinə görə bundan yaxşı ev tapmaq olmazdı. Kredit götürmək üçün birlikdə getdik. Bilirdim ki, istəyini demək ona ağır gəlir. Özüm onun şəraitini izah edib kredit istədiyini bildirdim. Miqdarını soruşanda dedim: "400 min tümən". Şöbənin sədri qaşlarını qaldırıb dedi: "400 min

tümən?!" Rəsul istehzalılı təbəssümlə dedi: "Yox, hacı, cəmi 400 min tümən". Sonra da ayağa qalxıb bayıra çıxdı. Mənə dedi: "Hacı can, deyəsan, bu adam evinə çörəyi də özü almır, ona görə ev depoziti üçün bu qədər pul gözünə böyük göründü".

Ona bir məktub verib kreditin bir hissəsini almaq üçün müəyyən şöbələrə göndərmişdilər. Bu dəfə Əli ilə getmişdi. Onları qapıda o qədər gözlətmişdilər ki, Rəsulun hövsələsi tükənmişdi. Məktubu Əlidən alıb cırmış və demişdi: "İstəmədim. Qürurum bundan önəmlidir". Rəislərin nazı ilə oynayan deyildi. Dərdləşəndə Hacı Möhsünə demişdi: "Əgər muzdurluq etmiş olsaydıq, vəziyyətimiz daha yaxşı olardı".

Nəhayət, Mühəndis çağırdıqları Əfruzla və Ustad çağırdıqları Mərəndi ilə birgə Neft qəsəbəsində üçmərtəbəli bir ev kirayə etdilər. O qəsəbə onda Tehranın ən sonu sayılırdı. Ev dostlarından birinin idi, aşağı qiymətə onların üçünə kirayə vermişdi. Birinci mərtəbəni Rəsul götürdü, ikinci mərtəbəni Əfruz, üçüncünü də Mərəndi. Rəsulla Əfruzun üç uşağı vardı, Mərəndinin isə iki. Səhərlər kişilər gedəndə qadın və uşaqlar bir yerə toplaşırdılar. Uşaqlar həyətdə oynayır, qadınlar da işlərini görürdülər; birlikdə alış-veriş edir, göyərti təmizləyir, bəzən də nahar yeyir və müharibə günlərindən xatirələrini bölüşürdülər. O günlər uşaqlara çox əyləncəli keçdi.

Evin imkanları verdikləri pula görə idi. Su borusu çəkilməmişdi. Su maşını 36 tonluq su anbarını doldururdu, motor vasitəsilə ondan istifadə edirdilər. Bir dəfə maşının sürücüsü nəyinsə acığını çıxaraq Məsumənin və uşaqların yanında inqilabı və imamı söymüş, suyu da boşaltmayıb getmişdi.

Rəsul bunu eşidib çox narahat oldu. Ertəsi gün Mərəndi işə gedəndə Rəsulu çağırırdı.

"Oğlu Əlirza dedi ki, atam su gətirən sürücünün dalınca gedib. Dedim ki, Rəsul onu öldürəcək. Bizim üçün İmam Xomeyni qanunların fəvqündə dururdu. Bu məsələdə Rəsul bizdən də amansız idi. Onun ardınca getdim. Neft qəsəbəsinə hələ asfalt çəkilməmişdi. Qəsəbədə tikinti işləri gedirdi. Gördüm ki, bir təpənin arxasında, su maşının yolunda dayanıb. Dedim ki, ağa Rəsul, gəl gedək, baş qoşma. Çox hirsələnmişdi. Dedi ki, başa düşmür, gərək cəzalandırım. Onunla danışdım, bir qədər sakitləşdi. Bu zaman su maşını gəldi. Rəsul onu dayandırdı və hirsə danlamağa başladı. Kişi üzr istəyib dedi: "Dünən bir məsələyə görə hirsli idim, özümü saxlaya bilmədim". Sonra gedib su anbarını doldurdu".

Həmin il yayda su çatışmazlığı vardı. Qəsəbənin neft şirkətinin işçiləri olan əksər əhalisi sudan ötrü onlara üz tuturdular. Anbarın suyu evin sakinləri ilə onlar arasında münasibətin daha yaxın və səmimi olmasına gətirib çıxarmışdı. Yayın ortasında dizel maşını anbarın suyunu bulaşdırdı və su yararsız hala düşdü. Çox əziyyətlə bütün suyu boşaltdılar. Rəsul onun dar ağzından içəri girib divarlarını yuyucu maddə ilə yudu. Bayıra çıxanda başdan-ayağa tərini içində idi. Bir neçə gün elə qalandan sonra dizelin qoxusu getdi və yenidən su ilə doldurdular.

Qışda da vəziyyət eyni idi: qar yağır, buz bağlayır və evi qızdırmaq üçün münasib yanacaq tapılmırdı. O qışın bəlkə də ən xoş anları gecələr bir yerdə oturub "Şimal torpaqlarından" teleserialına tamaşa etmək və empatiya qüvvələrini gücləndirmək idi. Bəzən qonşular dizeldən ötrü evə gəlirdilər. Onların üçü də söz vermişdilər ki, heç kimi əliboş qaytarmasınlar.

1987-ci ilin yayından pasdar ailələrinə ev tikməyə başlanmış, Tehranın şimal-şərqində sonralar Şəhid Məhəlləti qəsəbəsi adlanan yeri seçmişdilər. Evləri öncədən satmışdılar. Ad yazdırmaq üçün 150 min tümən verir, pulun qalanını da tədricən kreditlə ödəyirdilər. Kreditləri verə bilməyib ilkin ödənişini geri alaraq çıxanlar da olurdu. Bəziləri başqa kreditlər də götürmüşdülər və ayda 30 min tümən krediti verə bilmirdilər. Rəsul əvvəldən ora adını yazdırmamışdı. Yalnız evi olmayanlar ad yazdırma bilirdilər. Zeynəb dünyaya gələndən sonra Rəsul ata evinin ikinci mərtəbəsini əzab-əziyyətlə tədricən tikmişdi. Fikirləşirdi ki, bu evlərə adını yazdırsa, əxlaqdan kənar olar. Özünü razı salmaq üçün bir neçə nəfərdən soruşdu, bunun icazəli olduğunu söylədilər, amma yenə bacarmadı. Axırda ata evinin ikinci mərtəbəsini satın arxayınqla Şəhid Məhəlləti qəsəbəsində ev aldı. Evin sahibi dəhlizinin dar olduğuna görə satmaq qərarına gəlmişdi. Rəsul bunu eşidəndə evi görmədən qəbul edib pul hazırladı. Onun üçün evin necəliyi əhəmiyyətli deyildi. Amma kreditləri ödəmək də çətin idi; kredit, evin xərci, aylıq kommunal...

Əlirza indi də Tehranın Azadlıq meydanını görəndə atası ilə bağlı bir günü xatırlayır.

"Atam Mino bibigilə getmək istəyirdi. Mən də onunla getdim. Mavi peykanımıza mindik. Mən qabaqda oturdum. Yolda bir neçə əsgəri maşına mindirdi. Danışib-söhbətləşirdilər. Elə bildim ki, dostlarıdır. Maşından enəndə isə taksi pulu verdilər. Mən çox təəccübləndim. Atam önünə baxa-baxa çox ciddi şəkildə dedi: "Anaya bir söz deməyəsən ha!"

Hərdən Məsumə də toxuma paltar sifarişi qəbul edirdi. O da Rəsuldan gizlətməyə çalışırdı. Buna baxmayaraq,

uşaqlardan kimin maddi problemi olurdusa, Rəsulun yanına gedirdi. Bilirdilər ki, necə olsa, əliboş qayıtmayacaqlar.

Məhəmməd 1982-ci ildən Rəsulla birgə yamaha motosikletinə minib Zorabad məhəlləsinin küçələrində üz-başlarından yoxsulluq yağan insanları axtarırdılar.

"Məsələn, kişinin üzünün sarılığından bilinirdi ki, üç gündür yeməyə bir şey tapmır. Ac və yetim uşağı olan ailələrin qapısını döyürdü. Onları ya özü tapmışdı, ya da kimdənsə ünvanlarını almışdı. Bundan əlavə, müxtəlif şəhərlərdən Məlayirə gəlib korpusda işləyən ehtiyacı tələbələri tanıyır, bazar adamlarından onlara yardım alırdı. Korpusun uşaqlarından biri onda taksi sürücülüynə başlamışdı. Bir qədər pula ehtiyacı vardı. Bir dəfə Rəsul atamın dükanına gəlib dedi: "Məhəmməd, atan bir iş görə bilər?" Hacı Almasi və Hacı Qüdsi mərhum atamla dükanda oturmuşdular. Hacı Almasi müharibə əlilidir, iki ayağı kəsilib, üstəlik, iki oğlu müharibədə şəhid olub. Hamıdan qabaq dilləndi ki, nə qədər istəyirsən, mən verərəm. Rəsul dedi: "Hərəyə on min tümən versəniz, düzələr". Atam dedi: "Məhəmmədin tərəfindən də verirəm". Digərləri də verdilər və getdi. O vaxt 40 min tümən böyük pul idi, bizim bir aylıq dolanışığımızı təmin edirdi".

Heç bir köməkdən çəkinmirdi. Maşınını istəyənlərin ixtiyarına buraxırdı. Bərk-bərk tapşırırmışdı ki, lazım olsa, çəkinməsinlər. Universitetdən evə, evdən də universitetə qədər maşının tutduğu qədər tələbə mindirib gedirdi. Hərdən Seyid Həsən də Rəsulun maşınını alırdı.

"And vermişdi ki, maşınına ehtiyacım olsa, amma deməsəm, qiyamətdə cəddimin önündə məndən şikayət edəcək. Deyirdi ki, xanım doktorundur, xidmətinizdədir.

Bir dəfə işim var idi. Maşınını aldım. Qaytaranda bakını benzinlə doldurdum. Bunu bilib hirsləndi: "Heç xəcalət çəkmirsən?! Maşını verdim ki, benzin doldurasan?! Gərək məndən icazə alaydın". Bilirdim ki, gözütöx adamdır, heç bir gözləntisi yoxdur".

O günlərdə Məcid köhnə dostlarından olan Kərimin oğlunun vəziyyətinin yaxşı olmadığını söylədi. Danışdılar ki, Məcid həkimdən randevu alsın və birlikdə onu aparsınlar.

"Kərimlə oğlunu həkimdən bizə apardı. Nə qədər dəvət etdimsə, evə gəlmədi. Dostlarımızdan olan Mustafa da yanımızda idi. Evimizin önündəki bağçada söhbət edirdik. Birdən Rəsulun nəfəsi daraldı. Əldən getmək üzrə idi. Xəstəxanaya aparmaq üçün maşına oturtduq. Rəngi də qaraldı. Mən dəli olmaq üzrə idim. Xəstəxanaya qədər on dəqiqəlik yol vardı. Bir anda gileyləndim ki, İlahi, bu adamın haqqı budur?! Bu günə qədər bu qədər əzab-əziyyət çəkib, gərək belə getsin?! Öz-özümə deyinə-deyinə çatdıq, tez təcili yardım bölməsinə aparıb həkimni çağırdıq. Həkim gələnə qədər kürəyinə iki yumruq vurdum. Birdən nəfəs yolu açıldı. Özünə gələndən sonra dedi: "Nə etdin? Vurdun?" Dedim ki, hə, əməlli-başlı vurdum".

Məsuməyə demişdi ki, nəfəsimin gəlmədiyini görsən, yumruqla kürəyimə vur. Bunun səbəbini heç vaxt deməmiş, Məsumənin suallarını cavabsız qoymuşdu. Hər dəfə soruşanda gülüş və zarafatla sözü dəyişirdi.

1991-ci ildə Şəhid Məhəlləti qəsəbəsidəki evlərinə köçdülər. Orada da evlər yeni, məhəllə toz-torpaqlı idi. Amma hər halda, öz evləri idi. Əşyaları düzəndən sonra rahat nəfəs alıb Məsuməyə dedi: "İndi şəhid ola bilərəm. Arxayınam ki, bir eviniz var, didərgin deyilsiniz". Məsumə isə müharibənin bitdiyini düşünüb gülürdü.

1989-cu ilin mayında, rəhbər qaimməqamlığının ləğv edilməsindən bir neçə ay sonra İmam Xomeynini Cəmaran xəstəxanasında yatırdılar. 3 İyunda gecə yarısı vəziyyətinin pisləşdiyi xəbər verildi. Yataqxanadakı uşaqlar hazırlıq vəziyyətinə gətirildilər. Çox kədərli və narahat idilər. Ertəsi gün imam dünyadan köçdü. Hamı şokda idi; mat-məəttəl, sakit, heyrət içində və kədərli. Bir yerdə qərar tuta bilmirdilər. Hətta bir-birilə dərdləşib yüngülləşə də bilmirdilər. Rəsul dəhlizin yerində oturub ucadan ağlamağa başladı. Bununla da digərlərinə yol açıldı və hamı ağlamağa başladı. Bir qədər sonra hamısı birlikdə Cəmaran xəstəxanasına yola düşdülər. Hər yeri bölgələrə bölüb hər bir neçə nəfəri bir bölgəyə təyin etmişdilər. Rəsulun dostları ya iş başında idilər, ya da Behişt-Zəhra məzarlığına gedən yolda.

Dəfn günü ağa Baqirin məşını ilə getdilər. Orada bir-birlərindən ayrıldılar. Rəsulla Əli imamın dəfn yerinə yaxınlaşmaq üçün bir yol axtarırdılar. Əsgərlər tez-tez konteyner qoyub ərazini daraldır, konteynerin üstündə dayanıb heç kimi yuxarı buraxmırdılar.

"Rəsul birdən dedi: "Əllərini tut, Əli, əllərini tut". Barmaqlarımı bir-birinə keçirib ovuclarımı açdım, ayağımı qoyub tez konteynerin üstünə qalxdı. İki-üç təpik yeyəndən sonra konteynerin o tərəfinə keçdi. Mənə də kömək edəcəkdə, amma macal vermədilər. İmamın helikopteri gəldi və dəfn mərasimi başladı. Bəlkə üç-dörd saat hansı yoldan gedirdiksə, bağlı idi. İzdiham get-gedə çoxalırdı. Çoxları sıxlıqdan və istidən huşlarını itirdilər. Susəpən məşınlar hamını isladırı. Mərasim bitəndən sonra Rəsulu gördüm. Dayanmadan deyib-gileylənməyə başladım ki,

çox vəfasızsan, daha mənimlə danışma. Heç nə demirdi. Sakitcə gəzdiyimiz yerdə Behişt-Zəhra məzarlığının yaxınlığında bir badımcan sahəsinə çatdıq. Sakit yer idi. Daha özümüzü saxlaya bilmədik. Hərəməz bir tərəfə çəkilib doyunca ağladıq".

İmamın dəfn yerindən bir qədər torpaq gətirmişdi. Yataqxanada uşaqlara payladı. O günlərdə oturub mövcud vəziyyəti və gələcəyi təhlil etməyə adam axtarırdı. Ayətullah Müntəzirinin qaimməqamlığının İmam Xomeyni tərəfindən ləğv edildiyi bir neçə aydan bəri çox narahat idi. İmamın vəfatından sonra isə narahatlığı qat-qat artdı. Nəhayət, Dini Ekspertlər Məclisi öz qərarını açıqladı və ağa Xamenei rəhbər seçildi. Onda Rəsulun sanki bütün qəm-kədəri yadından çıxdı.

Gərginliyin davam etdiyi son iki-üç həftədə Məlayirə gedib ailəsinə baş çəkə bilməmişdi. Amma telefonla danışır, vəziyyətlərini öyrənir, baş verənləri Məsuməyə danışdı. İmamın qırxı yaxınlaşanda Kirmanşaha getdi.

"Mənə dedi: "Gəldim ki, uşaqları saxlayım və istəsən, imamın qırxı mərasiminə gedəsən". Mehdi yeddi-səkkiz aylığında idi. Onu özümlə apardım, Əlirza ilə Zeynəbi isə Rəsulun yanında qoydum. Rəsulun iş yoldaşlarının xanımları ilə birgə iki-üç günlüyə Tehrana gedib-qayıtdım".

Rəsulun və dostlarının müharibədən sonrakı şəraitə uyğunlaşması asan deyildi. Paytaxt yeni mərhələyə daxil olmuşdu. Siyasətçilər quruculuq dövrünə başlayır, əhali müharibədən sonrakı günləri təcrübə edirdi. Uzun illərdən sonra gərginlik azalacaqdı, amma Rəsul bəzi dəyişiklikləri qəbul edə bilmirdi. Əlirza ibtidai məktəbin son illərini oxuyurdu. Bir gün məktəbdən qayıdanda xiyabanda gördüklərindən təəccüblə danışdı: "Əgər belə getsə, biz

böyüyəndə evlənməyə çadralı qız¹ tapılmayacaq". Onun bu sözü Rəsulu çox narahat etdi. Bunu dostlarına danışib ağlayır, əzab çəkir, deyirdi: "Vidansızlar Pərisanın gəlib oxumasına da icazə veriblər". Və yenə qızarırdı. Bir-birinin ardınca siqaret çəkir, təsbeh dənələrini tez-tez bir-birinin üstünə aşırırdı. Hərçənd, o şəraitdə də hərdən zarafat edirdi: "Öz Hacı ağa Nazirianımızın nəyi çatmır ki?! Hətta moizə də edir".

Uzun müddətdən sonra gecə-gündüz ailəsi ilə birlikdə olur, birgə yaşamağın dadını çıxarırdı. Ondan öncə onunla birgə gəzməyə getmələri üçün uşaqlara rüşvət verirdi. Atalarını az gördüklərinə görə çətinlik çəkirdilər. Müharibə bitəndən sonra isə bir yerdə idilər. Mehdi ona çox bağlanmışdı, həmişə yanında olmaq istəyirdi. Ondan gözünü çəkmir, hərəkətlərini ona bənzətməyə çalışırdı. Hətta atasından inciyəndə də uşaq incikliyi davam etmirdi. Bir dəfə bir metal pulu ağzına qoyanda onu danlamış, elə təhlükəli işlər görməsin deyə köynəyinin qolunu çırmayıb qoluna yavaşca vurmuşdu. Mehdi çarpayının altında ağlayıb qurtarandan sonra yenə həyətə onun yanına getmişdi.

Artıq Rəsulun vaxtı çox idi, saatlarla uşaqların yanında qala bilirdi. Hərdən Əlirza ilə Zeynəbi məktəbdən gətirir, dərsləri ilə maraqlanır, valideyn iclaslarına gedir, topla və zərlə birlikdə müxtəlif oyunlar oynayırdılar. Bəzən güləşirdilər, yatmaq vaxtı balıq döyüşü oynamaq yadlarına düşürdü. Televiziyanı futbol yarışı veriləndə bütün ev Rəsulla uşaqların ixtiyarına keçirdi. Televizorun qabağında oturub evi alt-üst edirdilər. Məsumə də onlara

¹ O dövrün şəraitinə görə, bəziləri çadranı iffətin vacib şərti kimi qəbul edirdilər. (müt.)

meyvə və günəbaxan toxumu gətirib yanlarında otururdu. Çünki o səsdə yata bilmirdi.

Uşaqlar bilirdilər ki, ataları hər gün vaxtının bir hissəsini sarıbəlbülləri ilə keçirir. Həmin vaxtda onlarla oynaya bilməyəcəyini başa düşürdülər. Quşlara maraq ona dayı Rzadan irs keçmişdi. Balkona tor çəkmiş, iki-üç sarıbəlbül alıb oraya buraxmışdı. Yemək və təmizlik işləri ilə özü məşğul olurdu. Məsumənin heç bir heyvan və quşla arası yox idi. Rəsul onların sayını artırmaq istəyirdi. Amma oğlu Mehдинin dediyi kimi, “sarıbəlbül balalatmaqda həmişə nakam qaldı”. Mehdi ilə Zeynəb yumurtalara toxunur və ya sındırırdılar.

İki kəklik də almışdı, Şəhid Məhəlləti qəsəbəsindəki həyətlərinin bağçasında işləyən iki fəhləyə verdi. Həmidlə iki gilə ağacı alıb bağçada əkdilər. Hər gün ora gül və dibçək əlavə edirdilər. Həyət gözəlləşmişdi. Məsumə də bağçada reyhan və nanə əkirdi.

"Cümələr kişilər yemək bişirməlidirlər" qanununu dəb salmışdı və yeməyi özü bişirirdi. Krevet bişirməyinə söz ola bilməzdi. İncə yüngül krevetləri həvəslə hazırlayırdı. Səbzi-plov kimi sevdiyi xörəkləri də yaxşı və hövsələ ilə bişirirdi. Hərdən Məsuməgil Məlayirdə olanda sinif yoldaşlarını çağırır və aş süzürdü. Ailəsi ilə birgə nahar yeməyini yeyəndən sonra süfrənin yanında uzanırdı. Məsuməni də süfrəni yığmağa qoymurdu. Təbii ki çox çəkmirdi, bir az sonra süfrəni toplayırdılar. O, həmin anların dadını çıxarmaq istəyirdi.

Hərdən Kürdüstanda yediyi xörəkləri xatırlayırdı: unla tomatı ocağın üstündə qarışdırıb bişirir və yeyirdilər. Yağ tapanda unu yağda qovururdular və xörək daha dadlı olurdu. Ən yaxşı yeməklərini düyü olanda bişirirdilər.

Plova tomat vurub İstanbul plovu niyyəti ilə yeyirdilər. Yolda üzüm ağacı olanda yenilik olsun deyə bir qədər yarpaq dərib xörəyə vururdu. Əlbəttə, bəzən elə şərait yaranırdı ki, ayda bir və ya iki qoyunu böyrü üstə yıxmağa icazələri olurdu. İndi isə uzun müddətdən sonra ev xörəyi yeyirdi.

İmtahan günləri çatmayınca çox da dərslər oxumurdu. Yalnız dərslər dair tədqiqat işi olanda məşğul olurdu, o da yalnız dərslər günlərində. Cümə günlərini ailəsi ilə keçirir, bəzən bacısı Minonu görməyə gedirdilər. Həftənin digər günlərində isə universitetdə idi. Məsumə dərslərində Rəsula kömək etmək istəyirdi. O, ingilis dili dərslərinin sözlərini kiçik kağızlara yazırdı ki, yolda və digər yerlərdə bekar olanda təkrarlayıb əzbərləsin. Ya da onun tədqiqat mövzularına dair qeydlərini əlindən gəldiyi qədər dəftərə köçürürdü.

"Yadımdadır, Həsəbə qəsəbəsinin suyu çirkli olduğuna görə bir həftə qızdırma içində oldum. Amma özümü saxlayırdım ki, imtahanları bitənə qədər xəstələndiyimi bilməsin. İmtahanlardan sonra isə halım o qədər ağırlaşmışdı ki, Bəqiyyətullah xəstəxanasında yatdım".

O günlərdə Məsumənin tez sağalıb yataqdan qalxmasını istəyir, onun könlünü yalnız məktub yazmaqla aldığı illərin əvəzini çıxmağa çalışırdı. Artıq sözlərini isbat etməyə imkan vardı. Köməkçisi Rəsul olduğuna görə Məsumə də narahat deyildi. Çalışırdı ki, bacardığı qədər bütün işləri görsün və Məsumə bir az istirahət eləsin.

"Çox mehriban idi. Gələndə olmadığı bütün günlərin əvəzini çıxırdı. Paltaryuyan maşınımız yox idi. Ən azı, öz paltarlarını özü yuyurdu, həm də təmiz. Deyirdi ki, sənin allərinin canı yoxdur. Uşaqların işlərini də görürdü.

Gecələr uşaqların işi olanda məni oyanmağa, yataqdan qalxmğa qoymurdu. Deyirdi ki, yat, hələ ki mən buradayam".

Mehdiyə sümük yuxalığı diaqnozu qoyulandan tam sağalana qədər onu hər gün saatlarla bayıra aparır, günəşin altında oynadırdı. Bununla yanaşı yenə də bəzən bir neçə günlüyə hansısa tapşırığa getməyə məcbur olurdu.

1990-cı ilin avqustunda İraqın Küveytə hücumundan bir neçə ay sonra İraqda intifazə – kütləvi qiyam başlandı. Bu xəbər yayılan kimi yardım təşkilatları İraq xalqına kömək etməyə hazır olduqlarını bildirdilər. Hacı Möhsün 1991-ci ilin martında gecənin yarısı bu haqda Rəsula xəbər verdi. Rəsul gülüb dedi: "Şükür Allaha! Dövlət yenə öz muzdurlarını çağırırdı. Yaxşı, sabah gələrəm. De ki, ağa Baqir maşın təşkil etsin".

Səhər tezdən İraq nömrə nişanlı ağ toyotanın arxasını çörək və konservlə doldurub sərhədə doğru yola düşdülər. O şəraitdə çörəyin hansı həyati əhəmiyyətə malik olduğunu bilirdilər. Özləri ilə silah götürmədilər. İraqa girən kimi çörək verib silah aldılar. Seyid Rəcəyi sürücülük edirdi.

"Gecə saat 2-də çatdıq. Başçımız ağa Baqir idi. Bu əməliyyatda qərarları bir anın içində verməli idik. Nə yeri tanıyırdıq, nə şərait bizə məlum idi. Hər yer qərrib idi. Yolu tanıyırdıq, amma oradakı canlı qüvvə bizim düşündüyümüz kimi deyildi. İraqlılar münafıqlarla qarışmışdılar. Bunu sonradan öyrəndik. Kəfəri, Kərkük və digər bəzi bölgələr münafıqların əlində idi. Gecə Sərqaladan Kəfəriyə çatdıq. Şərait elə idi ki, hətta Kərkükə qədər bizimlə getməli olan kürdlərin əksəriyyəti yarıyolda fikirlərini dəyişdilər".

Kərküklə Süleymaniyyənin arasındakı Mərkəzi Çımaqçian bölgəsi radarlarla dolu idi. Radarların çoxu yerin altında qurulmuşdu. Binanı fransızlar betondan tikmişdilər. Mərkəzdəki dörd qüllə İrandan ərəbcə yayımlanan kanalların dalğasını itirir və ratsiya danışqlarını dinləməyə kömək edirdi. Bundan öncə İraqda yerləşmiş İran qüvvələri oranı dəfələrlə top, katyuşa və mini katyuşa ilə vurmuşdular. Amerikalıların İraqda keçirdikləri milad bayramı ərəfəsində xalqa kömək etməyə gəlmiş iranlılar oraya baş çəkir, mərkəzi sıradan çıxarmaq səylərinin bəhrəsinə baxırdılar. Onlar oraya daxil olanda əhali Süleymaniyyəni və qubernatorluğu tutmuşdular. Uşaqların bir neçəsi öndən getdilər, ağa Baqirin məsləhəti ilə geridə qalan dörd nəfər - Seyid Rəcəyi, Rəsul, Hörmət və Sadiqkiya gecəni Kəfərinin əkinçilik idarəsində qaldılar.

"Rəsul narahat idi. Məni kənara çəkib dedi: "Bağışla ha, mən öz pulumla siqaret almaq istəyirəm. İcazə olar?" Hərəyə bir qədər pul vermişdik ki, bir-birimizdən ayrı düşsək, pulsuz qalmayaq. İcazə almaq istəyirdi ki, şəhid olsa, boynunda haqq qalmasın. Dedim ki, get, al".

Bölgə haqda yetərli məlumatları yox idi. Həmin axşam Rəsul iki-üç kürdlə tanış oldu və onlarla birgə ətrafı araşdırdı. Soyuq gecə idi. Həmin gecə münafıqlar tərəfindən gəlib koordinasiyları verən bir muzzuru tutdular. Kürdlər onu öldürmək istəyirdilər. Arvadı gəlib ağladı, onlara yalvarmağa başladı. Rəsul dedi ki, buraxın getsin. Onu qorxutdular ki, bir də o tərəflərdə görünməsin. Ertəsi gün isə cəsədi kürdlərin edam etdikləri digər cəsədlərin arasında idi.

Qrupun yerləşdiyi Cəbəl-Şakil bölgəsi münafıqların tankları tərəfindən mühasirəyə alınmışdı. Rəsulla Sadiqkiya könüllü şəkildə qumbaraatanı götürüb irəliyə getdilər. RPG qumbaraatanı 500 metri, tank mərmisi isə 700 metri vururdu. Ağa Baqir, Sadiqkiya ilə Rəsulun diz üstə oturub tankları necə nişan aldıklarını görmüşdü. Mühasirə yarılandan bir neçə gün sonra İrana qayıtdılar. Gecə yarısı evə çatdı. Məsumə fitr bayramı münasibəti ilə şirniyyat bişirirdi. Rəsul da onunla oturdu və birlikdə şirniyyat bişirdilər.

Yenə dərs başlandı. Bəzən gündəmi müzakirə etmək üçün bir yerə toplaşırdılar. Günortadan sonra Rəsul Əliyə xəbər verirdi və ikisi birlikdə ağa Baqiri axtarırdılar. Ağa Baqirlə qərargahdakı dostlarından bir neçəsi Tehranda işləyirdilər. Rəsulla seyid şahmat oynayır, İranın və dünyanın aktual siyasi məsələləri barədə söhbət edirdilər. Əli oyuna tamaşa edir, hər ayın udub-uduzanlarını qeyd etməyə çalışırdı. Yeni tələbə yataqxanası da yaxında idi. Ondan sonra uşaqlara baş çəkir və onları təklildən çıxarırdılar.

Rəsul axırıncı məhərrəmliyi Məlayirdə keçirdi. Əzadarlıq zamanı həmişə Məlayirdə olmaq istəyirdi, oranın əza heyətlərini daha çox sevirdi. Bəlkə də şirin uşaqlıq və gənclik xatirələrinə görə idi. Məhərrəmlikdə ezamiyyətdə olmasaydı, ilk on günü, ən azı tasua və aşura günlərini Məlayirdə keçirirdi. Yalnız bir dəfə, 1987-ci ilin aşurasında qərargahın dini-mədəni işlər şöbəsinin sədri Seyid Ziyanın israrı ilə digər uşaqlarla birgə Nəqədədə qaldı və orada böyük bir əza mərasimi keçirdilər.

1992-ci ildə imtahanlar məhərrəmliyə düşürdü. Onun bir imtahanını tasua axşamına salmışdılar. İmtahan barədə fikirləşmirdi. Digər uşaqlar da öz şəhərlərində ailələrinin

yanında olmaq istəyirdilər. Universitetin müvafiq işçiləri ilə danışib imtahanın vaxtını dəyişdirmək istədilər, amma onlar razılaşmayıb bundan ötrü yetərli səbəbin olmadığını söylədilər. Rəsul öz qərarını uşaqlara bildirdi: "Siz gəlsəniz də, mən gəlməyəcəyəm. Mən Məlayirə gedirəm". Hamını həvəsləndirmişdi. İki nəfərdən başqa hamısı imtahanın xeyrindən keçib öz şəhərlərinə getmək və aşuradan sonra qayıtmaq barədə razılaşdılar. Sınıf nümayəndəsi olan Hacı Möhsün həmin iki nəfərlə danışandan sonra onlar da imtahana gəlməməyi qəbul etdilər. İmtahan günü müəllim boş siniflə qarşı-qarşıya gəldi və universitet imtahanı başqa bir günə keçirməyə məcbur oldu.

Üçüncü kurs imtahanlarından sonra Məsumə uşaqlarla Məlayirə getdi. Rəsul Məlayirlə Tehran arasında qalmışdı. O günlərdə Məsumənin ağına belə gəlməyən bir iş barədə fikirləşirdi. Məsumə yalnız Bosniya barədə bəzi sözlər eşidir, xəbərlər proqramına baxanda Rəsulun çox rahatsız olduğunu görürdü. Bir neçə dəfə ötəri şəkildə Bosniyaya getmək istədiyini demişdi, amma Məsumə bu sözlərin onu yeni ayrılığa hazırladığından ötrü olduğunu bilmirdi. O, növbəti ayrılıqların başlanmasını qəbul edə bilməzdi. Rəsul isə gecə-gündüz Bosniya əhvalatlarından danışib deyirdi: "Mən ailəmdən hətta bir saniyə də uzaq düşməyə razı deyiləm, amma müharibə varsa, mənim də borcum getməkdir. Əgər dünyanın bir yerində müsəlman qadın və uşaqları öldürürlərsə, heç bir müsəlman öz arvad-uşağının yanında otura bilməz".

Məsumə Rəsulun niyyətinə əmin olandan sonra bunu Bədriyə xəbər verdi.

"Dedim ki, Bosniya haradır? Mənə izah etdi. Dedi ki, universitetdə Bosniya müharibəsindən və xalqın

vəziyyətindən bir film göstəriblər, Rəsulun bütün fikri-zikri də Bosniya olub. Məsumənin mənə bir söz dediyini Rəsula bildirmədim. Amma görürdüm ki, ətrafıma fırlanır. Məni hansısa mühüm qərarına razı salmaq istəyəndə həmişə elə edirdi. Soruşdum ki, bir şey olub? Dedi ki, yox. Bayıra çıxanda dedi: "Zəng vurub məni soruşsalar, adını öyrənin və deyin ki, günorta zəng vursun". Günortaya yaxın qayıtdı. Ona zəng vurduqlarını demədim. Ürəyimizcə olmayan səfərə hazırlaşdığını hiss etdiyim üçün demək istəmirdim. Tez-tez soruşurdu ki, həqiqətən heç kim zəng vurmayıb? Mən də sözü dəyişdirirdim. Axırda Məsuməni gülmək tutdu və hər şeyin üstü açıldı. Narahat olub dedi: "Ana, məndən gizlədirsən?! Eybi yox!" Və ayağa qalxıb zəng vurdu".

Rəsul özünün yarımçıq işlərini tamamlamağa çalışırdı. Həmişəki kimi Məsumə və Bədri ilə o qədər danışdı ki, axırda ikisini də razı saldı. Əliyə tapşırırmışdı ki, Məsumədən və uşaqlardan muğayat olsun. Semestrin başlanmasına az qaldığı üçün Əli Təbrizdən qayıdırdı. Sağollaşanda Məsumə Rəsulun toylarından sonra birinci məktubunda ona nə yazdığını xatırladı:

"Ürəyim həmişə hərəkət etmək, uçmaq istəyir. Bir yerdə dayana bilmirəm, daim səfərdə olmaq istəyirəm. Macəraçı adam deyiləm, amma burulğana düşməyi, üzməyi bacarmasam da təlatümlü dalğalar üzərində yuvarlanmağı sevirəm. Düşüncələrim arzu və ideallarla dolu bir dünyada dolanır. Durgunluqdan, bir yerdə dayanmaqdan qorxuram. Su bir yerdə qalanda iylənir. Mən iylənməkdən çox qorxuram. Yeganə xilas yolu hərəkət və fəaliyyətdir. Mən özümü bu yolda görürəm və hiss edirəm ki, məqsədimə çatmaq üçün davam etməliyəm".

Bu baxımdan, onun yenə gedəcəyini bilməli idi.

Üçüncü fəsil

“Əziz və hörmətli anam! Səni səmimi-qəlbdən salamlayır, çox xəcalətlə əlini öpür, ürəyimə və qanıma hopmuş məhəbbətini uca tuturam. Son illərdə sizdən çox uzaq qalmışam, amma bu, başqa bir şeydir. Səni çox xatırlayıram. Yayda şirin xatirələrimiz oldu. Uzun müddətdən sonra nurlu üzünü gördüm. Üzümlü nəvaziş edən isti əlini və alnıma toxunan sevgi dolu öpüşünü xatırlayıram.

Sənin yanında olmağın həzzi sonsuzdur. Sənə güclü mənəvi bağlılığım dəniz suyunu içmək kimidir; insan içdikcə daha da susayır. Səni analığına görə uca tutur, sevgimizə görə öpürəm. Allah bilir ki, bu anda isti əllərini hiss edir, sevgi dolu üzünü yada salıram. Mən sənin yanında ümman kənarındakı susuz kimi idim. Keçən günləri sənə diqqətsizliklə keçirdim. Sənin böyüklüyünlə bağlı olan keçmişimi xatırlayanda bütün vücudumu qəm-kədər bürüyür və sənin əfvinə ümid bəsləyirəm.

Ana, məni buraya gətirən nə nəfsdir, nə macəraçılıqdır, nə də seçdiyim peşə. Məsələn bunlardan çox əhəmiyyətlidir. Biz burada min il təhqir olunduq, qovulduq. Min ildən sonra indi yenə buraya qayıtmışıq. Allaha şükür olsun ki, mənə lütf edib buraya qəbul etdi. Çətin və ağır imtahandır.

Buranın cəmiyyəti bizimkindən yerlə-göy qədər fərqlidir. Bu imtahanda ümidim sənin duana, əziz nənəm həzrət Fatimeyi-Zəhranın (ə) duasıdır. Dua et ki, Allah bu dövrdə məni müvəffəq eləsin. Burada Qurana, Kumeyl duasına sığınmağın xüsusi gözəlliyi var. Burada Ondən, Onun müqəddəs zatından və Allah Rəsulunun əhli-beytindən başqa bir pənahımız yoxdur.

Başımın tacı! Məndən gördüyün qədərbilməzliyi bağışlamamı istəyirəm. Ümidvaram görüşlər yenilənər. Bu dəfə Məsumənin şəraiti də fərqlidir. Əlirza və Zeynəb böyüyüb, onun məsuliyyəti ağırlaşdı və dayaq ehtiyacı var. Xeyir-dualarında onu yaddan çıxarma və mənim onlar barədə etdiyim səhlənkarlıqları sən düzəlt. İnşallah hamınız üçün axirət azuqəsi olar. Məsumə bu illərdə təcrübələr toplayıb bəşşə də, böyük tövsiyəsinə ehtiyacı var.

Əllərindən öpürəm. Canımdan əziz anam! İndiyədək olduğu kimi, bundan sonra da xeyir-duanı məndən, məhəbbətini ailəmdən əskik eləmə!

Kiçik, dəcəl, intizamsız və həmişə səni xatırlayan övladın R

20.09.92”

1992-ci ilin 5 sentyabrında üçnəfərlik bir heyət Mehrabad hava limanına daxil oldu. On beş gün idi ki, axşamlar hava limanına gedib gecəyə qədər gözləyir, amma səhərə yaxın məyus qayıdırdılar. Onlar Vyanaya uçan təyyarələrin birinə minmək, oradan da Zaqrebə getmək istəyirdilər. Bu vəziyyət bəzilərini peşman etdi və daha hava limanına getmədilər. Rəsul isə əl çəkmirdi.

Bosniya müharibəsi¹ başlayandan daim narahat idi. Ondan öncə də İslam ölkələrinin coğrafiyasına çox fikir verirdi: Kəşmir, Əfqanıstan, indi də Bosniya. Universitetdə verilən tədqiqat işlərini o mövzularda

¹ Yuqoslaviya altı respublikadan ibarət idi: Sloveniya, Xorvatiya, Monteneqro, Bosniya-Herseqovina, Makedoniya və Serbiya. Bosniya-Herseqovina respublikası kiçik Yuqoslaviya sayılırdı. Orada bütün millət və mədəniyyətlərdən adam vardı. Bu respublikada müsəlmanların sayı serblərdən, serblərin sayı da xorvatlardan çox idi. Sosialist respublika idi, heç bir din və məzhəbi dəstəkləməirdi. 7 Aprel 1992-ci ildə Bosniya-Herseqovinanın qeyri-müstəqil dövlət olduğu elan olundu və serblər tez bir zamanda Xorvatiyanın bir hissəsini işğal edib əhalini çıxarmağa başladılar. Onlar tutduqları hər bir şəhəri xorvatlardan və müsəlmanlardan təmizləyirdilər; həm Bosniya-Herseqovinada, həm də Xorvatiyada. Serblər əksəriyyəti müsəlman olan şəhərlərə də girirdilər. Makedoniya, Albaniya, Kosovo və Bosniyanın bəzi şəhər və qəsəbələrində Avropanın digər yerlərindən fərqli olaraq, müsəlmanlar kompakt şəkildə yaşayırdılar. Avropanın göbəyində əksəriyyəti müsəlman olan bir dövlətin qurulması və orada İslam kimliyinin formalaşması müharibə alovunu qızıqırdı. İran İslam İnqilabından öncə oranın İslam partiyasının banilərindən olan Əli İzzətbəyoviç əlaqə qurmaq üçün bir heyətlə İrana gəlmiş və qayıtdıqda həbs olunmuşdu. Balkanların ortasında Türkiyə, Pakistan və Ərəbistanla əlaqələrin güclənməsini qəbul etmirdilər. Bir müddətdən sonra xorvatların müsəlmanlarla müharibəsi başladı. Onlar da müstəqillik tələb edirdilər.

götürürdü. Bosniyada müharibə başlayandan bütün fikrizikri o olmuşdu ki, mətbuatda yayılan xəbərlərin nə dərəcədə doğru olduğunu bilsin. Şəmsin Bosniyadan yeni qayıtdığını eşidəndə özünü ona çatdırdı.

"Üç nəfərlə birgə Bosniyaya getmişdim. Orada bir ay qalıb vəziyyəti öyrəndik. Qayıdandan sonra Bosniya hərbcilərinin kömək istəyinə dair məktublarını Milli Təhlükəsizlik Şurasına çatdırdıq. Onlar təlim və dəstək üçün əlli bacarıqlı kadr istəyirdilər. Qəbul olundu və bu işi mənə tapşırdılar. Bosniyada işləmək üçün döyüş təlimlərini bacaran və hərbi attaşe fəaliyyətləri ilə tanış olanlar lazım idi. Mən də bu işlə məşğul olanları axtarırdım, Rəsul və təhsil alan digər dostlar yadıma düşmürdü. Buna görə onların heç birinə müraciət etməmişdim. Hərçənd, Rəsulla işləmək həmişə mənə güc verirdi. Onunla əməkdaşlıq etdiyimiz bütün illərdə hər hansı bir işi tapşırandan sonra mənə "hacı, hazırdır" deyəndə arxayınlaşırdım. Bilirdim ki, məsələni hərtərəfli araşdırıb. O şəraitdə isə onun barəsində fikirləşməmişdim; nə onun, nə də təhsillərini davam etdirən digər dostların. Amma bir gün Rəsulun özü gəlib dedi: "Səbrim tükənib. Axşamlar televizora baxanda, müsəlmanların başlarına gətirilən bəlaları görəndə rahat otura bilmirəm. Gərək mənə də özünlə aparasan".

Hələ getməyimizə şərait yaranıb-yaranmayacağı bilinmirdi. Onu sakitləşdirmək üçün dedim: "Əgər gedəsi olsaq, səni də aparırıq". O isə israr edirdi ki, gedək və onu da aparaq. Məndən söz almayınca əl çəkmədi. Bəlkə də o gün məndən çətinliklə ayrıldı. Gərgin idi, gözləri yaşarmışdı və tez getməyimizə israr edirdi".

1992-ci ilin iyununda Bosniyada əl-Zəhra adlı yardım mərkəzi yaradıldı. Vəhidi rəhbər tərəfindən Bosniya üzrə məsul şəxs, Ayətullah Cənnəti rəhbərin Bosniyadakı nümayəndəsi, Nəvvab Bosniyada Təşkilat şurasının sədri, Şəms də Bosniyadakı hərbiçilərin komandiri təyin olundu. Rəsul Şəmsin müavini oldu.

Rəsul, Seyid Həsən, Hacı Möhsün, Səid, Cəfər, Əli Pərhun, Əhməd və başqa bir neçə nəfər səfərə hazırlıq məqsədi ilə İmam Əli (ə) qarnizonunda keçirilən birhəftəlik kursda iştirak etdilər. Onlar haraya getməli olduqlarını bilməli və ünsiyyət qurmaq üçün bir qədər dil öyrənməli idilər. İran İslam respublikasının keçmiş Yuqoslaviyada səfiri olmuş Asayiş bölgə haqda onlara məlumat verdi, Xarici İşlər Nazirliyinin əməkdaşlarından Bitərəf Bosniya dilini öyrətməyə başladı. Rəsulun gərginliyi azalmışdı, dərslərdə həvəslə iştirak edirdi. Bosniya dilini yaxşı öyrənmək üçün bildiyi sözlərlə cümlələr qurub ucadan oxuyurdu: "Biz Bosniyaya gedirik! Serblərlə vuruşacağıq!.."

Üç ay gözləyəndən sonra, yavaş-yavaş Rəsulun səbri də tükənməyə başlayanda şərait düzəldi və onlar yola düşdülər. Getməzdən bir neçə gün öncə Fazil və Murad gecəni Rəsulgildə qaldılar.

"Biz Bosniyaya gedəcək ikinci qrup idik. Rəsul bizə diplomatik pasport almağın problemlərindən danışdı və xorvatların ərazisindən keçmiş birinci qrupdan eşitdiklərini söylədi. Səhər birlikdə Quma doğru yola düşdük. Yolda Behişt-Zəhra məzarlığına çatanda İmam Xomeyninin məqbərəsini görüb dedi: "Məlum deyil ki, bir də buraya qayıdacağam, yoxsa yox. Allah bilir, qismətimiz nədir. Mən burada düşürəm". Dedik ki, körpünün altında düşərsən. Dedi: "Yox, burada saxlayın". Avtobanın

ortasındakı millərin üstündən keçdi. O səhnə hələ də gözlərim önündədir. Millərin üstünə çıxıb bir qədər dayandı. Bir ayağı yaralandığına görə hələ narahat idi. Bir ayağını millərin o tərəfinə qoydu, digər ayağını da əlinin köməyi ilə o tərəfə keçirdi. Onu axırncı dəfə orada gördüm. Bizim qrupumuz Rəsulun şəhadətindən sonra Bosniyaya çatdı”.

Axırda üç nəfərə uçuş icazəsi verdilər: Azin, Rəsul və Əkbər. Əvvəlcə Tehrandan Frankforta, oradan da başqa bir uçuşla Zaqrebə gedəcəkdilər.

"Rəsulla yan-yana oturduq, Azin də arxamızda. Almanıyanın Hanzai şirkətinin təyyarəsi idi. Bir qədər sonra stüardessalar sənişinlərə yemək-icmək gətirdilər. Çox ac idik, amma yeməklərinin halal olub-olmadığını bilmədiyimiz üçün heç nə yemədik. Rəsul cibindən bir qədər püstə çıxardı, üçümüz də yeyib bir az özümüzə gəldik. Sonra üzünü mənə tutub dedi: "Seyid, Quranın var?" Cib Quranımı çıxardım. Dedi: "İndi ki bu xörəkdən yemədik, Qurana bax, görək nə deyir". Quranı öpüb açdım. Belə bir ayə gəldi ki, narahat olmayın, sizə cənnətdən ruzi veriləcək. Rəsul gülüb dedi: "Gördün?! Yaxşı ki bundan yemədik".

Səhər Almaniyaya çatdıq. Tranzitdə iki saat gözləməli idik. Səhnamazımız qəza olurdu. Dəstəmaz aldıq. Rəsul Fələstin çəfyesini çantasından çıxarıb yerə sərdi və namazımızı qıldıq. Bu zaman hava limanının polisləri bizi dövrəyə aldılar. Rəsul işarə ilə bildirdi ki, onlara fikir verməyib işimizi görək. Onlar da bir neçə dəqiqə bizə baxıb getdilər.

Xorvatiyada bizi bosniyalıların Xilas yolu təşkilatının uşaqları qarşıladılar. Onlar bizi Bosniyaya

aparacaqdılar. Bizə bir ev kirayə etmişdilər. İstirahət etmək üçün oraya getdik. Sonra bizi bosniyalı qaçqınların yerləşdirildiyi bir məscidə apardılar. Ağrılı səhnə idi. Xalqın vəziyyətini görəndən sonra halımız yaxşılaşsın deyə bizi at meydanına apardılar və bizə dondurma aldılar. Hələ boğazımızdan bir qaşıq dondurma keçməmiş Rəsulun ısrarları başlandı. Tez Bosniyaya getmək istəyirdi. Onlar da deyirdilər ki, sabah səhər yaxşıdır. Amma onun ısrarı ilə axşamüstü bir qolf maşını ilə yola düşdük. Zaqreb-Split yolunda maşını gəmiyə qoyub yüz metrə yaxın məsafəni keçirdik və Splitə çatdıq. Orada polis bizi saxladı və keçməyə qoymadı. Məcbur qalıb gecəni hoteldə qaldıq.

Sahildə bosniyalı qaçqınların qaldığı düşərgələr vardı. Orada bir xanım gördük; serblər ərinin və övladlarının başlarını kəsmişdilər. Elə dərddli qadınla görüşmək mənəvi baxımdan bizə ağır idi. Bosniya xalqına kömək etməyə getdiyimizi biləndə bizə xilaskar gözü ilə baxır, bizi qucaqlamaq istəyirdi. O, çox həyəcanla başlarına gələnləri danışdı. Herseqovinadan idi, Mostardakı evini buraxıb düşərgəyə sığınmışdı. Onun sözlərini Bosniya dilindən almancaya, almancadan da farscaya tərcümə edirdilər. Amma dərдинin böyüklüyünü tərcüməsiz də hiss etmək olurdu. Düşərgədən qayıdandan sonra narahatlığın şiddətindən heç birimiz saatlarla danışa bilmədik. O vaxta qədər televiziya dan görüb-əşitdiyimiz bütün hadisələri yaxından öz dillərindən eşidir, az sonra Bosniyada hansı səhnələrlə qarşılaşacağımızı isə bilmirdik. O səhnələr indi də yadımıza düşəndə gözlərimiz yaşarır. Oraya köməyə gedənlərin bəzisi elə təsirləndilər ki, orada qala bilməyib geri qayıtdılar".

Sarayevo yüksəklikləri serblərin mühasirəsində idi, oraya yol bağlanmışdı. Buna görə Sarayevonun 7 km-də yerləşən Zeniçaya getdilər. Ərazisinə və əhalisinə görə Sarayevodan sonra ikinci şəhər idi, böyük binaları, anbarları, geniş əkin və maldarlıq sahələri vardı. Səidlə Həmid Mərhəmət adlandırılan yardım mərkəzində onları gözləyirdilər. Şəhərdən kənarda Brodveyə yaxın bir yerdə onlar üçün üçmərtəbəli bir ev tutmuşdular. Ev sahibinin buna razı olmadığını, şəhər rəhbərliyinin onları zorla başqa bir yerə köçürdüyünü biləndə isə evi təhvil verib təlim üçün onlara verilən məktəbdə qaldılar. Bu qrupun əsas fəaliyyəti Visoko və Zeniça bölgəsində siyasi, dini-mədəni, təhlükəsizlik və kəşfiyyat fəaliyyətlərindən ibarət idi. Onlara Rəsul rəhbərlik edirdi. Pazariç və Kakan kimi digər şəhərlərdə də bir neçə yardım mərkəzi fəaliyyət göstərirdi.

Kakan Visokodan böyük idi. Oradakı sement zavodunda çoxlu adam işləyirdi. Orada fəal gənclər vardı, əhalisi də daha güclü təşkilatlanmışdılar. Rəsul bunları öyrənəndən sonra oradakı mərkəzlə əlaqə saxladı ki, orada da fəaliyyətə başlasınlar. Belə də oldu və çox tezliklə iranlılarla əlaqələri gücləndi.

Rəsul ertəsi gün şəhərdən işə başladı. Onun ən mühüm işi təlimə və dəstəyə ehtiyacı olan əhaliyə sözü keçən adam və təşkilatları tapmaq idi. O bu işdə mahir idi.

Rəsulun tanış olduğu ilk şəxslərdən biri Kakan şəhərinin məscid imamı Süleyman Çelikoviç oldu. O, Ərəbistanda təhsil almışdı, IC-7 televiziya kanalının rəhbəri və Kakanda könüllü qüvvələrdən ibarət "Quvat-müslimin" təşkilatının nümayəndəsi idi. Bu tanışlıq onlarla iranlılar arasında əməkdaşlıq yarada bilərdi.

Onların təşkilatı Zeniçada ikimərtəbəli bir məktəbdə yerləşdi. Birinci mərtəbədə yerləşən toplantı zalını ikinci dünya müharibəsinin silahları ilə doldurmuşdular: avtomat, pulemyot, raket, materiallarının nə olduğunu və harada hazırlandığını yalnız oraya keşikçi təyin olunmuş adamın izah edə biləcəyi digər silahlar.

Bu xalq qüvvələrinin komandiri Mahmud Karaliç adlı iri cüssəli bir hərbiçi idi. O, öz inanclarına görə iranlıları qəbul etmirdi. Rəsuldan öncə Şəms dəfələri ilə Karaliçə xəbər göndərmişdi ki, biz sizə kömək etməyə hazırıq. O isə belə cavab vermişdi: "Biz özümüz türklərlə, xüsusən də səudiyyəliylərlə işləyirik və sizə ehtiyacımız yoxdur".

Müharibə başlayandan sonra Bosniyaya hamıdan qabaq ərəbistanlı mübarizlər getmişdilər. Bu öncüllük orada nüfuzlarını gücləndirmişdi. Pulları və digər imkanları bölgə əhalisini cəlb etməkdə də təsirli olmuşdu. Hər yerdə mərkəzləri vardı; uzun saqqallı, bıqsız və dizlərinə çatan uzun ağ köynək geyinmiş adamlar kitablarda oxuduqlarını təbliğ edirdilər. O kitabları vəhhabi ruhanilər göndərirdilər və Bosniyada kitabxanalarda səliqə ilə düzülürdü. Onların ən güclü fəaliyyət yerləri Travnik idi. Müharibədən illər öncə oranı Balkandakı fəaliyyət mərkəzləri kimi seçmişdilər. Müharibə başlayandan sonra isə bu əlaqə güclənmiş və yeni şəkil almışdı.

Onlar İran əleyhinə heç bir təbliğatdan çəkinmir, iranlıları müşrik və kafir kimi təqdim edirdilər. Buna görə iranlılar camaat namazlarında onların yanında dayananda, dodaqaltı deyir və bir müşrikin yanında namaz qıldıqlarından narahat olurdular. Rəsul isə hamıya tapşırırmışdı ki, heç bir reaksiya verməyib sakit qalsınlar. Bilirdi ki, yavaş-yavaş qəbul olunacaqlar.

İran ilk günlərdə, bəlkə də aylarda əhali, hətta hərbi və dini təşkilatlar arasında tanınmırdı. İran və İraq sözlərinin tələffüzü bir-birinə yaxın olduğuna görə onların İraqdan gəldiklərini düşünürdülər. Bu ölkə İran-İraq müharibəsi zamanı Səddamın müttəfiqi olmuşdu. Bəlkə buna görə fikirləşirdilər ki, keçmiş xidmətlərin əvəzi olaraq onlara köməyə gəlmişlər. Lakin "Xomeyni" sözünü eşidəndə onların kim olduqlarını və haradan gəldiklərini bildirdilər. Hər halda, Xomeyni İranı haqda düzgün təsəvvürləri yox idi. Onların təyyarə ilə gəldiklərini eşidəndə təəccüblə soruşurdular ki, məgər sizin təyyarəniz də var?

Bosniyalıların mədəniyyəti bəlkə də şislərə ən yaxın mədəniyyətdir. Elə buna görə də, çox tezliklə oranın əhalisi və əfəndi adlandırılan ruhaniləri ilə münasibət qura bildirdilər. Hərbçilər isə onlara xoş üz göstərmirdilər. Hər halda, Rəsulun işlərindən biri Quvat-müslimin təşkilatı ilə əlaqə yaratmaq idi. Sonralar öyrəndi ki, Quvatın idarəsi daha çox əfəndilərin əlindədir. Orada onların lojistika, təhsil, din və digər müavinlər kimi müxtəlif vəzifələri vardı. Hərbi və əməliyyat müavinləri isə hərbcilər idilər. Rəsul çox tezliklə Quvat təşkilatının əməliyyat müavini olan Xəlil Berzina ilə münasibət qura bildi. O, hərbcisi olsa da, dindar və dərviş məsləkli idi. Onların etiqadi-siyasi müavini də Süleyman Çelikovici idi. O, İranın coğrafi vəziyyətini və iranlıların xüsusiyyətlərini bilir, iranlılarla münasibətə əvvəldən maraq göstərirdi. Əlliyaşlı ucaboy bir kişi idi. Başına Misirin Quran qiraətçilərinin papağından qoyurdu. Namazda papağını çıxarır, əba geyinirdi. O, Rəsulla ilk görüşünü belə xatırlayır:

"1992-ci ilin əvvəllərində Zeniçada eşitdik ki, bir qrup iranlı bizə köməyə gəlib. Rəsul bir neçə nəfərlə birgə mənim yanıma gəlib soruşdu: "Nəyə ehtiyacınız var?"

Ondan soruşdum: "Siz haradan gəlmisiniz? Sizin peyğəmbəriniz həzrət Məhəmməddir?" Gülüb dedi: "Tanrımız Allah, peyğəmbərimiz Məhəmməd, kitabımız da Qurandır". Dedim ki, onda birlikdə işləyə bilərik. Yenə nəyə ehtiyacımız olduğunu soruşanda dedim: "Üç şeyə ehtiyacımız var: silah, yemək və təlim".

Hər bir döyüşçünün bir silaha, həyatda qalacaq qədər yeməyə və əldə silah tutacaq qədər təlimə ehtiyacı vardı. Qərara gəldilər ki, növbəti dəfə İranın təlim komandasının rəhbəri ilə gəlib bölgəni yaxından görsünlər, təlimin zamanını və necəliyini dəqiqləşdirdinsilər. Ondan sonra təlim rəhbəri olan Rza Süleyman əfəndi ilə görüşdü.

"Rəsulla və Hacı Hüseynlə birgə Süleymanla görüşə getdim. Qumda təhsil almış İbrahim Avdiç tərcüməçi kimi bizimlə gəldi. Biz oraya çatanda Süleyman gitara çalırdı. Onu kənara qoyub bizi qarşıladı. Salamlaşıb hal-əhval tutanda üç-dörd yaşlı iki qızı sevincək bizə yaxınlaşıb Rəsuldan bonbon (şokolad) istədilər. Onlara gedib-gəldiyinə görə Rəsulu tanıyırdılar. O, cibindən bir qədər şokolad çıxarıb uşaqlara verdi və başlarını sıgalladı. Əfəndinin həyat yoldaşı da gəlib bizimlə səmimi hal-əhval tutdu. Hacı Hüseyn məni təlim rəhbəri kimi təqdim edib uyğun bacarıqlarımızdan danışdı; kəşfiyyat-diversiya təlimlərindən tutmuş kəşfiyyat əməliyyatlarına, körpü partlatmaq, bina partlatmaq, mina basdırmaq və digər bu kimi işlərə qədər. Süleyman Rəsula inandığına görə sözlərimizi qəbul etdi. O, səudiyyəliləri sevmirdi, İslam qaydalarına əməl etməkdə iranlılarla səudiyyəlilərin fərqlərini bilirdi. O, bölgənin qaranlıq vəziyyətini bizə şərh edəndən sonra qərara gəldik ki, Karaliçlə danışsın və növbəti həftə bizə təlimin başlanma zamanını bildirsin".

Birlikdə məntəqəyə baxış keçirdilər. Altı aylıq təlim müddəti Süleymana görə, uzun müddət idi. Onlar müharibənin altı aydan çox çəkəcəyini düşünmürdülər.¹ Onlar yalnız gənclərin silahdan istifadə etməyi öyrənmələrini istəyirdilər. Buna görə on beş günlük təlim kursları təklif etdilər ki, insanlar cəbhəyə qoşula bilsinlər.

Söhbət zamanı əfəndinin həyat yoldaşı onların yanında divanda oturub öz adətlərinə uyğun olaraq, qəhvə dənələrini döyürdü. Bir neçə dəqiqədən sonra qəhvə elektrik aparatda köpükləndi, qaymağı qaşıqla götürüb çif adlı fincanlarda qonaqlara gətirdi. Bosniyada adət belə idi, qonağa hörmət olaraq, onunla birgə tünd qəhvə içirdilər.

O günlər Rəsulun gərgin iş günləri idi. Əlaqə, etimad və danışiq əsasında proqramlar hazırlamalı, işləri yerbəyer etməli, mütəxəssis komandaların köməyi ilə təlimləri və xalqa yardım işini tənzimləməli idi. O, hər gün bir kənddən o birinə, bir şəhərdən digərinə gedir, dağların, çayların arası ilə uzun yollar qət edirdi. Buna baxmayaraq, ailəsini yaddan çıxarmır, məktubla vəziyyətlərini soruşur və öz vəziyyəti haqda yazırdı. O günlərdə Rəsulun ürəyi istəyirdi ki, Məsumə onun bu qərrib ölkədə fəaliyyətinin nə qədər vacib olduğunu həmişəkindən də çox dərk eləsin.

¹ Müharibə 1992-ci ildə başlayıb, 1995-ci ildə bitdi.

"Allahın adı ilə

*Salam ağamız İmam Mehdiyə və İslam İnqilabının
Böyük Rəhbərinə!*

Əziz və səbirli həyat yoldaşım! Salam. Ümidvaram ki, sən və bütün uşaqlar yaxşısınız. Məsumə, məktubu elə bir halda yazıram ki, bir gözümlə yatıb, bir gözümlə oyaqdır. Son bir ayda həqiqətən yata bilməmişəm. İndi gecdir və mən səkkiz saatını danışmaqla keçirdiyim bir günü başa vurub yorulmuşam. Qarşıdakı qonşu¹ gedəndən sonra üzərimə daha çox məsuliyyət düşüb, işlərim ağırlaşdı. İndiyə qədər də Allahın Özünü kömək edib. Allahın lütfü ilə həm özümü qoruyuram, həm də gecənin yarısına qədər ağır işlər görürəm. Allah qəbul eləsin! Qarşıdakı qonşunun yerinə gələn adam və digərləri çox israr etdilər ki, qalıb onlara kömək edim, mənsə bəzi səbəblərə görə qəbul etmədim. Danışdığımız kimi, inşallah, uzağı 15 günə qayıdıram.

Allaha şükür, yerimiz çox yaxşıdır. Yeməyimiz də yaxşıdır və əmin-amanlıqdır. Lakin insanların çəkdiyi çətinliklər bizə mənəvi əzab verir. Burada çoxlu şəhid ailələrinə dini-mədəni və qida yardımları göstəririk, çox yaxşı haldır ki, uşaqlara Quran öyrədirik.

Qisası, vəziyyət yaxşıdır. Bircə səndən və uşaqlardan ayrılıq qalır. Ümidvaram o da tezliklə sona çatar. Əli də yaxşıdır, həmişə bir yerdəyik.

Məsumə, bilirəm ki, çox hirsli sən. Allah mənə bağışlasın, səndən bağışlanmaq gözləmirəm. Ancaq mənim əlimdə deyildi, qərarı mən vermirdim. Nə idisə, keçdi, keçir və inşallah, keçəcək.

¹ Kod adıdır.

Tezliklə Rəsul qapını döyəcək və sən məni evdə qarşında görəcəksən. Başını sinəmə qoyacaqsan, mənim ətrim səni sakitləşdirəcək... Hərçənd Mehdi ilə Zeynəb qoymayacaqlar.

Səni sevirəm. İnan ki, mənə inanırsan. Səndən ötrü darıxıram. Çox istəyirəm ki, səni qucaqlayım, saatlarla başını sinəmə qoyum, əzizləyim. Əlbəttə, bu sözləri yazmaqla da bir qədər sakitləşirəm.

Məsumə, Allaha şükür, mən yaxşıyam, sizdən ötrü darıxmaqdan başqa bir narahatlığım yoxdur. Ümidvaram Allah bizi bağışlayar, bizə Öz yolunda xidmət səadəti və səbir neməti verər!

Hörmətlə: Yoldaşın R”

Əhaliyə yardım çatdırmaq asan iş deyildi. Şəhər və kəndlər arasında məsafə böyük idi. Çətin dağ və torpaq yolları və yetərincə yanacağın olmaması yardım qruplarının işini çətinləşdirirdi. Həm də maşının qırmızı işıqlarından ehtiyatlı olmalı idilər. Əyləcə basanda yansaydı, uzaqdan topla vurula bilərdilər.

Bosniyanın uzun qışı da işi çətinləşdirirdi. İlin altı ayı soyuq keçirdi. Müharibə şəraitində böyük şəhərlərdə mərkəzi qazanxana olsa da, evləri mazut, dizel və qaz yerinə kömür və odunla qızdırmalı olurdular.

İranlıların yardım mərkəzində görülən bütün işlər şəhər rəhbərləri ilə razılaşdırılırdı. Şəhərlərin rəhbərləri üçün bu, çox əlverişli idi; işlər nizam-intizamla gedir, köməklə görülürdü. Digər ölkələrdən gəlmiş yardım təşkilatları isə şəhər rəhbərləri ilə çox da əməkdaşlıq etmirdilər.

İrənin yardım təşkilatları yardımını özləri xalqa çatdırırdılar. Onların ən böyük problemi hiace maşınlarına lazım olan yanacaq idi. Ordu onu damcı ilə təmin edirdi. Başqa çarə yox idi, şərait elə idi.

Şəhid ailələrinə yardım etmək ən başda duran vəzifə idi. Onların adlarını şəhər rəhbərliyindən almışdılar. Bəziləri başqa yerlərə mühacirət etmiş, bəziləri də öz vətənlərində qalmışdılar. Hər ailəyə bir qida paketi verirdilər: şəkər, yağ, qəhvə, un və ya makaron, ədviyyat və şokolad. Rəhbər Ayətullah Xameneinin həmrəylik müraciətini, bəzən əlavə bir qədər pulu da paketlərə qoyurdular. Rəsul bu hədiyyələrin əhaliyə tez çatdırılmasına çalışırdı. Çünki bəzən bir döyüşçü çarəsizlikdən və zəruri qida məhsullarını almaqdan ötrü silahını satırdı. Bəziləri siqaret və qəhvə kimi

ehtiyaclarından ötrü də belə bir iş görmüşdülər. Onların arasında məşhur bir məsəl vardı: Siqaretsiz qəhvə minarəsiz məscid kimidir!

Rəsul maddi yardımlardan və təlimlərdən əlavə bəzən ailələrə baş çəkir, vəziyyətləri ilə maraqlanırdı. Xüsusən şəhid vermiş ailələri yoxlayırdı. Onlar haqda xatirələr dinləyir, şəhidlərin şəklini alırdı. Hərdən istirahətə vaxt tapanda Bosniya şəhidlərinin şəkillərini bir kağıza yapışdırır, aşağısından ailələrindən eşitdiyi xüsusiyyətləri yazıb divara vururdu.

Ziyarət etdiyi ilk ailə üçyaşlı bir qızla bir xanım idi. Sakit oturmuşdu, gözlərindən süzülən yaş dayanmırdı. İranlı heyətdən biri şəhidin uca məqamından danışdı, şəhid ailəsinə Allahın Özünün başçılıq etdiyini söylədi. Birdən elektrik enerjisi kəsildi və qızı qaranlıqda Quran oxumağa başladı. Hamı yerində qurumuşdu, heç kim danışmırdı. O, qızını qucağına götürdü və dedi: "Bu bir neçə gündə ən böyük çətinliyim qızıma atasının harada olduğunu və nə üçün gəlmədiyini söyləmək olub. Amma sizin sözlərinizdən sonra nə deyəcəyimi bildim: Atan şəhid olub və Allah bizimlədir!"

Ondan sonra mərhəmətə – yardım mərkəzinə gedib şəhid ailələrinə yardımları çatdırmaqla məşğul oldu. O qadın Rəsulun şəhadətindən sonra Visoko rəhbərliyindən gəlmiş heyətlə birgə İrana başsağlığına gəldi, Rəsulun ailəsi ilə görüşəndə öyrəndiyi və inandığı sözləri söyləyib Məsuməyə təskinlik verməyə çalışdı. O deyirdi ki, özünü iranlılara borclu bilir.

Rəsul hər şeydən çox əhali ilə münasibətə və onların zəruri ehtiyaclarını aradan qaldırmağa çalışırdı. Hər bir partiya, qrup və təşkilatla oturub-dururdu. Bosniya

şialərindən olan Rasim Buşliya saatlarla Rəsulla oturub söhbət etmişdi.

"Biz onu bir bosniyalı kimi çağırırdıq. Bəlkə də çox tez bir zamanda Bosniya ruhunu qəbul etdiyinə görə idi. Bütün məsələlərdə belə olduğuna görə yaşayıb işlədiyi adamları tanıya bildi. Heç kimi nəyəsə məcbur etmirdi. İnanılmaz idi, buraya gələndə o qədər səmimi görünürdü ki, sanki öz evinə gəlmişdi. Dəfələrlə deyirdi: "Yeməyə nə olsa, yeyərik, hətta quru çörək olsa da". Buraya heç vaxt əliboş gəlmədi, ən azı bir qutu siqaret gətirirdi".

Avropa mədəniyyətinə görə Bosniyada işləmək asan deyildi. Qadınlar hicabsız idilər, qonaqlıqlarda şərab verilir. Buna görə bəzi iranlılar onlardan uzaqlaşmışdılar. Rəsul isə dəvətlərini rədd etmir, onlarla birlikdə siqaret çəkir, qəhvə içirdi. Hərdən təəccüb edirdilər ki, məgər siz mücahid deyilsiniz? Məqsədləri ərəbistanlı mücahidlər idi. Rəsul deyirdi ki, biz mücahidik - iranlı mücahid, bosniyalı bir iranlı.

Bu kimi məsələlər bosniyalı əsgərlərin iranlılara marağını artırırdı. Bu sadəlik təbii ki, hüdudsuz deyildi. Süleyman deyir: "Rəsul etiqadi söhbətlərə girişmir, şiə və sünnilikdən danışmırdı. O və dostları adamlarımıza təlim keçir, bizimlə namaz qılırdılar".

Hərdən şahmat oynaya-oynaya yavaşca bəzi İslam hökmlərini çatdırırdı. Deyirdi ki, İslamda şərab içmək haramdır, qadın və kişinin əl görüşməsi düzgün deyil. Bu sözlər təsirsiz olmurdu, o olan yerə halal içkilər gətirir, qadınlar başörtüyü taxırdılar. Bosniyalı mübarizlərin çoxu hərbi təlim düşərgəsində öz qız dostları ilə görüş təyin edir, tikanlı məftillərin və torların arxasında saatlarla danışib dərdləşirdilər. Hər halda, Avropa mədəniyyəti və uzun illərin kommunizmi öz işini görmüşdü.

Rəsulun Bosniyada gördüyü ilk işlərdən biri Məcid Cavidaninin köməyi ilə Darül-Quran mərkəzi açıb bosniyalı uşaqlara Quran öyrətmək oldu. Uşaqların gözəl səslə Quran oxuduqlarını görəndə çox sevinirdi. Oğlu Əlirzanın da elə olmasını istəyirdi. Bəzən telefonda və məktubda bunu tövsiyə edirdi. O uşaqları öz uşaqları kimi sevir, tərbiyələrinə əhəmiyyətli yanaşırdı. Xüsusən Kənan ona Əlirzanı xatırladırdı.

"Razı idi ki, nə qədər lazımdırsa, xərcləyək, amma bu uşaqlar dinlə tanış olsunlar, İslamı sevsinlər. Bəzən gündəlik işlərini bitirəndən sonra gəlib uşaqların yanında oturur, onlarla söhbət edirdi. Sanki bununla yorğunluğu çıxırdı. Onlara şokolad gətirir, onları əzizləyirdi".

Bununla yanaşı, təlim komandasına da kömək edir, özü də təlim keçirdi. Daha çox pusqu və pusqu əleyhinə təlimləri keçir, əməli şəkildə öyrədirdi. Bundan əlavə, əməliyyat olanda bosniyalı döyüşçülərlə birgə iştirak edirdi. Travnikin yaxınlığındakı Yayçe şəhərinin süqut etməkdə olduğunu eşidəndə bir neçə iranlı və bosniyalı ilə birgə vəziyyəti öyrənməyə getdi. O qədər irəliyə getmişdilər ki, bosniyalı əsgərlər qorxularından geridə dayanmışdılar. Bosniyalı döyüşçüləri ruhlandırmaq məqsədi ilə əlindən gələni edirdi. Serblərin Doboy cəbhəsinə gəlib tank yerləşdirdiklərini eşidəndə serb dəllallarından üç mərmə ilə birlikdə bir RPG qumbaraatanı alıb İran tərəfindən döyüşçülərə hədiyyə verdi. Həmin üç mərmə öz işini gördü; iki atəşdən sonra tanklar geri çəkildi.

Bir əməliyyatda Pərhan yaralandı.

"Ayağım minaya düşdü. Rəsul hər gün mənə baş çəkməyə gəlirdi. Gündə qırx penisillin vururdum.

Bədənim qurumuşdu. Dedi ki, sabah sənə məcun gətirəcəyəm, cana gələcəksən. Gətirdi və halım həqiqətən yaxşılaşdı. Çəkilməmiş əti şüşə qaba töküüb suyun buxarında bişirmişdi".

Digərlərinə və işlərinə nə qədər vaxt ayırırdısa, özünə vaxtı azalırdı. O aylarda çoxlu fəaliyyətlərə, zəif qidalanmaya və ab-havanı dəyişdiyinə görə arıqlamış, saçının ön hissəsi çox tökülmüşdü. Daha mühümü bu idi ki, darıxırdı. Telefonla əlaqə saxlamaq da asan deyildi. Evlərində telefon yox idi. Mobitel cihazı ilə əlaqə saxlayırdılar. O da çox ağır idi və xüsusi yüksəklikdə işləyirdi. Buna görə darıxanda məktub yazmağı üstün tuturdu. Məsumə isə həftədə bir dəfə zəng vurmağa çalışırdı.

"Xırda pulları toplayır, qarda-boranda Əqdəsiyyə dördyoluna gedirdim. Orada xarici ölkələrə zəng vurmaq üçün poçt var idi. Soyuqda saatlarla növbədə dayanıb zəng vururdum".

Əlirza ilə Zeynəbin imtahanları yaxınlaşırdı. Rəsul dərsləri zəifləməsin deyə onlardan ötrü narahat idi. Həmişə belə idi. Uşaqların dərsi onun üçün birinci dərəcəli əhəmiyyətə malik idi. Əlirza birinci sinifdə oxuyanda korpus tərəfindən onlara Məşhəd səfəri təklif olundu. Əli çox ısrar etdi ki, onlarla birgə ailəvi səfərə çıxsınlar. O və digər dostları ailələri ilə gedirdilər. Uzun müddətdən sonra yorğunluqlarını çıxarar, uşaqların və Məsumənin ürəyi açılardı. Lakin Rəsul qəbul etmədi. Dedi ki, Əlirzanın dərsi zəifləyər. Səfər on gün çəkəcəkdi. Müəllimi Rəsula demişdi ki, bəlkə də özünü çatdırı bilməyəcək. O, rüblük imtahanlarında harada olsaydı, əlaqə saxlayıb dərslərini

yaxşı oxumalarını tapşırmağa çalışırdı; ya telefonla, ya da məktubla. Belə olanda arxayınlaşırdı.

Bu dəfə zəng vuranda Məsumə Rəsula dedi ki, Zeynəbin müəlliməsi onu bir neçə dəfə məktəbə çağırıb. Müəllim şikayət edirdi ki, qızınız çox qapalıdır, arxa partada oturur və fikri dərstdə olmur.

"Rəsul dedi ki, gedib müəlliməsinə onun uzun müddətdir evdə olmadığını söyləyim. Dedi ki, bəlkə nə etməli olduğunu bilər. Məktub və nəsihətləri də çox təsirli idi. Zeynəbin psixoloji vəziyyəti Rəsulun şəhadətindən sonra da pisləşdi. Bunu onun müəlliməsi xanım Bəhməniyaya dedim. O, şəhid yoldaşı idi və belə şeyləri başa düşürdü. Bir qədər keçəndən sonra Zeynəbin dəyişildiyini hiss etdim. Yenə şənələnirdi. Müəlliməsi deyirdi: "Mən hekayə formasında Zeynəb kimi uşaqların həyatı barədə bəzi sözlər deyirəm. Onlara danışiram ki, işi belə olan atalar böyük qəhrəmanlardır. Zeynəb bir söz demir, amma diqqətlə qulaq asır. İndi əhval-ruhiyyəsi yaxşıdır, sinifdə diqqəti çoxalıb və özünü geri qaldığı dərslərə çatdırır".

"Əziz və hörmətli oğluma! Atası evdə olmayanda evin kişisi olan Əlirzaya!

Oğlum, məktubunu alıb çox sevindim. Göndərdiyin hədiyyələrə görə də sağ ol. Onları bosniyalı mübariz və müsəlman uşaqlara verdim. Onlar da sənə salam söylədilər. Davamlı Quran oxuduğuna və namazına qarşı diqqətli olduğuna görə də sevinirəm. Allah da səndən razıdır. Allaha şükür ki, dərslərin də yaxşıdır. Mehdidən muğayat ol. İmtahan vaxtıdır. Anandan muğayat ol və mənə məktub yaz. Mən həmişə sənə yada salıram, sən də məni. Səninlə mən həm ata-oğuluq, həm də iki dost. Mənə dost məktubu yaz, dostlarının kim olduğunu da söylə. Əli

Haşimini görürsən, yoxsa yox? Göyərçin və kəkliklərdən də xəbərim yoxdur.

Tezliklə görüşmək ümidi ilə səni Allaha tapşırıram.

Atan R

Salam mənim yaxşı və nazlı Zeynəbimə! Halın yaxşıdır, mən də yaxşıyam. Mən səni çox sevir, burada yada salıram. Kaş sən, Əlirza və Mehdi mənim qucağımda olaydınız! Anan da olaydı - dördünüz! İnşallah qayıdanda istəyirəm ki, bir saat səni, bir saat Əlirzanı, bir saat Mehdi, min saat da ananı qucaqlayım. Zeynəb, sən artıq ikinci sinifdə oxuyursan, böyümüsən. Ana sənin yaxşı dərs oxuduğunu dedi, mən də sevindim. Mən gələndə gərək imlanı, riyaziyyatı – hamısını yaxşı biləsən.

Sən gərək anaya kömək edəsən, onu narahat olmağa qoymayasan. Mehdi və Əlirza ilə dalaşmayın. Mən bilsəm, narahat olaram. Mehdi ilə oynayın, ananı heç vaxt incitməyin.

Mənim yaxşı və qəşəng qızım, böyük oğlum Əlirza və kiçik oğlum Mehdi! Siz gərək ananızı narahat olmağa qoymayasınız.

Ananın sözlərinə yaxşı qulaq as. Gərək dərs oxuyub sinif birincisi olasan. Yadından çıxmasın, ev işlərində anana kömək elə. Mən sənə bir gəlincik almışam. Səni çox sevirəm. Mən gələndə dərslərin yaxşı olsa, nə istəsən, alacağam. Əlirzaya da alacağam.

Sağ ol, atasının yaxşı qızı.

Mehdiyə salam! Oğlum, səni sevirəm. Mehdi, səni çox istəyirəm, sən də məni. Anan deyir ki, saçın uzanıb və sən demisən ki, gərək atam qısaltsın. İndi ki mən yoxam, qoy anan qısaltsın. Afərin, oğlum!

Mehdi, mən sənə bir elektrik qatarı almışam. Onunla oyna.

Mehdi, ananı incitsən, mən narahat olaram. Küçəyə çıxma, Məhəmmədhüseynlə oyna, dalaşma. Amma qonşu uşaqlar səni vursalar, sən də onları vur.

Əlirza ilə dalaşma. Yaxşı? Afərin!

Sən onlarla danışma, rəsm dəftərinə rəsm çək. Atanın şəklini çəkib mənə göndər. Səni sevirəm, nazlı balam.

Məsumə, Allah şahiddir ki, buna məktub yazmaq hamısından çətin oldu. Mehдинin şəklinə baxanda səni görürəm. Daha qələm də kömək edə bilmir. Yox, vallah, duyğuları cansız kağıza köçürmək olmur. Kaş bir aparat ixtira olub insanın daxili hisslərini qeyd edəydi! Mən səni xatırladığım bu anı qeyd edib sənə təqdim etmək üçün bütün ömrümü verərdim.

Uzun gecələrin pərişanlığı və qəm-kədər

Nigarın saçının kölgəsində yoxa çıxar".

Rəsul tez-tez Əliyə də məktub yazır, oranın şəraitini izah edirdi. Əlinin Bosniyaya gəlməyə hazırlaşdığını bildiyi üçün ona Bosniyadan yazmağa çalışırdı: xalqından, mədəniyyətindən, hərbcilərindən, bəzi bədgümanlıqlarından, yaranmaqda olan etimadlardan, digər ölkələrin yardım mərkəzlərindən, onların məqsədlərindən, iranlıların müsbət və mənfi cəhətlərindən. Əliyə yazmışdı ki, "dörd il dəcəllik" burada işinə yarayır, həmin dörd ildə bərk partalar arxasında öyrəndikləri ona yol açır.

Əli bunları oxuyandan sonra tez Rəsulun yanına getmək istəyirdi. Hərçənd, Rəsul 1992-ci ilin yanvarında qayıdanda Əli hələ İranda idi.

Məsumə hamıdan çox səbirsiz idi.

"Kirmanşahda olanda qonşular soruşurdular ki, bəs ərin nə vaxt gəlir? Deyirdim ki, gəlib-gedir. Onun aylarla olmadığına söyləmirdim, amma get-gedə bildilər. Təəccüb edir və deyirdilər ki, biz ərlərimizə deyirik siz gedin ağa Rəsulun yerinə, o gəlib ailəsinə baş çəksin".

Amma müharibədən sonra belə bir şeyi heç kim gözləməirdi. Beş ay idi Bosniyada idi. Daha heç kəs onun ailə-uşağının yanında olmadığına görə narahat deyildi. Heç kəs yoldaşının onun yerinə Bosniyaya getməsinə istəməirdi. Bəzən də deyirdilər ki, sizə nə qədər pul verirlər? Məsumə cavab vermirdi, amma ürəyi ağrıyırdı.

Rəsul həftəsonu Məlayirə anasını görməyə getdi. Bədri onun önündə qurban kəsdi. Son üç ildə Rəsulun evdə olmasına alışdığından beşaylıq gedişi illərə bərabər olmuşdu. Bu dəfə də nəsihət verdi ki, daha kölgəsini ailəsinin üstündən əskik etməsin. Dedi ki, Məsumə və uşaqlar bu müddətdə çox əziyyət çəkiblər. Orada iki-üç gün qaldı, bəzi dostlarına baş çəkdi, görüşüb bir neçə saat söhbətləşdilər.

Məlayir korpusu dövründən dostu olan və müharibədə əlil olmuş Həsəni gördü. Onu da özü ilə Bosniyaya aparmaq istəyirdi. Ona deyirdi ki, orada sənin kimilər azdır. Lakin fiziki vəziyyətinə görə gedə bilmədi.

"Seyfiyyə bağında görüşdük. Oturub hər bir məsələ barədə söhbət etdik. Şən idi. Özü ilə bir termos çay gətirmişdi. Birlikdə içdik. Ona dedim: "Əmi Rəsul, gördün, şəhadət bağının qapısını bağladılar!" Gülüb dedi: "Yox, yanılırsan. Dövrün kişiləri üçün hələ açıqdır".

Rəsul Tehrana qayıtdı. Rəcəb ayı idi. Qonşusu İmam Əlinin (ə) doğum gününü qeyd etmək istəyirdi. Rəsula demişdi ki, yerləri azdır. Rəsul qonaqların yarısının onlara

gəlməsini qəbul etmişdi. Bütün dostlarını da dəvət etdilər. Həm bir yerdə oturub söhbətləşməyə imkan yarandı, həm də uzun müddətdən sonra bayram keçirməyə. Həmid də gəlmişdi.

"Bəndər-Abbasdan gəlmişdim. Xəfif qar yağırıdı. Rəsul ona çox yaraşan yaşıl gödəkcəsini çiyninə atıb qapının önündə dayanmışdı. Onunla görüşüb-öpüşəndən sonra dedi: "Bilirdim ki, gələcəksən". Gecəni orada qaldım. Bosniyadan qayıtmışdı. Ora barədə təhlillərini deyir, siyasi qənaətlərini bölüşürdü. Həmişə bəlli məqsədləri vardı. Mən o məqsədləri daha çox Şəhid Məhəmməd Müntəzirinin azadlıq təşkilatlarına yardım etməsində görmüş və Reyşəhrinin xatirələrində oxumuşdum. Uzun müddətdən sonra həmin gecə yenə sübhə qədər oturdum. İmam Xomeyninin Qırx hədis kitabını vərəqlədik, Şəhram Naziriyə qulaq asdıq və oxuduğu şeirlərə dair fikirlərimizi bölüşdük. Oğlu Əlirza da yanımızda oturdu. Həmin gecə dedi ki, dərslərini tez bitirmək istəyir. Buna görə gedəndə çox da inanmadım".

Yuxuda görmüşdü ki, qərrib bir yerdə qərrib bir xalqa rəhbərlik edir. Məhəmməd onu oyadanda qərribə halda idi. Səksəninci illərdə Kürdüstan dağlarında sübh namazından sonra səcdədə yuxuya getmişdi. Məhəmməd demişdi ki, bunun yozumu qərrib bir ölkədə şəhadətdir. Bu dəfə də Rəsulun getməyi üçün üç dəfə istixarə etmiş, hər üçündə də izahı belə olmuşdu ki, dünyası üçün yox, amma axirəti üçün yaxşıdır. Və o, Rəsulun on il öncə gördüyü yuxunu xatırlamışdı.

"Birinci və ikinci dəfə dedim ki, qayıdış yoxdur. Soruşdu ki, yüz faiz? Dedim ki, yüz faiz. Ona dedim: "Bosniyaya getmə, qanın hədəd gedəcək. Mühəribə qurtarıb, qal ailənin yanında, dərslərini bitir. Bosniya-Herseqovinanın sənə nə aidiyyəti var?!" Sakit qaldı. Dedim: "Sənin aqibətin xeyirlidir. Getmə, uşaqlarının başı üstə qal. Gör Bosniya dünyanın harasındadır. Üstəlik, özün deyirsən ki, mühəribə vaxtı Səddamın əsas müttəfiqi olublar".

Sözüm məntiqli deyildi, bilirdim, amma getməsini istəmərdim. Dedi ki, rəhbərin nümayəndəsi gəlib, cavab istəyir. Onu saxlaya bilmədiyimi görüb son səyimi etdim: "Yadında olsun, haraya getsən, Vəcəəlna ayəsini"¹ oxu ki, şəhid olmayasan, ailə-uşaqlarının başı üstə qayıdasan". Gülüb dedi: "Baş üstə".

Demişdilər ki, uşaqlardan iki nəfəri tutublar, tez bir iş görməsələr, onları öldürə bilərlər. Şəms müzakirəyə getməsinə razı salmaq üçün Rəsulla dəfələrlə danışmışdı. Amma Rəsul Məsuməyə söz vermişdi ki, bu dəfə qalacaq.

¹ "Biz onların önlərinə və arxalarına sədd çəkib (gözlərini) bağlamışıq. Buna görə də görmürlər". (Yasin, 8)

Uşaqlar elə yaşda idilər ki, ona daha çox ehtiyacları vardı. Çünki son bir neçə ildə onların yanında çox qalmışdı, ona bağlanmışdılar. Evin vəziyyəti də yaxşı deyildi, əsaslı təmirə ehtiyac vardı. Amma onlar da əsirlərin azadlığı üçün başqa uyğun adam tanımırdılar; elə bir adam ki, diplomatik toxunulmazlığı olsun və müzakirənin öhdəsindən gələ bilsin. Dövlət məmurlarının rəsmi müzakirələri nəticəsiz qalmışdı. Bundan öncə də yolu səhv salıb ələ keçirmiş bir neçə nəfəri Rəsul azad etdirmişdi. Amma bu dəfə iş daha çətin görünürdü.

Getməli olduğunu Məsuməyə deyəndə hirsələndi: "Sən söz vermişən!"

Bilirdi, amma çarə yox idi. Dedi: "Uşaqları həbs edə bilərlər. Bir aydır heç kimin onlardan xəbəri yoxdur. Heç kimin əlindən bir iş gəlmir".

Yəni Məsumə yenə sükut etməli idi. Axırncı dəfə gələndə söz vermişdi ki, ailəsinin yanında qalacaq. Hələ bir ay tamam olmamışdı! Rəsul dedi ki, bu təklifi ona bir neçə gün qabaq veriblər və o, boynundan atmağa çalışıb. Amma dostlarından iki nəfərin həyatı təhlükədədir. Onlar bosniyalı gənclərə təlim keçməyə getmişdilər, indi itiblər və bu yaxında xorvatlara əsir düşdүkləri bilinib. Uşaqlar hansı qapıya gediblərsə, əliboş qayıdıblar.

Bosniya-Herseqovinada İranın səfirliyi yox idi. İranın Vyanadakı səfiri oranın məsələlərini həll edirdi. Əsir düşmüş uşaqların azadlığı üçün bu yolla bir iş görmək uzun zaman itirmək demək idi. Məsumə ilə o qədər danışdı ki, axırda yenə razı saldı.

Getməzdən öncə orada işinə yarayacaq bəzi şeylər aldı: kürü, yaxşı xarici siqaret, seiko 5 saati və nəfis silahlar. Bunları almaqdan ötrü Hadinin yanına getmişdi.

"Tələsirdi. Rəsmi mərhələlərlə hazırlaşmağı gözləyə bilmirdi. Almaq üçün əlli şey yazmışdı. Elə şeylər yazmışdı ki, mənə qəribə idi. Dedim: "Başqa bir şey istəmirsənmi; top, tank?!" Çox ciddi şəkildə dedi ki, yox, hacı. Zövqünü bilirdim. Nəfis şeyləri saxladığım bir sandığım vardı. Rəsuldan başqa heç kim ona yaxınlaşa bilməzdi. Getməzdən iki gün öncə tapançamı soruşdu. Dedim ki, səni azad etmək üçün verdim getdi. Dedi ki, yox, biri də varın idi. Hansını nəzərdə tutduğunu bildim. Evə getdik və götürüb ovcuna qoydum. Mənə baxıb dedi: "Bunu qəbrimə aparacam?! Qalanını da ver!" Çiyinlə bel kəmərlərini və kompasını da istəyirdi. Hamısını verib onu da, özümü də rahatlaşdırdım. Evə çatana qədər yolda mənə problemlərindən danışdı və bu dəfə getməyinin nə qədər çətin olduğunu dedi. Dedi ki, iki yolayrıcında qalıb. Amma həmişə olduğu kimi yenə çətin yolu seçdi".

İstixarə üzərinə düşən vəzifəsini bəlli etmişdi. İşlərini yoluna qoyub sağollaşmaq üçün Məlayirə getdi. Bədriyə qırmızı bir ayaqaltı almışdı. Onu verəndə dedi: "İstəyirəm ki, bunu görəndə məni xatırlayasan". Bədri həmin ayaqaltını bir neçə il öncəyə qədər saxlayırdı. O, Rəsulun verdiyi qərardan çox narahat oldu, amma üz vurmadı. Bilirdi ki, ona hər şeyi əmr eləyə bilər, cəbhəyə getməməkdən başqa. İndi də Bosniya... Yoluna yemək qoyub sağollaşdı.

"Bir torba günəbaxan tumu da qoyub dedim: "Uşağım Əlirzaya apar". Mənə baxıb dedi: "Ana, de ki, uşaqlara apar". Onların arasında fərq qoymağımı sevmirdi. Məsumə ilə uşaqlar bizə gələndə nahar yeməyinə toyuq bişirirdim. Onun payını çox edəndə öz boşqabından götürüb Məsumənin boşqabına qoyurdu. Həmişə həmiyə qarşı diqqətli idi".

Sağollaşanda Abbasın boynunu qucaqlayıb üzündən öpdü və qulağına dedi: *"Abbas, mən bəlkə şəhid oldum, anamdan muğayat ol".* Bunu üç dəfə demiş, bir dəfə isə əlavə etmişdi: *"Bəlkə mən şəhid olandan sonra çox söz eşidəcəksiniz; çoxları deyəcəklər ki, pula görə getdi. Ehtiyatlı ol ki, bu sözlər anamı narahat etməsin. Ondan muğayat ol".*

Axırncı axşam uşaqları bir-bir öpdü, onlara dedi ki, sabah Bosniyaya səfərə çıxacaq. Səhər Əlirza ilə Zeynəb oyanıb məktəbə hazırlaşanda Rəsul otaqların birində gizləndi. Məsumə təəccüblə soruşdu: *"Uşaqlarla sağollaşmaq istəmirsən?"* Dedi: *"Yox, Məsum can, qorxuram ki, onlara olan sevgim məni yoldan saxlayar".*

Bir aya yaxın idi ki, Splitdə qalıb yolun açılmasını gözləyirdilər. Bir neçə dəfə Məsumə ilə telefonla danışıb demişdi ki, hələ ölkəyə girə bilməmişlər.

"Mənə iki aya qayıdacağımı söz verdiyinə görə narahat idi. Zaman keçirdi, amma hələ daxil ola bilməmişdilər. Vədinə xilaf çıxmaq istəmirdi. Dedim ki, hər halda, sən söz vermişən və gərək iki aya qayıdasan. Sonra dedim ki, yox, elə indi qayıt, bəlkə Allah sənin getməni istəmir. Dedi: "Onda deyərlər ki, Rəsul qorxub getmədi". Ona dedim: "Sən gəl, başqasının sözünə fikir vermə. Mən onların cavabını verərəm". Bilirdim ki, gəlməyəcək, zarafat edirdim".

Əli martdan Bosniyada idi. Rəsul İrana qayıdandan sonra Zeniçada rəhbərlik onun üzərinə düşmüşdü. O, Seyid Həsənlə birgə Rəsulu görməyə getdi. Rəsul onları görüb çox sevindi. Splitdə qaldığı müddətdə çox diltxor olmuşdu. İrandan yardım aparan yük maşınları onları Bosniyaya keçirəcəkdi. Xorvatların arasından keçməli idilər. Keçən dəfə gələndə şərait o qədər pis deyildi. Onda təkcə serblər müsəlmanlarla və xorvatlarla vuruşurdular. İndi isə xorvatlarla müsəlmanların arası da pisləşmişdi və alov üçbucağı xilas yolunu çətinləşdirirdi. Split artıq Xorvatiyanın bir hissəsi idi və oradan keçmək üçün HVO¹ postlarından keçməli idilər.

Əli gələndə o müddətdə baş verənləri bir-birindən soruşmağa və xəbər mübadiləsinə başladılar. Günorta namazı vaxtı Rəsul Splitdəki işlərə rəhbərlik edən

¹ Onlar Bosniyadan olan yarımhərbi xorvatlar idilər və qeyri-qanuni fəaliyyət göstərilirdilər.

Abbasdan zarafata Əliyə şikayət etdi: "Məni tezliklə özünlə apar, Əli can. Bu Abbas məni öldürdü, gündə tərvih namazına aparır".

Onların arasında olmağı sevsə və bu yaxınlığın böyük təsiri olduğunu bilsə də, tərvih namazı ürəyinə yatmırdı. Gündəlik namazlarını onların yanında qılması bəs edirdi.

Abbas Visokoya səfər hazırlıqlarını gördü. Yolu tanışınlar deyə xəritəni stolun üstünə sərib onlara göstərməyə və problemləri söyləməyə başladı. Qərara gəldilər ki, ertəsi gün Əli ilə Seyid Həsən getsin, növbəti gün də Rəsul.

"Vəziyyət bir qədər naməlum idi. Dedim ki, Rəsul, vəziyyət qaranlıqdır, nə edək?" Dedi ki, Allaha ümidlə gedək. Əvvəllər də Kürdüstanda çaş-baş qalanda dayanmırdı, deyirdi ki, yol açılana qədər gedək. Ertəsi gün Rəsulla sağollaşıb yola düşdük. Zarafata dedi: "Narahat olma, qardaş, səni HVO zindanlarından azad edərəm".

Rəsul iki gün gec çatdı. Çoxlu yoxlanış məntəqələri ilə rastlaşmış və onlardan qurtulmaq üçün öncədən tədarük görüb xüsusi çantasına qoyduğu hədiyyələrdən verməyə məcbur qalmışdı. Birinci səfərdə öyrənmişdi ki, postda duranlarla bazarlıq etmək olur. Seiko 5 saatlarını sevdiklərini də bilirdi. Buna görə İrandan çoxlu saat almışdı. Özü deyirdi: "Təvəssül etdim ki, bu sadə hədiyyə ilə onları razı salım. Saati verib qurtuldum".

Artıq müzakirəyə hazırlaşmalı idi. Vitez xorvatlarının başçısı Kordič ehtiyacı olan bir neçə yük maşını dolu əşyaları alandan sonra müzakirəyə hazır olduğunu bildirdi. Müzakirəyə Rəsul seçilmişdi. O, uşaqlar əsir düşəndən iyirmi gün sonra Qızıl Aypara Cəmiyyətinin nümayəndəsi kimi Yuqoslaviyaya daxil oldu və cümə axşamı özünü Brodvey iqamətgahına Rzanın yanına çatdırdı.

"İkilikdə nə baş verdiyini dəqiqləşdirdik. Fevralın əvvəllərində Şəmsdən xəbər gəlmişdi ki, uşaqların ikisini Sarayevodakı qüvvələrə təlim keçməyə göndərin. Təzəlikcə Sarayevoya yol tapmışdılar. Şərait yaxşı deyildi, sərhədlər bağlanmışdı, İrandan heç kim gələ bilmirdi. Sarayevo da mühasirədə idi. Oraya getmək üçün hava limanının altından bir tunel çəkmişdilər. O tunellə çətinliklə gedib-gəlirdilər.

Biz altı nəfər idik. Təlimdə hərənin üzərinə bir vəzifə düşürdü. Hər səhər suzuki-5 avtomobili ilə Visokoda, Brodvey kəndinin yaxınlığındakı qərargahımızdan Kakana gedib günortadan sonra qayıdırdıq. Təlim üçün bir məktəb hazırlamışdılar. Axşamüstü qayıdıb namaz qılır, şam yeyir və meyit kimi yatırırdıq. Xəbər gəldi ki, iki nəfəri Bosniya müsəlmanlarına təlimə köməyə göndərin. Axşam iclas keçirib əlbəyaxa və silahlı döyüş təlimlərini yaxşı bacaran Mehranı seçdik. Samanı da göndərdik ki, yanında tərcümədən əlavə işinə də kömək etsin. Səhər Visokodan maşın gəldi və onunla getdilər. Sürücü dedi ki, nisbətən təhlükəsiz olan Vitez yolu ilə gedəcək. Lakin şərait hər an dəyişirdi. Birdən gecə müsəlmanlarla xorvatlar vuruşurdular, səhər çağı şəhər bir dəstənin əlinə keçirdi və bütün yolları bağlayırdılar. Bizim qərargahımızla Visokodakı əsas qərargah arasında üçsaatlıq yol vardı. Sağollaşandan sonra xəbər göndərdik ki, uşaqlar yola çıxdılar. Lakin axşam zəng vurdular ki, hələ heç kim gəlməyib. İki sutkadan sonra çox narahat olduq. Sürücü xəbər göndərdi ki, Vitezdə uşaqları tutublar. Uzun müddət onlardan aldığımız yeganə xəbər bu oldu. İki həftə araşdırandan və müxtəlif kanallarla maraqlanandan sonra Qırmızı Xaç Cəmiyyəti və polis rəisi bizi əmin etdi ki, Vitezdə zindandadırlar.

Rəsul dedi ki, Zaqrebdəki bir neçə kanal da həmin cavabı verib. Dedi ki, siz hazır olun, şərait uyğun olan kimi birlikdə gedək. Mən hazırlığımı bildirdim və Rəsul Visokoya qayıtdı. Görüş təşkil etmək üçün tərcüməçi Məhəmmədrza ilə birlikdə bir neçə gün Visoko ilə Zeniça arasında gedib-gəldi. Şəhər rəhbərliyi, siyasi məmurlar və HVO nümayəndələri ilə iclaslar keçirib uyğun yol axtarırdılar".

Sıxıcı qürub idi. Bir müddət idi iranlıların düşərgəsinə təlimə gəlib orada qalmış bosniyalı döyüşçü Məhəmməd Avdiç üzü çöllüyə oturub tütək çalırdı. Rəsul narahat halda gəzişir, tez-tez siqaret çəkir və təsbehinin dənələrini aşırırdı. Halı qətnamənin qəbul olunduğu günlər kimi idi. Ürəyi əsirlərin yanında qalmışdı. Bilirdi ki, vəziyyətləri yaxşı deyil. Kordiçlə müzakirədə bir nəticəyə gəlməli idilər. Ondan öncə dövlət məmurları tərəfindən rəsmi şəkildə bəzi təşəbbüslər olmuş, amma nəticəsiz qalmışdı. Üzərinə qoyulmuş çətin iş beynini məşğul edirdi. Məhəmmədə yaxınlaşıb tütəyi aldı, yanında oturub çalmağa başladı. Bəlkə də bir az sakitləşdi. Bir qədər sonra tütəyi Məhəmmədə verib yenidən gəzişməyə başladı.

"Səhər yaxşı geyinib Zeniçaya getdim. Rəsul qərargahda saqqalını qısaldır, məni gözləyirdi. İçəri girib salam verdim. İşini bitirəndən sonra hal-əhval tutmaq istədim, gördüm ki, özündə deyil. Fikirləşdim ki, yaxın bir xəbər alıb və bizim bilməyimizi istəmir. Düşündüm ki, yaxın uşaqlara və ya yolun şəraitinə dair nəsə eşidib. Hazırlaşır, nəsə itirmiş adam kimi yerində fırlanırdı. Bir neçə dəfə Məhəmmədrzanı səslədi. O, cavab vermədi. Tərcüməçi kimi bizimlə gedəcəkdə. Məhəmmədrza kosmonavtika mühəndisi idi, Belqradada təhsil almış, on üç il orada yaşamışdı. Səfirlik tərəfindən tərcüməçi kimi bizim qrupa verilmişdi. Hərdən vəziyyət pisləşəndə özündən çıxırdı. Bəlkə də haqlı idi, bu işlərə mənəvi hazırlığı yox idi. Hərçənd, sonralar Rəsulla yaxın dost oldu və bizimlə qaldığı müddətdə ondan ayrılmadı. Rəsul onun çox qayğısına qalırdı.

Məndən öncə bir qədər mübahisə etmişdilər və Məhəmmədrza bayıra çıxmışdı. Rəsul pəncərəyə yaxınlaşıb ətrafa göz gəzdirdi. Məhəmmədrzanın orada özünə qapandığını görüb arxayınlaşdı və öz işlərinin ardınca getdi. Müxtəlif yerlərə zəng vurub xəbər öyrənir, planları razılaşdırır, tələsik bəzi işlər görürdü. Ondan soruşdum: "Vəziyyət necədir? Bu gün gedəcəyik?" Dedi ki, hə, qardaş, inşallah gedəcəyik. Bir qədər soyuq danışdı. Arxadakı otağa günəş şüası düşürdü. Qızıışmaq və yola çıxmazdan öncə bir qədər Quran oxumaq üçün oraya getdim. Saat on birə beş dəqiqə qalmış yenə ona yaxınlaşdım. O da Quran oxuyurdu. Dedim: "On birə az qalıb".

– Doğru deyirsən?! Tez hazırlaş, indi çıxmalıyıq.

– Mən hazıram, siz hazırlaşın. Taksi sürücüsü gəlib bizi görməsə, gedəcək.

– Yox, demişəm ki, 11-dən 12-yə 15 dəqiqə işləmişəm qədər gələcəyik.

Yenə əşyaları ilə qurdalanmağa başladı. Mən də gedib Quranımın qalanını oxudum. Birdən gördüm ki, saat 11-i keçib. Rəsula xəbər vermək istəyəndə dedi: "Hazırlaş, gedək. Cəld ol". Bildim ki, xəbər gəlib və telefonla getməyimizi söyləyiblər. Tez Quranı bağladım, aşağı endik və Məhəmmədrza ilə birlikdə danışdığımız yerə getdik.

Sürücü ilə 700 marka danışmışdılar. Sonralar bildim ki, o yolun taksi pulu 300 markdan çox deyil. 200 markı da öncədən almışdı. Elə iqtisadi və təhlükəli şəraitdə bizi qorxulu yolla aparacağı qəbul etdiyinə görə bəlkə də təbii idi.

Rəsul qərarlı olmuşdu. Tez-tez saatına baxırdı. Maşın qərargahdan 50-60 metr aralıda yerləşən taksi dayanacağına gəlməli idi. O dedi: "Deyəsən, sürücü bizi aldadıb. Gedək, başqa bir taksi tutaq". Getmək istəyəndə bir mercedes gəlib azca geridə dayandı. Sürücü maşından enib bizə elə baxdı ki, sanki bizdən ötrü gəlmişdi. Rəsulu çağırdım: "Ağa Rəsul, o deyil?" Görən kimi gülümsəyib dedi: "Özüdür ki var".

Tez öndə oturdu, Məhəmmədrza ilə mən də arxada. Sürücüyə tez getməyimizi söylədi. Sürücü qaza basdı, gedib Vitez darvazasına çatdıq. Təxminən əlli-altmış maşın dayanmışdı, bir-bir irəliləyib yoxlanış yerindən keçirdilər. Biz də tez-tez Vəcəlna ayəsini oxuyurduq. Silahlı adamlar silahlarını maşınlara tuşlamışdılar. Silahlarında qırxlı daraqlar vardı. Posta çatanda keşikçi sürücüyə dedi: "Bunlar kimdir və haradan gəlirlər?" Dedi ki, iranlıdırlar. Keşikçi digər yoldaşlarının yanına qaçıb

nəsə dedi və onlar hazırlıq vəziyyəti aldılar. Məhəmmədrza maşından enib onların birinə yaxınlaşdı və qışqırdı: "Nədir? Nə olub? Nə üçün səfirlik nümayəndəsi ilə belə rəftar edirsiniz? Bizim Kordiclə görüşümüz var". Üç-dörd nəfər onu dövrəyə aldı. İddiasına əmin olmaq üçün bir maşınla bizi polis mərkəzinin önünə qədər müşayiət etdilər. Məhəmmədrza onların maşınında oturdu, biz də arxalarınca yola düşdük.

Postdan polis bölməsinə qədər iyirmi dəqiqəlik yol vardı. Maşın dayanacağa girdi. Rəsul müzakirəçi və Məhəmmədrza tərcüməçi kimi getdi. Hədiyyə olaraq iki qutu kürü də apardılar. Taksi sürücüsü qaçmasın deyə mən maşında oturdum. Təxminən 45 dəqiqədən sonra bizi polis bölməsinə qədər müşayiət edən maşın bayıra çıxdı, Rəsulla Məhəmmədrza tez ondan endilər.

Həmin maşın yenidən önə keçdi. Rəsuldan vəziyyəti soruşanda dedi: "Danışdıq ki, gedib zindanın önündə onları təhvil alağ". Şəhərdən çıxıb meşəlik və dağlıq bir yolla davam etdik. Oradan keçib buraxılış məntəqəsi olan bir yüksəkliyə çatdıq. Bizi müşayiət edən maşını görüb zənciri endirdilər, içəri girib dağın başına qalxdıq. Sərt yoxuşu olan dolanbac bir yol idi. Bəlkə yarım saat meşəliyin içilə gedib dağın zirvəsinə çatdıq. Orada bir futbol meydançası qədər açıq ərazi vardı. Öndəki maşın dayandı, biz də dayandıq.

Yüz metr irəlidə iki axur və atları saxlamaq üçün iki boks vardı. Bizi müşayiət edənlərin biri maşından enib ratsiya ilə danışdı. Boksun qapısı açıldı və içəridən bir nəfər çıxdı. Zindanın rəisi idi. Qapının açılıb-bağlandığı bir neçə saniyədə içəriyə baxdım. Qarışqa topası kimi adamla dolu idi. Boksun arxasında bir neçə nəfər işləyir, balta ilə odun qırırdı. Rəsulla Məhəmmədrza uşaqları tapıb

gətirmək üçün maşından endilər. Zindanın rəisi onlara irəli getməmək işarəsi verdi. Qayıtdı və bir neçə saniyədən sonra bayıra çıxdı. Arxasınca bir nəfər də gəldi. Həmin adamın əlində kiçik bir çanta vardı, boynuna ağ dəsmal dolamışdı. Bir qədər qozbel və arıq adam idi. Paltarı cırılmış, üz-başı yaralanmışdı. Onun gülüş bombası olan nadinc Mehran olduğuna inanmadım. Kövrəldim. Amma onları tanıdığımızı bildirməməli idik. Yavaş-yavaş gəlib maşında oturdu və salam verdi. Dedim: "Salam. Mən səni tanımıram. Otur". Sakit oturdu. Saman isə yox idi. Ağır anlar idi. Hər an qərarları dəyişə bilərdi. Saman özünü məsihi kimi göstərmiş, teldən xaç düzəldib boynundan asmışdı. Gedib boksun arxasında işləyən məsihi dostları ilə sağollaşmaq istəyirdi. Çox həyəcanlı idik. O da həyəcanla səkinin üstündə dayanıb "Yadranko! Yadranko!" – deyib sağollaşırdı. İnsafsız adam tələsmədən sağollaşırdı. Nəhayət, gəlib maşına mindi. Dedim: "Mən səni tanımıram, tez otur". Kordiçin şərti bu idi ki, onlar ilk fürsətdə İrana qayıtsınlar. Rəsul taksi ilə danışmışdı ki, məni, Samanı və Mehranı Splitə aparsın və oradan İrana qayıdaq. Məhəmmədrza ilə o da Zeniçaya qayıtdı".

Həmin gün sevincindən yerə-göyə sığmırdı. Yolda şokolad və qazlı içki alıb uşaqlara apardı. Maddi durumlarına görə adətən özlərinə belə şeylər almırdılar. Qayıdanda uşaqlar Rəsulun gülər üzünü görüb qəm-kədərini bitdiyini, Samanla Mehranın azad olunduğunu anladılar. Hamı bir-biri ilə görüşüb-öpüşdü, bir-birini təbrik etdi, bu bir neçə saatda nə baş verdiyini, dostlarının vəziyyətinin necə olduğunu öyrənmək üçün Rəsulu dövrəyə aldı. Əlli gündən sonra üzlərinə gülüş qayıtmışdı. Rəsul necə getdiklərini, nə söylədiklərini həmişəki həyəcanla danışmağa başladı. O, zarafata deyirdi: "Dedim

ki, siz bizim iki əməkdaşımızı tutmusunuz. Biz onların sizin xalqa yardım səadətindən məhrum olduqlarına görə narahatıq. Tez onları qaytarın!"

Rəsulun tapşırığı başa çatmışdı. Yavaş-yavaş İrana qayıtmalı idi. Hərçənd, Əli ilə Məhəmmədrza onun qalmasını hamıdan çox istəyirdilər.

"Əziz və səbirli həyat yoldaşım! Salam. Ümidvaram ki, sən və bütün uşaqlar yaxşısınız. Məsumə, məktubu elə bir halda yazıram ki, bir gözüm yatıb, bir gözüm oyaqdır. Son bir ayda həqiqətən yata bilməmişəm. İndi gecdir və mən səkkiz saatını danışmaqla keçirdiyim bir günü başa vurub yorulmuşam. Allaha şükür, yerimiz çox yaxşıdır. Yeməyimiz də yaxşıdır və əmin-amanlıqdır. Lakin insanların çəkdiyi çətinliklər bizə mənəvi əzab verir. Burada çoxlu şəhid ailələrinə dini-mədəni və qida yardımları göstəririk, çox yaxşı haldır ki, uşaqlara Quran öyrədirik. Qıyası, vəziyyət yaxşıdır. Bircə səndən və uşaqlardan ayrılıq qalır. Ümidvaram o da tezliklə sona çatar. Əli də yaxşıdır və həmişə bir yerdəyik. Məsumə, bilirəm ki, çox hirslisən. Allah məni bağışlasın, səndən bağışlanmaq gözləmirəm. Ancaq mənim əlimdə deyildi, qərarı mən vermirdim. Nə idisə, keçdi, keçir və inşallah keçəcək. Məsumə, Allaha şükür, mən yaxşıyam, sizdən ötrü darıxmaqdan başqa bir narahatlığım yoxdur. Ümidvaram Allah bizi bağışlayar, bizə Öz yolunda xidmət səadəti və səbir neməti verir!

Hörmətlə: Yoldaşın R"

Rəsul bu günlərdə yarımçıq işlərini tamamlamaqla məşğuldur. O, işlərini arxayın şəkildə təhvil verib qayıtmaq istəyir. Balkona keçib bəzən tək olanda oturduğu stulda oturdu. Oradan bütün şəhər görünürdü: məşinlər, evlər, hər şeydən xəbərsiz halda oynayan uşaqlar, başlarına nə gələcəyi məlum olmayan insanlar. Orada oturub siqaret çəkir, baxır, elə fikrə gedirdi ki, yanında heç kimi hiss etmirdi. Siqaret kül olub tökülürdü, Rəsul isə öz düşüncələrində idi. İrəndən gələcək və onları əvəzləyəcək yeni qrupu gözləyirdi.

Əli də gəldi. Qüruba az qalırdı. Yanında oturdu. Uzaqdan bir qarış peyda oldu. Rəsul yerindən qalxıb yavaşca dedi: "Buraya gəlir. Əgər bir şey istəsə, verin".

Onu evin önündə qarşıladı. Əlavə yeməkləri yox idi. Öz şamları üçün ayırıqları yeməkdən verdilər və o, dua edə-edə uzaqlaşdı. Bir neçə dəqiqədən sonra Əli Rəsulun orada olmadığını duydu. Onu axtardı. Rəsul bir tərəfdə oturub ağlayırdı. Əli narahat oldu, Rəsulun boynunu qucaqladı.

– Rəsul, nə olub?

Bir qədər sonra gözlərinin yaşını silib dedi: "Bu insanların bir gün özlərinə görə şəxsiyyətləri, hörmətləri vardı, indi isə bir tikə çörəkdən ötrü bizə əl açırlar. Bunlar müsəlmandırlar. Mən bu şeyləri görəndə özümü saxlaya bilmirəm".

Bir müddət idi vəziyyət pisləşmişdi. Yardım təşkilatının mərkəzi ofisi mühasirədə idi, ərzaq göndərə bilmirdilər. Sarayevo hələ də mühasirədə, xalq sıxıntıda idi. Təzəlikcə xəbər gəlmişdi ki, camaat ərzaq anbarlarına hücum edir. Məcid narahat olmuşdu.

"Rəsul başını aşağı salmışdı və nə iləsə məşğul idi. Təklif etdim ki, arzağın bir qədərini – un, şəkər, yağ kimi bəzi qida məhsullarını evə aparıb saxlayaq və özümüz ac qalmayaq. Sözümlə bitməmiş təəccüblə mənə baxıb dedi: "Məqsədin nədir? Yəni biz camaatdan artıq?! " Nə deyəcəyimi bilmədim. Çoxdan idi onu elə hirsli görməmişdim. Dedi: "Biz onları bu insanlara gətirmişik. Oğurlamaq nədir?! Camaatda olsa, bizdə də olacaq, olmasa, bizdə də olmayacaq".

O günlərdə bərk xəstə idi. Böyrəyinin daşı onu incidirdi. Ağ yun şalını belinə dolayıb idman edirdi ki, daş düşsün və ya ağrısı azalsın. Çarəsizlikdən axar çay suyunu içdiklərinə görə böyrəklərində daş yaranmışdı. Əli dəfələrlə kanadalı zabitlə danışmışdı ki, Rəsulun xəstəliyinə görə onların İrana getməyinə kömək etsin. O isə məhəl qoymurdu. Rəsul ağrısını gizlətməyə, özünü gümrəh göstərməyə çalışırdı. Onun əhval-ruhiyyəsinin Bosniya əhalisinə və iş yoldaşlarına necə təsir etdiyini görürdü; xüsusən Rəsulun yaxın dostuna çevrilmiş və bir anda ondan ayrılmayan Məhəmməd Avdiçə. Onlar bəzən saatlarla bir yerdə oturdular. Əli Rəsula deyirdi: "Siz birlikdə nə danışsınız? Axı bir-birinizin dilini bilmirsiniz!" Rəsul isə ciddi şəkildə deyirdi: "Bilirik. Həqiqətən!"

İyirmi iki yaşlı Məhəmməd Mərkəzi Bosniyadan gəlmişdi və onlarla qalırdı. Deyirdi ki, mən sizinlə doğuldum. Onlara çox isinişmişdi. Hətta anası nigaran qalıb özü oraya onu görməyə getmişdi. Məhəmmədin anası Hüsniyə Leyla ilə birgə içəri girəndə Rəsul ayağa qalxdı. Məhəmməd döşəkcənin üstündə bir qədər qalxıb qaldı. Anasının gözlərindən nigaranlıq yağdı. Oğlu onu bu qədər gözüyolda qoymamışdı. Nişanlısının da ondan

xəbəri olmadığını biləndə daha da narahat olmuşdu. Gələn ay toyu olacaqdı, amma deyəsən, onu da yaddan çıxarmışdı.

Hüsniyə oturub Leylanı da yanında oturtdu. Rəsul hazırlama üsulunu yaxşı öyrəndiyi isti qəhvəni Hüsniyənin önünə qoydu və Leylanın başını sığalladı. Sonra yanlarında oturub uşaqlarının şəkillərini həvəslə Hüsniyəyə və Leylaya göstərməyə başladı.

– Bu, qızım Zeynəbdir.

Zeynəb şəkildə hicablı idi. Rəsul şəkillərə diqqətlə baxan Leylaya şokolad təklif edib dedi: "Sənin də on yaşın olanda hicab bağlayarsan". Leyla ona baxıb dedi: "Əgər Allah istəsə, yaxşı".

Rəsul növbəti şəkli yaxınlaşdırıb dedi: "Bu da oğullarım Əlirza və Mehdidir. Əlirza çox utancaq və sakitdir, çox şeyi bürüzə vermir, Mehdi isə çox səbirsizdir. Beş yaşı var. Mənə deyir ki, Bosniyadan qayıtsan, səni iplə bağlayacağam ki, daha gedə bilməyəsən".

Axırıncı dəfə evə gedəndə onu iplə çarpayıya bağladığından danışdı. Dedi ki, uşaqlarına Bosniyadan və bosniyalı uşaqlardan danışdığı üçün indi onun Bosniyada qalmasını nisbətən yaxşı qarşılayırlar. Məhəmmədin sağ-salamat olduğunu görüb sakitləşən Hüsniyə getmək üçün ayağa qalxdı. Rəsul onu tək getməyə qoymadı. Hazırlaşdı və Məhəmmədlə birgə onları böyük qızı Həvistanın evinə apardılar.

Bosniyalı məmurlar iranlılarla yaxından və səmimi əməkdaşlıq edirdilər. Mərhəmət yardım mərkəzində Fərida Rəsulla əməkdaşlıqdan həmişə razılığını bildirirdi, onun işlərdəki və yardım paketlərinin bölgüsündəki idarəçiliyini bəyəndi. Rəsul onların ehtiyaclarını vaxtında aradan qaldırırdı və qarşılıq gözləməirdi. Fəridanın yoldaşı

Salikonun da Visokodakı hərbi birləşmədə təlim qrupları ilə əlaqəsi vardı. Döyüş gedən şəhərlərdə əhali şəhər rəhbərliyi ilə əl-ələ verib müqavimət göstərməyə çalışırdı. Rəsul xalqın ixtlasını görəndə çox vaxt bəsiciləri xatırlayırdı. Deyirdi ki, kaş bizim bir neçə bəsicimiz burada olaydı, onda hər şey təkmilləşərdi. Deyirdi ki, qarşılıq gözləmədən işləmək və işə inanmaq lazımdır. Bunu birgə işlədiyi bosniyalılarda görürdü. Amma bütün bunlara baxmayaraq, dini inancları zəif olduğuna görə heyfslənirdi. Onlar İslam qaydalarını bilmirdilər, İslam kimliyi ilə öz Avropa həyat tərzini yaşayırdılar. Hərçənd, onların arasında din təhsili alanlar da vardı və əksəri ərəb ölkələrində, xüsusən Ərəbistanda oxumuşdular. Bununla yanaşı, zərif ruhiyyələrini və sakit xarakterlərini sevirdi. Onların yanında heç vaxt diplomatik rəftar etmirdi. Buna görə çox tezliklə ətrafına çoxlu adamlar toplaşdı, onların köməyi ilə Bosniya xalqına daha yaxşı xidmət edə bildi.

İlk səfərlərdə oraya gedənlər Rəsula rəsmi kostyum geyinmədiyinə görə etiraz edirdilər, amma o, belə şeylərə fikir vermirdi. Yaxşı əlaqə yaratmaq ona hər şeydən əhəmiyyətli idi. Bir müddətdən sonra işinin bəhrəsini görəndə artıq heç kim rəftarını araşdırmırdı. İranlılardan öncə çoxlu ölkələrdən Bosniyaya getmişdilər. Xüsusən Amerika oraya xilaskar kimi girmişdi. Bəzi təbliğatlar səbəbindən iranlılara xoş üz göstərmirdilər. Ancaq sonradan vəziyyət dəyişməyə başladı. Onlar hərdən etiraf edirdilər ki, digərləri bizə daha çox pul verirlər, amma siz bizə şəxsiyyət verir, öz süfrənizə qonaq edirsiniz.

İranlıların yaşadıkları evlərin və yardım mərkəzlərinin qonşuları bu qrupun fəaliyyətinə təəccüblənirdilər. Dəfələrlə soruşmuşdular: “Siz yeyib-yatmırsınız?! Nə üçün istirahət etmirsiniz? Gecənin yarısına qədər oyaq

qalıb işləyirsiniz, səhər də bizdən tez oyanırsınız!" İbrahim Avdiç deyirdi ki, onlar Bosniyanı bosniyalılardan yaxşı tanıyırdılar və bu, yalnız daimi işin nəticəsi idi. Buna görə də, digər ölkələrdən gəlmiş mübariz insanlar, xüsusən də türklər iranlılara daha çox etimad edirdilər. Onlar bəzən pul gətirib paltar və digər lazımı əşyaları almaq üçün onlardan kömək istəyirdilər.

Şəmsin vəzifəsi dəyişmişdi. O, yeni müdiri təqdim etmək və işləri ona təhvil vermək üçün onunla birgə Bosniyaya gəlmişdi. Gedəndə Rəsul onları Bosniyanın qapısı olan Zaqrebə qədər ötürdü. Özü də bir həftəyə qədər gedəcəkdə.

Lakin birdən-birə hər şey alt-üst oldu. İki gündən sonra Şəms vəziyyəti öyrənmək üçün zəng vuranda Rəsul gülüb dedi: "Hacı, nə etdin?! Sanki arxanca kibrit atıb getdin. Burada yangındır". Bütün yollar bağlanmışdı.

Rəsulun vəziyyəti pis idi. Uşaqlardan və gözü yolda qalmış Məsumədən nıgaran idi. Böyrəyinin daşı da onu incidirdi. Bütün bunlara baxmayaraq, özünə hakim olmağa çalışırdı. Siqareti tərk etmişdi, səhərlər bir saat idman edir, qaçırdı. Livanlı uşaqların bir qrupu da onlara qoşulmuşdu və may ayının sərin havasında axşamüstü futbola qonaq olurdular.

Visoko, cümə imamının evi. Sağdan: Azin, Rəsul, Visokonun cümə imamı, Əhməd Dolabi, bosniyalı tərcüməçi Əmir, Mahmud Rəvəndə və Şəms.

Fərida və Saliko

Şam süfrəsi açdılar. Qonşuları Cimunun xanımının bişirdiyi pizzanın ətri həmişə gözəl idi. Əli də Zeniçadan gəlmişdi, gecəni onların yanında qaldı. Şam yeməyindən sonra Rəsul jurnalist diktofonunu İbrahimin yanına qoydu, özü isə Əlinin yanında divanda oturdu. Yenə zarafat damarı tutmuşdu. İbrahimə sual verir, onun cavablarını lentə köçürüb gülürdü. Bəzən bir yerə yığılıb Hafizin divanı ilə fal açır, şeir oxuyur, ağıldan və eşqdən danışdılar. Rəsul eşq tərəfdarı idi. Əgər sinəsi açılsaydı, səhərə qədər eşqdən danışib ağılı tənqid edə bilərdi. İbrahim isə onun tam əksinə, məntiqli sözdən başqa heç nəyi qəbul etmirdi.

Gecənin yarısı həmişə olduğu kimi qalxıb ondalğalı radiosunu götürdü. İran xəbərlərini xıslıtsız dinləmək üçün otağın küncünü yoxlamaq qərarına gəldi. Birdən həyəcanla yerindən hoppanıb dedi: "Uşaqlar, bu gün bayramdır. Bayramınız mübarək!" Sonra bir-bir hamının üzündən öpdü. Anası ilə danışib bayramını təbrik etməyi çox istəyirdi. Anası seyid idi. Rəsul da fəxrlə deyirdi ki, mən də seyidəm. Hər il bugünkü gündə anası ilə görüşür, ona hədiyyə alırdı.

Əli ilə Məcid səhər Zeniçaya gedəcəkdilər.

"Məcid həkimdən vaxt almışdı. Mən yugo avtomobili ilə onların yanında idim. Rəsul dedi: "Bizim hiacələ gedin. Məcid işlərini görüb qayıtsın. Mənim icra hakimiyyətində iclasım var. Sonra RMK-ya¹ gedəcəyəm". Bosviçdəki qüvvələr Sarayevoya yol tapdıqlarını xəbər vermişdilər. Qərara gəlmişdilər ki, Rəsul onların yanına getsin. Dedi

¹ İran İslam Respublikasının yardım mərkəzinin yerləşdiyi binanın adı

ki, siz gedin, mən də iclasdan sonra oraya gedəcəyəm. Bir-iki saatdan sonra zəng vurdu. Biz Zeniçada idik. Dedi: "Əli, deyirlər ki, yolda vəziyyət yaxşı deyil. Heç kimi qayıtmağa qoyma. Mən oraya gedirəm, sizə xəbər verəcəyəm. Sən mənim yerimə iclası başlat və mən gələnə qədər yolu dəqiq öyrən". Bu, mənim onunla son danışığım oldu".

O vaxta qədər həmin yol təhlükəli olmamışdı. Müsəlmanlar Mərkəzi Bosniyanın bir şəhərində əməliyyat planlayırdılar. Xorvatlar onun qarşısını almaq üçün yolu bağlamışdılar. Rəsul getməyə hazırlaşdı, çıxmadan öncə Kərimə dedi: "Qalx, generatoru yandır, anama zəng vurum". Kərim ofisin rabitəçisi idi.

"*Hacı Rəsul adətən şəxsi işdən ötrü heç kimdən bir şey istəməzdi. Generatoru işə salmağın çətin olduğunu və yanacaq azlığına görə ona rejim tətbiq etdiyimizi bilirdi. Adətən, saat 9-11 arasında yandırırdıq. Yarım saat idi söndürmüşdüm. Dedim: "Hacı can, generatoru təzə söndürmüşəm". Mənə dedi: "Kərim, qalx, işə sal. Anamla danışib bayramı təbrik eləməliyəm". Anasının seyid olduğunu və onu çox sevdiyini bilirdim. Generatoru işə saldım, peyk anteni hazırlayıb nömrəni yığdım".*

Tehran vaxtı ilə günorta saat 3-də zəng çalındı. Məryəm dəstəyi götürüb Rəsulun səsini eşitdi və anasını çağırdı.

"*Gəlib danışmağa başladım. Bayram münasibəti ilə təbrik etdi, sonra Bosniyanın vəziyyətindən və mühasirədə olmalarından danışib dedi: "Qayıtmaq istəyirəm, amma gəlsəm, yolda tutula bilərəm". Dedim ki, onda gəlmə. Uşaqlar narahat idilər. Dedim: "Mən Məsuməyə deyərəm ki, uşaqların imtahanı bitən kimi Məlayirə gəlsin". Soruşdum ki, indi olduğun yerdə sənə təhlükə yoxdur?*

Dedi: "Yox, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının avtomobili bizdədir. Yaşıl pasportum da var".

Zəngdən sonra gümrah görünürdü. Anasını necə sevdliyindən həmişə danışib deyirdi: "Anamla bir həftə danışmasam, xəstələnərəm". Artıq getməli idi. Məhəmməd Avdiç də onunla getdi. Livandan gəlmiş Abdullah istirahət yerinə getmək istəyirdi. Dedi ki, səni apararıq.

Getməzdən öncə Fəridanı çağırıb dedi: "Bir qədər ərzaq gəlib. Üç yüz paketini ayırmışam. Onların iki yüzünü mühacirlərə verin, yüzünü də özün məsləhət bildiklərinə". Bir gün öncə onlara qida paketləri gəlmişdi. Fərida Rəsula demişdi ki, mümkünsə maddi baxımdan ağır durumda olanlara və şəhid ailələrinə versinlər. Onda siyahı vardı.

Fərida razılıq əlaməti olaraq başını yellədi. Rəsul pillələri iki-iki endi.

Həmişəki kimi tələsirdi. Fərida onu çox vaxt pillələrdə görürdü; tez-tez enib-qalxırdı. "Həmişə get-gəldə idi". Fərida yuxarı qalxmaq istəyəndə Məhəmməd gəldi. Rəsulun ardınca gəldiyi bəlli idi. Boynuna qara şal dolamışdı. Fərida ona baxıb dedi: "Məhəmməd, şal sənə çox yaraşır". Məhəmməd gülüb dedi: "İstəyirsən verim sənə". Fərida dedi: "Yox". Məhəmməd ona əl yellədi və qaça-qaça getdi.

Bir saatdan sonra Əli həyəcanlanmağa başladı. Məsafə uzun deyildi, artıq çatmalı idilər.

"Təxminən saat 11-də Kərimə zəng vurub Rəsulu soruşdum. Dedi: "Abdullah burada idi. Məhəmmədlə birgə əvvəlcə onu istirahət yerinə aparacaq, sonra da yola baş çəkib sizin yanınıza gedəcəkdilər". Dedim ki, hələ çatmayıblar. Abdullahda telefon yox idi. Kərimə dedim ki, gedib Abdullahdan nə baş verdiyini öyrənsin. On dəqiqədən sonra zəng vurub dedi ki, Rəsul Abdullahu

istirahət yerinə aparandan sonra Məhəmmədlə birgə yola düşüblər.

Nigaran qaldım. Yol qısa idi. Əbu Hüseynin¹ yanına getdim. Onunla birlikdə Bosniya taborunun komandir müavini Əbu Mehdidən xəbər öyrənməyə getdik. Heç kimin xəbəri yox idi. Artıq səbrim tükəndi. Əbu Hüseyn və Əbu Mehdi ilə birgə magistral yola getdim. Kakanın yaxınlığında BMT silahlıları yolu bağlamışdılar. Soruşanda dedilər ki, atışma olub, yoldan keçmək olmaz. Atışmanın nəticəsi haqda soruşanda iki nəfərin öldürüldüyünü bildirdilər: "Visoko nömrə nişanlı qırmızı yugo avtomobilində". Əbu Mehdi öz adamlarına zəng vurdu ki, bir neçəsi ətraf yerlərdən yola girsinlər. Mən də digərlərinə xəbər vermək üçün Kakana getdim".

Əbu Mehdi onları gördüyünü bildirdi. Biri Məhəmməd idi, amma o birisi Rəsul deyildi. Dedi ki, o birisi bir uşaqdır, güllə ilə vurublar, cəsədini xəstəxanaya aparmaq üçün hərbi maşına qoydular. Artıq bir nəfərin gedib cəsədləri görməsinə icazə verirdilər. Bosniya dilini yaxşı bilən İbrahim Avdiçi seçdilər. O getdi, qayıdanda isə ağlayırdı.

Cəsədləri Kakan xəstəxanasına apardılar. Əli ilə İbrahim özlərini oraya çatdırdılar.

"Mələfəni üzündən çəkəndə əmin oldum. O ana qədər inanmaq istəmirdim. Fikirləşirdim ki, Rəsul hər bir mərəkədən qurtulmağı bacarır. Onu ölüxanaya apardılar, biz də Zeniçaya getdik".

Günortadan sonra Fərida Kakandakı bir dostunun yanından qayıdanda yolda 71-429-90 nömrəli bir maşına

¹ Əbu Hüseyn İraqdan idi, illər öncə Bosniyada mexanika fakültəsində təhsil almış, orada da qalmışdı. Farsca bildiyinə görə İranın yardım mərkəzlərində tərcüməçi işləyirdi.

hücum edildiyini eşitdi. Deyirdilər ki, iki sərnəşini olan qırmızı bir maşın imiş və hər iki sərnəşini öldürüblər. Fərida Mərhəmət yardım mərkəzinin rəhbərlərindən olan Nəsihaya zəng vurdu.

"Nəsiha həyəcanlı idi. Kədərli səslə dedi: "Tez buraya gəl. Rəsulla Məhəmməd şəhid olublar. Burada heç kim xörək yemir. Uşaqların heç biri yeməyə dillərini də vurmurlar". Biz orada bir qədər yetim uşaq saxlayırdıq. Rəsul çox vaxt onlara baş çəkir, şokolad verirdi. Mən nə edəcəyimi bilmədim. Evdə Salikonun aldığı iki toyuqdan başqa bir şey yox idi. Onları uşaqların şamına hazırlayıb Nəsihanın yanına getdim. Hamı ağlayırdı. Ümumi matəm idi. Nəsiha dedi ki, İran xeyriyyə cəmiyyətinin işçisi Siddiq məktəbdən qayıdanda ona Rəsulun şəhid olduğunu söyləyib".

Rəsul axırıncı dəfə Fərida ilə Salikonun evində qonaq olmuşdu. Bosniyalıların adətinə uyğun olaraq, hamı başsağlığına onlara getdi. Fərida Rəsulla Məhəmmədin həmin gün səhər gördüyü üzlərini xatırladı. Ötən şənbə zövqlə şənlilik etdikləri qonaqlıq yadına düşdü: Bosniyada üç gün keçirilən Qurban bayramı. Onlar qonaqlıq təşkil edib iranlıları da çağırmışdılar. Həmin axşam Rəsul çox gümrəh idi. Şam yeməyindən sonra qəhvə gələnə qədər ayağa qalxıb divardakı sobanın üstündən Salikonun siqaretini götürdü. Bir kağız çıxardı, diqqətlə siqaret büküb Salikoya verdi. Fərida uzaqdan onlara tamaşa edirdi. Rəsula əxlaqlı və hörmətli bir şəxsiyyət kimi baxırdı. Onunla elə yaxın olduqlarına və onun da doğmalığı hissi keçirdiyinə görə çox sevinirdi.

Son on gün Əliyə və Rəsulun digər dostlarına çox ağır keçmişdi. Ertəsi gün Məhəmmədi vətəni Zavidoviç

kəndində dəfn etdilər, Rəsulu İrana aparmaq üçün isə yol yox idi. Onu Kakandan daha yaxşı xəstəxanası olan Zeniçaya köçürmüşdülər. Elektrik enerjisi tez-tez kəsildiyinə görə cənazənin ziyan görməsindən narahat idilər. Əli hər gün ona baş çəkirdi. Məmurlarla danışmaq hələ nəticəsini verməmişdi. Qardaşı Cavada zəng vurub xəbəri vermişdi. Ona tapşırırmışdı ki, bu xəbəri hələlik bacardığı qədər Məsumədən, uşaqlarından və anasından gizlətsin. Onların daha nə qədər gözləyəcəkləri belli deyildi.

Bosniyalıların Rəsula hörmət ifadəsi

"Çox narahat idim. Səhər çox ağladım və Allahdan bu danışığın bəhrə verməsini istədim. Səhər saat 7-də İbrahimi oyatdım, birlikdə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ofisinə getdik. Yenidən bizim sözüümüzü dinləməyən kanadalı zabiti soruşdum. Bu dəfə onun yanında oturub dedim: "İndi Rəsulun anası ilə danışdım. Sənə xəbər yolladı ki, sağlam canını mənə vermədin, heç olmasa cəsədini ver". Bundan öncə Rəsulun İrana qayıtması üçün onunla danışmışdım. Ona dedim: "Kömək elə, anası və arvad-uşaqları İranda gözləyirlər". Birdən təsirləndi və dedi: "İndi danışib xəbər verəcəyəm". Bir neçə dəqiqədən sonra arxamızca gəlib dedi: "Cəsəd haradadır?" Dedim ki, xəstəxanada. Dedi: "Siz gedin onu hazırlayın, mən özüm aparacağam".

Rəsulu tabuta qoyub üzərinə İslam respublikasının bayrağını çəkdilər və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının məşinına qoydular. Əli güllə yerinin yadigar qaldığı həmin yugo məşinına minib BMT avtomobilinin önündən getdi. O, kanadalı zabitdən israrla xahiş etdi ki, Rəsulun aylarla qaldığı evin önündə bir qədər dayansınlar. Kərim xəbər yollamışdı ki, bəzi ailələr Rəsulla vidalaşmaq istəyirlər. Bu müddətdə Rəsulla münasibətdə olmuş uşaq və ailələr qəm və qəhər içində gözləyirdilər. Fatihə oxuyub gətirdikləri gülləri ləçək-ləçək etdilər. Avtomobil Visokoya doğru istiqamət aldı. Şəhərin əfəndisi bəzi insanlarla və məsul şəxslərlə birgə şəhərin çıxışında Rəsulla vidalaşmaq üçün gözləyirdilər. Avtomobil yenə dayanmağa məcbur oldu.

Bəlkə o bölgələrdə az adam belə çoxluq tərəfindən yola salınmışdı. Hadisə baş verəndən etibarən Rəsulun şəhid olduğu yerdə hər gün gül dəstəsi görürdülər. Bu, iranlılara təəccüblü gəlirdi. Oralarda nə iranlılar yaşayırdılar, nə də şiə ailələri. Vida günündə isə müxtəlif insanlar, hətta serb qadınlar da gəlmişdilər. Onlar deyirdilər: "O bizə xidmət edib, biz ona borcluyuq. O bizə deyirdi ki, yoldaşlarınızın döyüslərə qatıldığına görə sizin günahınız yoxdur".

Şeyx Məsud da xəbər göndərmişdi ki, icazə verin Rəsulu burada dəfn edək. O, Bosoviç bölgəsinin böyük dərvişlərindən idi, Rəsulla yaxşı münasibəti vardı. Bir dəfə Rəsulu yuxuda gül-çiçəklə dolu bir düzənlikdə görmüşdü. Buna görə orada dəfn olunmasını istəyirdi. O demişdi: "Ona bir məqbərə tikər, bu bölgədə dəfn edərik". Lakin Əli qəbul etməmişdi.

Rəsul İran yolunda olanda ailəsinə xəbər verdilər.

"Telefon zəng çaldı. Məryəm dəstəyi götürüb bir qədər danışdı və gəldi. Kim olduğunu soruşanda dedi ki, xaladır. Dedim: "Bəs nə üçün bu qədər soyuq danışdın?" Birdən ağlamağa başladı. Dedi: "Ana, dedilər ki, Rəsula güllə dəyib..." Var gücümlə qışqırdım ki, Rəsul, gəl! Bütün üzüm göz yaşlarımla islandı. Birdən ürəyim sakitləşdi. Sonralar qonşumuz deyirdi ki, həmin vaxt Rəsul küçədə qapınızın zənginə basırdı. Dönüb ona da baxmış, bir neçə saniyədən sonra getmişdi. Həmin vaxtda sakitləşmişdim. Gedib əl-üzümü yudum. Bir neçə gün idi onun gəlişinə görə şirniyyat bişirirdim".

Abbas həmin gün axşamüstü Tehrana çatdı.

"Minogilə getdim. Rəsulun dostları da orada idilər. Hamı matəmdə idi. Quran oxuyub Rəsulun başına gələnləri danışdılar. İnanmaq istəmirdim. Heyrət içində

qalmışdım. Evə zəng vurdum. Məryəm dəstəyi götürüb anama verdi. Ona dedim: "İstədiyi kimi qayıdır". Bir neçə nəfərlə birgə Rəsulgilə getdik. Orada da çox adam vardı. Səhər saat 5-də tabut gəldi. Qəhvəyi tabut idi, üzərinə İran bayrağı çəkilmişdi".

Bu, onları bir-birindən ayıran son səfər oldu. Məsumə onun getməsinə bu şərtlə razılıq vermişdi ki, işləri yoluna qoyandan sonra həmişəlik qayıtsın. O da kişi sözü vermişdi. Bəs nə üçün o günlərdə Məsumə çox həyəcanlı idi, başını qarışdırmağa çalışırdı?

Məktəblərə qəbul başlanmışdı. Əlirzanın adını orta məktəbə, altıncı sinfə yazdırmaq lazım idi. Sənədlərini hazırladı, ancaq şəkli yox idi. Mehdi ilə Zeynəbi tək qoya bilmir, heç kimə əziyyət də vermək istəmirdi. Axırda Hacı Möhsün yadına düşdü. Rəsul dəfələrlə tapşırırmışdı ki, bir işin olsa, ona de. Əlirzanı fotoatlyeyə aparmaq üçün ona zəng vurdu.

"Günortadan sonra Əlirzanı şəkil çəkdirməyə apardım. Yolda birdən ürəyim üzüldü, hiss etdim ki, Rəsulun başına bir iş gəlib, amma əhəmiyyət vermədim. Həmişə fikirləşirdim ki, Rəsul çox zirəkdir, başına bir iş gəlməz. Gecə yuxuda Rəsulu gördüm, Əlirzanı fotoqrafa apardığım üçün gülərüzlə mənə təşəkkür edirdi. Səhər çox narahat idim. Əfruz zəng vurub komitəyə getməyimi söylədi. Dərsim var idi. Dedim ki, zəruridirsə, gəlim. Dedi ki, yox, dərsinə get, sonra gələrsən. Özümdən baş açmırdım. O qədər gərgin idim ki, müəllim də diqqətimi toplamağımı söylədi. Dərs bitən kimi komitəyə getdim. Orada başa düşdüm ki, həyəcanım əbəs deyilmiş".

Həmin gün Əlirza qonşu uşaqlarla oynamaqdan qayıdanda qapını bağlayar-bağlamaz ləhləyə-ləhləyə dedi: "Ana, uşaqlar deyirlər ki, başınıza bir iş gəlib, sonra biləcəksiniz".

Yenə Məsumənin ürəyi üzüldü və Əlirzanın sual dolu gözlərinə baxmadan hirsle dedi: "Çox qələt edirlər. Get, dərslərini yaz".

Əhəmiyyətli deyildi. Nə üçün başlarına bir iş gəlməli idi ki?! Birdən bayramda Minonun anasının qulağına dediyi sözləri xatırladı: "Ana, mənə, Rəsul qayıtmayacaq, şəhid olacaq. Özü dedi". Sanki ürəyi yerindən qopacaqdı. Bədri Məsumənin üzünün rəngini görüb Minonu danlamağa başladı: "Qız, nə dediyini anlayırsan?! Məgər sən qeyb elmin var?!" Mino peşman olub dedi: "Elə-belə dedim". Bunu nə üçün demişdi? Məsumə öz-özünə deyir, bunların yalnız boş söz olduğuna inanmaq istəyirdi.

Sakitləşməkdən ötrü Əmiqızı Bədriyə zəng vurdu. Rəsulun gəlişi münasibətilə şirniyyat bişirirdi. Onun şirniyyatları Məsuməni ürəkləndirdi. Əgər bir şey olsaydı, hamıdan qabaq bilərdi. Bir neçə gün öncə Qədir-Xum bayramında anasına zəng vurub təbrik etmişdi. Demişdi ki, bu günlərdə qayıdacaq. Hərçənd, şən səsinə eşidib qeyri-iradi olaraq, bütün bacıları, hətta anası da ağlamışdı. Lakin bu dəfə ayrılıq qüssəsi çox ağır olmuşdu. Məsumə də Rəsul olmayanda həyəcan keçirməyə alışmışdı. Üstəlik, bu, sonuncusu idi. Səbirlə gözləməli idi. Ayrılıq nəhayət, birdəfəlik bitəcəkdi.

Bir şey götürmək üçün anbara getdi. Mehдинin mağazadan aldığı ip bir küncə düşmüşdü. İpi almışdı ki, atasını möhkəm bağlayıb öz yanında saxlasın. Fikirləşdi ki, kaş Mehдинin ipi çox-çox möhkəm olaydı... Amma bilirdi ki, onunla düzələn deyildi. Getmək istəyəndə min cür hiylə ilə razılıqlarını alıb gedirdi. Bu dəfə isə söz vermişdi ki, sonuncu olacaq. Uşaqların ona ehtiyacı vardı, Məsumə təkbəşinə öhdələrindən gələ bilmirdi.

Telefonu götürüb Rəsulun dostlarından birinə zəng vurdu. Keçən dəfə Bosniyaya onunla birlikdə getmişdi. Rəsulla əlaqəsi vardı. Rəsul demişdi ki, bir müddətdir mühasirəyə düşüblər, yol açılan kimi özünü İrana çatdıracaq.

– Rəsuldan xəbəriniz var?

– Bəli, hacı xanım, yaxşıdır.

– Əminsiniz?

– Düzü, bir qədər xəbərsizəm. Nə olub ki?

Televiziyanı nəyə eşitdiyini demədi. Xəbərlərdə demişdilər ki, Məcid Müntəziri adlı bir iranlı diplomat xorvatlarla döyüşdə şəhadətə qovuşub. Rəsul gedəndə oradakı adını Məsuməyə demişdi, amma deyəsən, Məcid Müntəziri deyildi. Yadında qalmamışdı, heç xatırlamaq da istəmirdi.

– Bağışlayın, xanım Heydəri, indi qonağımız var, sonra sizə zəng vuraram.

O günlərdə evdən bayıra çıxanda qonşuların qəribə rəftarlarını hiss edirdi. Rəsulu soruşur, onun salamat qayıtması üçün dua edirdilər. Çox bayıra çıxmaq istəmirdi. Yaxşısı bu idi ki, özünü uşaqların imtahanları ilə məşğul etsin. Əlirza beşinci, Zeynəb də ikinci sinfi bitirirdi.

Əli Bosniyadan zəng vuranda Məsumə bir az sakitləşdi. O, Rəsula daha yaxın idi və ondan xəbər öyrənə bilərdi.

– Dadaş, Rəsul necədir? Nə üçün zəng vurmur?

– Mühasirəyə düşüblər.

– Bunu demişdi. Mühasirə nə vaxt bitəcək? Heç olmasa, zəng vursun.

– Narahat olma. Yalnız dua elə.

Yenə heç nə anlamayıb çaş-baş qaldı

– Düzünü de, bir şey olub?

– Yox, yaralanıb. Qoluna güllə dəyib. Halı çox da yaxşı deyil...

Daha sakit qala bilmədi. Doğru olsaydı, Məsumə Bosniyaya onun yanına gedə bilərdi. Ən azı yanında olar, ona qulluq edərdi. Əli isə sözü dəyişdi. Nə üçün Məsumə gedə bilməzdi? Onun getməyinin mühasirəyə nə aidiyyəti vardı? O ki adi bir adamdır, heç bir şey edə bilməz. Nə üçün onu Tehrana köçürmürlər? Əli yalnız bunu dedi ki, bir az səbirli olmaq lazımdır. Hansı ki bu bir neçə gündə, bu bir neçə ildə elə səbirli olmuşdu.

Nəhayət, uşaqların imtahanı bitdi. On gün idi Məsumənin həyəcanı sakitləşmirdi. Cümə axşamı idi. Arabir biri qapını döyüb hal-əhval tutmağa gəlirdi. Evin qapısı həmişə açıq olurdu. Bu gün isə vəziyyət başqa idi. Bu gün hamı onları görməyə gəlirdi: qonşular, qohumlar...

Onların sevgi və hörmətlərini görməzdən gəlmək olmurdu, amma artıq ayaq üstə də qala bilmirdi. Rəsulun qardaşı Abbas da gəldi. Heç kimin ağzını açıb bir söz deməsini istəmirdi. Hadisədən hamının xəbəri vardı, Məsumə ilə uşaqlardan başqa.

Axırda bacısı Nahid onu kənara çəkib son günlərdə eşitmək istəmədiyi sözü dedi. Nəhayət, yuxu yozuldu; müharibədən illər sonra qürbət diyarda...

Rəsulu Məlayirdə dəfn etdilər, tabutu Tehranın cümə namazında, İmam Xomeyninin məqbərəsində və sonra Məlayir rayonunda müşayiət edəndən sonra. Rəsulun əmisi oğlu Məcid təcili yardım maşınına oturdu və Şəhidlər gülzarı məzarlığına qədər onun yanında qaldı.

"Yuyucu yerinə getdik. Ona qüsl vermək istəyəndə dedim ki, qoruyucu maddələrə görə dərisi həssas olub. Buna görə təyəmmüm verdilər. Məndə Kərbəla türbətindən bir neçə möhür vardı. Əməliyyata getmiş uşaqlar gətirmişdilər. Birini ona aparmışdım, qırıb tozunu sinəsinin üstünə tökdüm. Dodaqları açıq qalmışdı. Möhrün bir parçasını da dişlərinin arasına qoydum".

İzdihamlı dəfn mərasimi oldu. Tabut xalqın qolları üzərində getdi. Rəsulu məzarlığın Behişt-i-Hacər bölməsində Şəhid Tacukun yanında dəfn etdilər.

"Uşaqlarım nə baş verdiyini başa düşəcək yaşda idilər. Mehдинin beş yaşı vardı. Dayım qızı həkim idi. Mehдинin sakitləşmədiyini görüb yatması üçün ona sakitləşdirici dərman verdi, amma heç bir təsir etmədi. Hər üçü sarsılmışdı, amma çox da danışmırdılar.

Üç ay yayı Məlayirdə qaldıq. Yavaş-yavaş uşaqlarımla birgə həyatımız üçün bir qərara gəlməli idim. Fikirləşdim ki, uşaqların tərbiyəsi üçün daha yaxşısı Tehrana qayıtmağımdır. Orada heç kimin onlara yazığı gəlməyəcək və özüm başları üstə olacağam. Çox çətin olsa da, elə etdim və dərs ili başlayanda Tehrana köçdük. Məlayirdə olduğumuz bir neçə ayda ətrafımız adamlarla dolu olurdu. Tehrana gedəndə isə birdən-birə təklaşdım. Hərdən zara fəta gileyənirəm ki, çox insafsızlıq etdiniz, mən tək-tənha qayıtdım, heç kim mənimlə gəlmədi.

Mehdinin beş yaşı vardı. Çox bağlı olduğuna görə onu uşaq bağçasına qoydum, iki ay onunla birlikdə gedib-gəldim. Əlirza altıncı, Zeynəb də üçüncü sinifdə oxuyurdu. Onda Şəhid Məhəlləti qəsəbəsi uzaq bir yer sayılırdı, telefon taksi xidməti də yox idi. Qonşularımız olmasaydılar, çox çətin keçərdi. Onlar bizə gəlib-gedir, kömək lazım olanda və ya uşaqlar xəstələnəndə yardım edirdilər. Doqquz aydan sonra Əli də Bosniyadan qayıtdı və bizim yaxınlığımızda ev tutub Həmidə ilə oraya köçdü. Nahid Kərəcdə idi, arabir gəlib bir-iki gün bizimlə qalırdı. Bunlar mənə çox kömək etdi, yoxsa dözə bilməzdim.

İlk iki il çətin keçdi. Özü olanda çətinliklər zamanı elə soyuqqanlı olurdu ki, hamını sakitləşdirirdi. Hərdən dostlarıma deyirəm: "Mən on iki il Rəsulla yaşadım. Bu on iki ildə mənə o qədər məhəbbət göstərdi ki, indi də çatışmazlığım yoxdur, bu cəhətdən doymuşam".

Darıxanda məktublarımızı gətirib oxuyurdum. Saatlarla başımı qarışdırırdı, sonra sakitləşirdim. Bir gün çox narahat idim. Birdən özüm yazdığım bir məktubu tapdım. Əvvəlcə şikayətlənmiş, sonra yazmışdım ki, mən özüm belə həyatı qəbul etmişəm, ona görə də səbir edirəm. Məktub poçtdan geri qayıtmışdı, ona görə məndə idi. Oxuyanda əhval-ruhiyyəmə yaxşılaşdı.

Şübhəm yoxdur ki, çətinliklər zamanı Rəsul yanımdadır. Zeynəb gəlin köçəndə psixoloji baxımdan çox sıxılırdım. Hirsələnirdim ki, gedib orada özü üçün rahat yaşayır, bizi yaddan çıxarıb. Birdən hiss etdim ki, bir anlığa gəlib qulağıma dedi: "Elə bilirsiniz ki, mənim heç nədən xəbərim yoxdur?! Belə deyil!"

Bu qədər il ötsə də, hələ də Bosniyadan bizi görməyə gəlir, bir-iki saatlığa baş çəkirlər. Fərida xanım indi də Rəsuldan danışanda və ya eşidəndə ağlayır.

Bilirəm ki, Bosniyada hər il ona ildönüm keçirirlər. İldönümü yaxınlaşanda bizi də dəvət edirlər. Amma indiyə qədər getməmişəm. Uşaqlarım üçün acı xatirəsi var, getmək istəmirlər. Mən də istəmirəm".

Mehdi heç vaxt Əlirza kimi atasını yaxından tanımağa can atmırdı. Sınıf yoldaşlarına atasının şəhid olduğunu da deməmişdi. Onun barəsində düşünməyi sevmirdi. Anasının həyat xatirələri də ona maraqlı deyildi. Nəhayət, bir gün Rəsulun məktub və qeydləri ilə tanış oldu. Məsumə məktubları uşaqlara oxumağa vermirdi. Fikirləşirdi ki, bu məktubların dəyərini bilən bir yaşa çatmalıdırlar.

İndi Mehdi atasını məktubları və dostlarının xatirələri arasında axtarır, Rəsulla bağlı digərlərinə həvəslə danışacaq sözləri var. İrandan minlərlə kilometr aralıda qərrib bir ölkədə yerləşən Visoko şəhərinin ən gözəl xiyabanı onun adını daşıyır. Bu qədər il ötməsinə baxmayaraq, hələ də İrandan oraya nümayəndə gedəndə insanlar Məcid Müntəziri ilə bağlı xatirələrini danışmaq istəyirlər. İndi oraya getmək, yaxından görmək və eşitmək istəyir.

Bədri üçün də heç kim Rəsulun yerini vermir. Baş verənlərə razı olsa, Rəsulun "haram ölməsini" sevməsə də, hansı iş əlini atırsa, Rəsulu, onun işlərini, nadincliklərini, danışmasını, həyəcanını ifadə etməsini xatırlayır. Hərdən Mehdiyə baxanda onun yerləşmə tərzini gözləri önündə canlandır. Gecə hamı yatandan sonra pıçıltılı söhbətləri yadına düşür. Hələ də yeni bir şey alanda çox həvəslə onu təbrik edən Rəsulu xatırlayır. Heç bir dəyişikliyi duymayan və ya reaksiya verməyən uşaqlarına deyir: "Siz necə də

soyuqqanlısınız! Rəsul evdə bir ədyalın alındığını da hiss edir, sevincini bürüzə verirdi”.

Məsumə hərdən fikirləşir ki, onun xəmirini intizarla yoğurublar. Lakin Rəsula verdiyi sözün üstündə durur və onun bir gün həyata keçəcəyinə inanır:

"Yenə yanına gələcəyəm, səninlə birlikdə uçmağı öyrənmək üçün; uzaq üfüqlərə çatmaqdan ötrü hərəkət etməmiz və xəyallara gəlməyəcək bir qüvvə olmamız üçün..."

Rəsulun şəhadətinin ildönümü

“Dünyanın harasında olursa-olsun, üzərinə mübarizə missiyası götürmüş, Allah yolunda və müsəlmanların başucalığı naminə ayağa qalxmış bütün əzizlərin əllərindən öpürəm”. İmam Xomeyni

Allah yolunda mühacirət və təqva nümunəsi olan Məcid Müntəzirinin məzlum şəhadətinin birinci ildönümü münasibəti ilə başsağlığı veririk!

Bosniyada Məcid Müntəziri ləqəbi ilə fəaliyyət göstərmiş Rəsul Heydərinin şəhadəti münasibəti ilə İran qəzetlərindən parçalar. Yazılarda həmçinin Xorvatiyanın Tehrandakı səfirinin İran Xarici İşlər Nazirliyinə çağırılması da xəbər verilir.

Şəhid cihad zamanı yerə yıxıldı -
Qardaş İrandan gəlmiş mücahid.
Allah qardaş Rəsulu bizim üçün göndərdi,
Bosniyanı və İslamı müdafiə etməkdən ötrü.
Cihad zamanı qanın izi
Bosna çayının kənarında qalır.
Yəni bizi qələbə yoluna yönəldir
Ki İslam nuru daha güclənsin.
Allah bizim gözlərimizi açacaq
Gündüzün işığını görəcəyik biz.
Rəsulla Həmid bizə bələdçi olacaqlar
İslam uğrunda cihad yolunda.
İranla Bosna bir çaydırlar,
Bu günlərdə təlatümlə axırlar.
Böyük Allah əta edəcəkdir
Qələbəni Bosniyaya, qüdrəti İrana!
Sənə rəhmət, Rəsul,
Sonsuz rəhmət olsun sənə!
Rəhmət sənə, Məhəmməd,
İslamı müdafiə etdiyinizə görə!
Asim Kapitanoviç

Rəsul, İrandan gəlib Bosniyaya qurban oldun və onun
övladına çevrildin. Sənin böyük əməlinə Allahın böyük
əcri var. Bosniya və Bosniya müsəlmanları sonsuza qədər
sənə minnətdar olacaqlar. Əziz Məhəmməd, sənin iranlı
dostların onlarla birgə keçirdiyin gözəl ayları həmişə
xatırlayacaqlar.